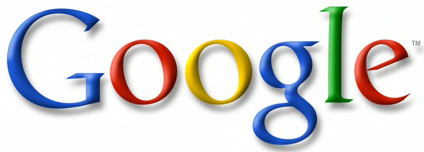

FORSTUDIER

TIL

TYRKISK LYDHISTORIE

AF

VILH. GRØNBECH.

KØBENHAVN
LEHMANN OG STAGES BOGHANDEL
1902

FORSTUDIER

TIL

TYRKISK LYDHISTORIE

AF

VILH. GRØNBECH.

KØBENHAVN
LEHMANN OG STAGES BOGHANDEL
1902

Det filosofiske Fakultet har antaget denne Afhandling offentlig at forsvares for den filosofiske Doktorgrad.

Den 9. Juli 1902.

P. F. V.

J. Paludan,

f. T. Dekan.

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1902

Indhold:

Indledning.

Tyrkerne, d. v. s. de folk som taler tyrkiske sprog, udgør i 1.
henseende til livsvilkår og kulturstandpunkt en broget forsamling, med en fyldig repræsentation af forskellige verdensstænder, fra jægere, nomader, agerdyrkere til kulturfolk der ikke bestemmes ved noget forhold til moder jord. Selvfølgelig ligger der ikke i disse navne nogen absolut angivelse af den åndelige udviklings højde, den er her i allerhøjeste grad afhængig af forholdet til de omboende folk, men ved rækkefølgen er yderpunkterne givne. Osmannerne har på grundlag af den muhamedanske kultur frembragt en omfangsrig, skreven (og trykt) litteratur, samtidig med at de ved de politiske forhold blev samlede til et folkehele, der er gennemtrængt af en stærk nationalfølelse. Ved den anden ende af vejen står forkomne bjærgfolk i Sydsibirien, der endnu er halvt eller helt schamanister, og kun af nåde og barmhjærtighed får lov til at fortsætte deres kummerlige tilværelse indtil videre. Men alle tilsammen danner de ét sprogsamfund, der indadtil er lige så inderligt sammenhængende som det udadtil er skarpt begrænset. Vi kan derfor med fuld ret opstille en tyrkisk sprogæt, kun må man ikke på denne overføre indoeuropæiske forhold; ti, tiltrods for at tyrkisk spænder over så stort et landområde og er splittet i en mængde små sprogenheder, er forskelligheden næppe noget sted så stor at der behøves et videnskabeligt uddannet øje til at opdage slægtskabet. Man kan ikke engang tale om en række tyrkiske sprog, med samme indbyrdes stilling som f. ex. de germanske; de er, på et par undtagelser nær, slet og ret dialekter, som måske til nød kunde parallelliseres med dialekterne på den skandinaviske halvø. Talordene er så godt som identiske fra den ene ende af det uhyre sprogområde til den anden; 1—5 hedder i Konstantinopel *bir*, *iki*, *üč*, *dört*, *bäš* og i Sydsibirien *pir*, *äki*, *üč*, *tört*, *päš*, og selv om de jakutiske former *bīr*, *ikki*, *üs*, *tüört*, *biäs* tager sig en lille kende mere antikke ud, vil de dog gøre et meget hjemligt indtryk på den der er fortrolig med en af de sydlige dialekter. De problemer der stilles en tyrkisk lydhistorie er følgelig af mere be-

skedne dimensioner end de der beskæftiger en indogerma ja måske vilde man på forhånd være tilbøjelig til at tro at indenfor et sprogsamfund af den art slet ikke kunde fremkoı den grad af dunkelhed der behøves for at problemer rigtig kunne trives. Slet så simpel er sagen ikke. Også disse s trænger til og har krav på en behandling, og jeg skal strax tyde at denne beskedne forskning kan få et afgørende ord at i spørgsmål af verdensdelsomspændende størrelse.

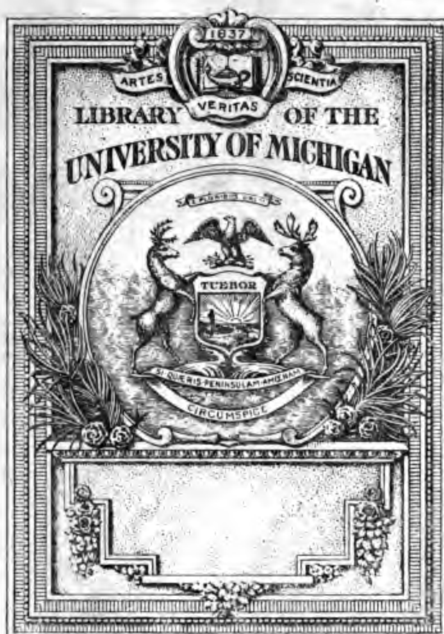
2. **Sprogarter.** En nærmere angivelse af sproggrænser og sp skel er det ikke min hensigt at give, den vilde dog kun bliı magert andenhåndsexcerpt; jeg gør bedre i at henvise til Rac Phonetik der nördl. Türksprachen og Vámbérys Türkenvolk. Sp ættens hjemstavn er Asien; der indtager den endnu et bredt b gennem den centrale og vestlige del af fastlandet, fra Sydsibi kinesisk Turkestan og Pamir mod vest; derfra kiler udløbere ind i indoeuropæiske områder, dels i Rusland, hvor de støder ı men med de spredte rester af finsk-ugriske stammer samt Kaukasusfolk, dels i Lilleasien, således at de ganske let kon til at berøre Balkanhalvøen. Man ordner sædvanligvis hoved sen af de tyrkiske dialekter i 4 grupper: Norddialekterne i og kring de store bjærgkæder i Sibirien og Mongoliet; de mel asiatiske dialekter, der strækker sig ind på det kinesiske omr sammen med dem hører de ældre sprogformer som vi kendeı Orkhonindskrifterne og de uiguriske sprogmonumenter; Vestdia terne, omfattende Kirgisisk og Volgadialekterne (fornemme Kazansk og Baškir); endelig Syddialekterne i Lilleasien og ; europa, blandt hvilke den vigtigste er Osmannisk. Som helhec tragtet er Osmannisk den dialekt som står på det oprindeligste af de hidtil nævnte, i visse henseender fortjener den fortri fremfor Orkhonindskrifternes sprog, vel at mærke sådan som c ser ud på sten. Til disse 4 grupper føjes dernæst som en fe og sjette Jakutisk og Čuvassisk. Den første tales over et s men tyndt befolket område i Nordsibirien, omkring Lenas n løb, den anden omkring Volga, især på den højre bred i guve mentet Kazan, altså side om side med Kazan-tatarisk.

3. Ud fra lydforholdene kunde der indvendes en del mod d gruppering. Hvad de første 4 angår, da er navnlig inden for n dialekterne de adskillende udviklinger langt vigtigere og l ældre end lighedspunkterne; men ganske særlig gør man uı at stille de to sidste sproggrene i samme plan som hovedma af dialekterne. De danner hver for sig et afsluttet hele, der står i forhold til nogen enkelt af de 4 første afdelinger. M kommer man sandheden nærmest ved at særtegne dem som sp For Cuv. vedkommende behøves ingen anden begrundelse end der vil fremgå af følgende lydbehandling; et par talord som *tët* 4 = Jak. *tüört, vonnë* 10 = Jak. *uon, viššë* 3 = *üč, sakkër* 8 = (*säkiz, ulttë* 6 = *alty* vil antyde hvorledes inden for vokalismen

værdige fortidslævninger står side om side med karakteristiske særdannelser, og det samme gælder i høj grad bøjningssystemet. Mellem Jak. og de dialekter som falder ind under de 4 første grupper er kløften i lydlig henseende langtfra så stor, selv om allerede de diftonger vi har mødt ved opregningen af de første talord i høj grad bidrager til at give sproget et ejendommeligt præg. Hertil kommer imidlertid andre forhold. Ligesom i Cuv. viser bøjnings- og afledningselementerne bestemt ud over det sprogtrin der danner basis for dialekterne fra Osm. til Altai. F. ex.: 3 pers. poss. pron. *-ta*, *-a* (*-tyn*, *-yn*) forklares ikke af det almindelige *-sy*, *-y*, begge to i forbindelse med Cuv. *ĕ* (*i*) angiver en ældre ukendt grundform, der rimeligvis har været tostavelses. Det jakutiske causativsaffix *-ar*, *-yar* står ligesom Cuv. *-ar* i skarp modsætning til fællesdialekternes *-ur*, *-gur*. Selv om det på forhånd ikke kan benægtes at vi i dette, og andre lignende tilfælde har med to grundforskellige dannelser at gøre, vil jeg dog med alt forbehold antyde muligheden af at differensen beror på ulige vokalharmonisk udjævning af sammentrukne former; vi kan måske finde en halv analogi i de moderne udviklinger af det orkhonske *-täg* (se § 17). Også udenfor Jak. og Cuv. kan vi træffe lignende differentieringer, jeg skal her blot nævne det centralasiatiske ablativsmærke *-dyn* mod almindeligt *-dan*, men intet sted er spaltningen så gennemgribende. I amorfe dannelser kommer modsætningen langt mindre frem: gennem alle tyrkiske sprog går en fast stok af enstavelsesstammer, som i hovedsagen er identiske fra forlyd til udlyd, og indenfor flerstavelsesordene er selvstændigheden lige stor overalt. Et par ejendommeligheder ved de jakutiske talord fortjener dog måske at mindes her. Jak. kender ikke, eller har tabt enkeltbetegnelsen for 40, *kyrk*, Cuv. *xĕrĕx*; Jak. *otut* 30 er måske lidt oprindeligere end det *otuz* (*oltuz?*) der ligger til grund for de andre former incl. Cuv. *vŏttŏr*; endelig er Jak. *ayys* 8 = Osm. *säkiz* påfaldende, vokalspaltningen synes at vise langt tilbage, muligvis op til at ordet er en gammel sammensætning.

Jakuterne og Čuvasserne er temmelig tidlig gledet ud af forbindelsen med sprogfrænderne. Dette viser sig også i deres selvstændige forhold til omverdenen; Jak. har modtaget en meget kraftig påvirkning fra Mongolsk, Cuv. giver til og tager fra sine finsk-ugriske naboer, og hvad der i denne sammenhæng har en betydelig interesse, det har som fremmed genknyttet forholdet til tyrkisk [1]).

[1]) De kazan-tatariske ord i Cuv. er i almindelighed ikke vanskelige at udskille; sommetider mangler dog håndgribelige tegn, måske jeg i visse tilfælde har været for streng og til gengæld for mild i et par andre. Jeg kan her med det samme gøre opmærksom på at Kas. synes at have enkelte ord i den čuvassiske form, således *Šort* = *jort* hus, Cuv. *śurt*, *Šomort* prunus padus (Vogelkirsche) = Cuv. *śömört*, Alt. *jymyryt*; Kas. *bär-* slå er finsk, det findes også i Cuv.; Kas. *süs* Hanfwerg = Cuv. *śüś* (også citeret som *süs*) hår, Syrjæn. *söǧ* Faser. Magy. *szösz* Werg, er måske også finsk. Se Mun-

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

hed: der bliver nemlig aldrig gjort rede for af hvad beskaffenhed dette slægtskab er. Hvor man end henvender sig bliver man spist af med spredte antydninger og sammenligninger, hvis man da ikke, som hos Schott, overvældes med et styrtebad af de mest fantastiske etymologier. I talordene går alle disse sprog hver sin vej: Tyrk. *bir*, *iki*, *üč*, *tört*, *bäš*; Mong. *nigen*, *xojar*, *gurban*, *dürben*, *tabun*; Manču. *emu*, *ǧuve*, *ilan*, *duin*, *sunǧa*; Finsk. *yksi*, *kaksi*, *kolme*, *neljä*, *viisi* (Magy. *öt*) etc.; kun ved 4 synes formerne i tyrkisk, mongolsk og manču at nærme sig hinanden, men hvor dybt denne overensstemmelse bunder lønner det sig ikke uden forudsætning at gruble over. Hypotesens forkæmpere taler mest om indre lighed i sprogbygningen. At denne har sin store betydning som foreløbigt klassifikationsmiddel skal ikke nægtes; i det små, f. ex. når man står overfor en ubehandlet sprogart gælder det at man må vælge visse synspunkter under ordningen af stoffet, for overhovedet at kunne få hold på det, og selv om adskillige af dem vil vise sig kun at have betydning som hjælpemidler til at finde de grupperinger der gives af sproget selv, må de siges at have gjort god nytte. På samme måde kan de store, lad mig sige Linnéiske systemer vise sig frugtbare. Men til at slå sprogslægtskab endelig fast kræves der mere end syntaktiske ligheder. Ulykken er at man i dette tilfælde er bleven stående ved det foreløbige, gang efter gang er påstanden om den store sprogfamilie bleven gentaget, indtil uralaltaisk gik over i bevidstheden som et grundstof. Eventuelle vanskeligheder skattes ikke højere end at sammenlignende altaisk (altså dog kun altaisk) grammatik kan behandles i et oktavhæfte på halvandet hundrede sider, hvoraf en del oven i købet optages af en såkaldet sammenlignende ordbog (Dr. J. Grunzel: Entwurf einer vergleichenden Grammatik der Altaischen Sprachen. Leipzig 1895). Mod denne videnskab må der protesteres på det kraftigste.

Det er altid højst ubehageligt at skulle begynde sin dag med et ødelæggelsesarbejde, og da særlig når dette arbejde i grunden er det samme som et forsøg på at slå døde ihjel; det bliver ikke mindre trøstesløst fordi jeg på forhånd kan være overbevist om at de vil vedblive at spøge, hvad enten jeg hæver min svage røst eller ej. Helt uden om spørgsmålet kan jeg vel ikke komme. Man vil vist have ondt ved at finde nogen udsigt over sprogvidenskabens resultater hvor ikke disse teorier, helt eller delvis, lyses i kuld og køn. Sayce mener f. ex. at turde sige: From the eastern shores of Siberia to Scandinavia and western Russia extends a group of tongues which can all be traced back to a common mother speech. The Finns and Lapps — the Esths and Ugric tribes of Russia, the Magyárs — the Osmanlis, the Tatars, the Samojeds, the Mongols, the Mantchus and the Tunguses all share the fragments of a common patrimony. (Introduct. to the science of lang.

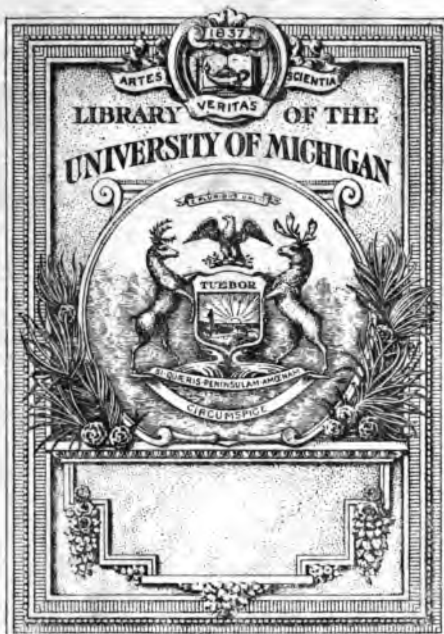
II 189) — og til min gru ser jeg at Grunzels Entwurf af Sw
anføres som kilde.

Stor anseelse blandt nyere Altaiologer nyder Dr. H. Wi
ler. I Encyclopædia Britannica under artiklen Ural-Altaic (XXIV
læser man: After the labours of Castrén etc. etc. and especi
Winkler their (nemlig disse omtalte sprogs) genetic affinity
no longer be seriously doubted. Efter dette vil man i hans
omfangsrige arbejder vente at finde en nyere, sammenfattende
grundelse af denne hypotese. Virkelige, sproglige argumenter
ger man imidlertid ganske forgæves. Indholdet er til tider h
mytisk. I få, men kække penselstrøg fremkastes symbolske fre
stillinger af de mest forskelligartede sprog, fra baskisk til gr
landsk. Hist og her finder man bemærkninger som følgende: A
in der ablativbezeichnung durch das t der entfernung decken si
indogerm. und uralaltaisch (Uralaltaische Völker und Sprachen 18
s. 58), på næste side tales der om "das t als zeichen der vergang
heit (abwesenheit?)", jfr. endv. s. 88—89; læseren aner en hemme
hedsfuld frastødningskraft i *t*, og hans tanke svimler overfor
verdener som kan fremgå af vexelspillet mellem sådanne kræ
og sådanne urtåger. Med hensyn til dette fortids *t* kunde ma
anledning af tyrkisk fristes til at spørge om *t* i Osm. *jo*
'ost' eller Jak. *bult* 'jagt' også symboliserer afstanden; der er en
sandsynlighed for at tyrkisk præteritum står i forbindelse med
lignende dannelse, men det vilde måske føre os for vidt.

Alligevel har jeg lov til at tage Winkler som fuldgodt vi
i den foreliggende sag; han har udførligst begrundet den in
sammenhæng mellem disse sprog, og hans behandling kan gl
sig ved en ret almindelig anerkendelse. I den nysnævnte b
som i parentes bemærket blev udførligt og overmåde anerkende
anmeldt af Misteli, går han fremfor alt ud på at påvise det afgrun
dybe svælg der er befæstet mellem de altaiske sprog som gr
sanselige, kun rettede på det ydre, og de indoeuropæiske h
trang til indre, formel sammenhæng er livsprincippet; til de
sidste har Altaierne aldrig kunnet hæve sig, ej heller vil de n
gensinde kunne. At nu f. ex. de indogermanske præpositione
henseende til oprindelse er så væsensforskellige fra de altaiske p
positioner som W. hævder, vil næppe blive almindelig anerken
mærkværdig nok må W. gå til kinesisk for at finde rigtig bet
nende exempler på forholdene i uralaltaisk. Disse to sprogver
ner anvender højst forskellige midler og måder til at finde udtr
for det der skal siges, det er sandt; men når man derudfra v
hævde at denne forskellighed kun kan forklares ved at udvikling
udgår fra to forskellige punkter, og løber i to forskellige pla
der aldrig kan komme til at skære hinanden (se f. ex. s. 57—5
ja da er vi på den anden side af godt og ondt. Hvad enten m
nu føler sig overbevist af W.'s tese eller ikke, så tør man i a
fald sige at ved en sammenligning mellem Indogermanernes

aiernes psykologiske anlæg når vi aldrig til at bevise en sprogsammenhæng fra Finland til Japan. Hvilke er nu de indre rensstemmelser der gør disse sprog til uralaltaiske og intet anmellem himmel og jord? Side 66—70 gives en lang række ispunkter for japanesisk: Energisch ausgesprochene suffixsprache, von präfixen, lautwandel innerhalb des wortes — wurzel unänderlich — vocalharmonie, auch sonst im uralalt. vielfach erst wach entwickelt und früher nicht vorhanden, fehlt noch — aut, vocalismus, silbenbildung uralalt. etc. — adjectiva unverlerlich, vorgesetzt, als prädicat nachgestellt — geschlechtsbe-hnung fehlt etc. — die possessiva durch den regelrechten ge-v der persönlichen pronomina gegeben etc. — causativa in uralweise durch suffigirung von s, etc. etc., det ene nul adderes til andet. De indre ligheder bliver så almindelige at de kan passe største parten af de jordiske sprog; W. kommer også til den kuelse at kinesisk, tibetansk o. fl. i grunden meget godt kan re, rimeligvis også er uralaltaiske, der mangler blot ydre lig-ler. Denne sprogbetragtning fører konsekvent til at et sprogs eldige lydbestand ophøjes til norm for folkets artikulative yde-ne; således betragtes tilstedeværelsen af cerebraler (f. ex. i dra-isk) som ét særlig kraftigt karakteristikum.

Et sprogs ordforråd kan i en overvældende grad påvirkes fra, det grammatiske system kan på forskellig måde omkalfa-s, men det er og bliver de tiloversblevne rester der bærer vidne sprogets oprindelse; hvis vi tænker os destruktionen ført til yderste grænse, til absolut ukendelighed i det ydre, da er ligheden for sprogsammenligning så vist også borte. Med overstemmelse i sprogbygning må altså først og fremmest menes lesskab om grammatiske elementer, af hvad art og beskaffenhed se nu end monne være. At et sådant fællesskab existerer in-for uralaltaisk er mere genstand for tro end for bevisførelse. s Grunzel (s. 48—49) læses om pluralisbetegnelsen følgende: älteste Grundform dürfte -tar sein, das auf ein zweisilbiges -ta-ri ückzuführen wäre. Dieses Affix entwickelte sich dann einerseits n mand. -ta, mong. -t, türk. -tar -dar -nar -lar, [obs. rækkeføl-l!] tung. -na, -sal, andrerseits zu mand. -sa, tung. -sal, mong. m. -s osv. Hvordan skal man forbinde en tanke med sligt? esså omgængelig i sin nøgne almindelighed er den ovenfor ci-ede ytring af Winkler om *s* som uralaltaisk kausativsmærke. affixsammenstillinger er der fremført en mængde, ofte hin-len stik modsigende; om adskillige gælder det at ligheden altfor stor til at kunne være sand, i andre tilfælde består ved-nmende affixer af en enkelt vokal eller konsonant, og er derfor løbigt anvendelige til alt. Alt dette lader jeg ligge og næv-blot et par exempler der i højere grad synes at have fast nd under fødderne. Både i tyrkisk og i mongolsk lever et ominativsaffix *-la*; hertil er at sige: den Jak. form *-lā -liä* etc.

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE

FORSTUDIER

TIL

'YRKISK LYDHISTORIE

AF

VILH. GRØNBECH.

KØBENHAVN
LEHMANN OG STAGES BOGHANDEL
1902

og forskellige egnes sprog; hidtil har man ikke forsøgt at sigte materialet, som Čag. figurerer på den ene side former der står tæt op ad de uiguriske, og på den anden side former fra den allernyeste tid og fra de mest afslebne sproggrene. Foreløbig er derfor dens sproghistoriske betydning lig nul. Af samme beskaffenhed og værdi er Shaw's glossar fra Østturkestan (i Journ. of the Asiat. Soc. of Bengal. 47); for de centralasiatiske dialekters vedkommende har jeg derfor været henvist til den lidt ejendommelige Tarančidialekt.

Angående sprogmindesmærker som er skrevne med arabiske bogstaver må jeg gøre en halvt personlig bemærkning. At det arabiske alfabet kun dårligt egner sig til at gengive et sprog som tyrkisk er en almindeligt bekendt sag; de midler som skriveren har til at udtrykke vokalnyanserne er så vage og ubestemte at deres betydning som lydangivere ikke rækker ud over samtiden. Der er noget utilfredsstillende ved at skulle bygge vejen med to forklaringer, først ved en hypotese gætte sig til hvad den uigennemsigtige arabiske omskrivning betyder, hvis den overhovedet betyder nogetsomhelst, dernæst sproghistorisk anvende det skrøbelige stof som kommer ud. Hvad vokalspørgsmålet angår ser jeg ikke rettere end at den lærdom man kan hente fra texter eller glossarer i arabiske bogstaver er altfor ringe i forhold til umagen; og, hvad der har størst betydning for mig, den er aldeles uden værdi når man ikke i forvejen har noget positivt at knytte den til, man må andenstedsfra have spørgsmålet stillet klart og stikordet til besvarelsen givet. Det ligger mig personlig meget nærmere at søge til det levende sprog, hvor jeg ved at der bag hver form står noget virkeligt, af den ene eller den anden art — meget nærmere end at spekulere over hvor stor rolle skriverens eller afskriverens vilkårlighed har spillet. Dermed være ikke sagt at studiet af disse sprogmonumenter skulde være helt goldt, selv om udbyttet efter min mening kun kan betragtes som efterhøst. Under denne kategori falder særlig: ældre osmannisk litteratur og tyrkisk-arabiske glossarer; om disse sidste se Houtsma: Ein alttürk. Glossar og P. M. Melioranskij: Arab filolog o tureckom jazyke. St. Petersb. 1900. Hvad jeg har sagt gælder for en stor del også om de ældre osmanniske grammatikker, *så vidt jeg kender dem*; forfatterne bygger udelukkende på det kunstige skriftsprog. Betydelig mere kan man lære af Codex Cumanicus (om denne se Kuuns udgave); som jeg senere vil få lejlighed til at antyde er dens lydbetegnelse mere konsekvent end man strax får indtryk af.

Endelig var det tænkeligt at der i låneord hos fremmede folk kunde findes ældre tyrkiske former bevarede; dette spørgsmål må jeg imidlertid af 'altaiske' grunde lade ligge foreløbig. Her kan måske nævnes at de čuvassiske låneord i magyarisk endnu ikke kender overgangen *j* til *ś*: *ír-* 'skrive' = Čuv. *śir-*, *gyürü* 'ring' = *śörö*; følgelig går *szél* 'vind' ud af fremmedlisten; hvis *eke* 'plov' er čuvassisk, beslæg-

tet med *ak-* så = Osm. *äk-*, får vi også et lille holdepunkt for overgangen *ä* til *a* i dette sprog. Derimod er de i čeremissisk overgåede ord rent moderne i formen [1]); følgende exempler er hentede fra Budenz: Vocabularium čeremissicum (Nyelvtud. Közl. IV s. 337): *toja* baculus = Cuv. *tuja*, *suto* lucidus = *śudë*, *sirem* scribere = *śir-*, *kas* vesper = *kaś*, *surt* domus et fundus = *śurt*, *undur* castor = *xöndör*, *kotán* podex jfr. *kot*, *tor*, *tôr* angustus = *tëwër*, *tur*, *saurem* vertere = *śawër-*, *auem* flectere = *aw-*, *vursem* exsecrari = *vörös-*, *jogem* fluere = *jox-*.

Mine kilder er: For Osmannisk (forkortet Osm.): I. Kúnos: Oszmán-Török Népköltési Gyüjtemény 1–2. Budapest 1887–89; Med Vignier menes ordlisten i hans Élémens de la Langue Turque. Constant. 1790. For Kazan-tatarisk (Kas.): G. Bálint: Kazáni-Tatár Nyelvtanulmányok 1–3. Budapest 1875–77; Katanof: Otčet o pojezdke soveršennoi letom 1898-go goda v Ufimskuju guberniju. Kazan 1900; et par Baškir-ord er hentede fra: Baškirsko-russkij slovar. Orenburg 1899 (under fortalen står Katarinskij's navn). For kirgisisk (Kir.): Russko-kirgizskij slovar. Orenburg 1899 (citeret som slov.); P. M. Melioranskij: Kratkaja Grammatika kazak-kirgizskago jazyka I. St. Petersb. 1894. For norddialekterne i almindelighed: V. Verbickij: Slovar Altaiskago i Aladagskago Narečij Tjurkskago Jazyka. Kazan 1884; fremdeles for Abakandialekterne: N. Katanof: Castrén's Koibalisch-deutsches Wörterverzeichniss und Sprachproben des Koibalischen Dialectes neu transscribirt. Mélanges asiatiques IX s. 97-205. Under Alt. sammenfattes Altai-Teleutisk; med B. betegnes dialekten ved floden Bija; den står Alt. overmåde nær. For Jakutisk (Jak.): O. Böhtlingk: Über die Sprache der Jakuten. St. Petersb. 1851. For Cuvassisk (Cuv.) [2]) N. J. Aschmarin: Materialy dla izsledovanija čuvašskago jazyka. Kazan 1898 (forkortet Aschm.); B. Munkácsi: Csuvas nyelvészeti jegyzetek, i Nyelvt. Közlem. XXI s. 1–44 (forkortet Munk.); N. I. Zolotnickij: Kornevoj čuvašsko-russkij slovar. Kazan 1875. (forkortet Zol.). Med Cum. mener jeg blot Codex Cumanicus edidit G. Kuun. Budap. 1880. Hvad Orkh. angår slutter jeg mig i et og alt til Prof. V. Thomsens udgave, Inscriptions de l'Orkhon. Helsingfors 1896. Radloffs Proben der Volkslitteratur der Türkischen Stämme og hans Versuch eines Wörterbuches der Türk-dialecte har jeg benyttet; dog har jeg aldrig taget nogen form derfra uden udtrykkelig at angive det, undtagen i to tilfælde: for det første er i min indledning om vokalharmonien Alt. og Kir. formerne hentede fra Radloffs texter, for det andet er mit kendskab til Taranči-

---

[1]) I čerem. findes også lån af tatarisk oprindelse, f. ex. *aul* vicus, pagus = Kas. *auyl*; *urluk* semen = *orlok* etc.; se Budenz, Nyelvtud. Közl. III s. 401 flgg.; i hans lister bør dog nu foretages mange omsætninger.

[2]) Af praktiske hensyn har jeg udeladt hagen over C i det hyppige Cuv.

dialekten (Tar.) udelukkende baseret på Proben ... VI 1886 Wörterbuch d. Türk-diall.

Iblandt de mere ræsonnerende arbejder vil jeg først at nævne Prof. V. Thomsens indledning og noter til indskrifter hvor meget jeg bygger på dem og hvor meget jeg har lært af d vil enhver læser let kunne se selv. Fremdeles: K. Foy: Türkis Vokalstudien. Mittheill. Semin. f. oriental. Sprach. zu Berlin I Strax da jeg lærte Cuv. at kende kunde jeg naturligvis ikke la være med at se i hvor nær forbindelse det ejendommelige forly forhold står med de lange vokaler; alligevel bør jeg gøre opmær som på hvad jeg senere fandt, at Budenz i Nyelvt. Közlem. IV 316 har stillet *ăt* — Cuv. *jat* i modsætning til *at* — *ut*. Vámbér sammenlignende ordbog har jeg aldeles ikke benyttet; det sam gælder Radloff's grammatik, som jeg læste ved begyndelsen af n studium. Skulde nogen af mine etymologiske forklaringer g findes hos den ene eller den anden af disse to forfattere, er d mig ubekendt, men hvis så er, vil jeg gerne betragte den so hentet derfra. De til grund liggende principper er såre forsk lige, og den 'ære' at finde på en etymologi er mig ganske li gyldig. Derimod har jeg til sidst at nævne et meget vigtig arbejde, som imidlertid er udkommet efter at denne afhandling v skrevet, nemlig Prof. V. Thomsens Sur le système des consonn dans la langue Ouigoure. Revue Orientale II. Budapest 1901.

8. **Lydbetegnelse.** Ved gengivelsen af de tyrkiske lyd følg jeg i alt væsentligt Radloff [1], og har derfor i Osm. sat *ä* i stede for Kúnos' *e*, *y* i steden for hans *e* med ring over. Indenfor J kutisk er Böhtlingks grammatik naturligvis rettesnoren. Hvad Cu angår har jeg af typografiske grunde måttet læmpe mig en d Vokalerne *a*, *u*, *o*, *i*, *ü* svarer omtrentlig til de forestillinger m almindelig forbinder med disse skrifttegn; *ŏ*, *ĕ*, *ö* skal være så god som identiske med Kas. *o*, *e*, *ö* (se § 24); *ä* er lig tyrkisk *ä*, siges at skille sig derfra på samme måde som lukket *e* i magya risk fra åbent *e*; *ï* er en høj mellemtungevokal, svarende til rus sisk jery, *ë* er lidt lavere, nærmest samme lyd som tyrkisk *y* Mouillering spiller en betydelig rolle, men er temmelig ung, ide den udelukkende beror på vokalsystemet i dets nuværende skik kelse; således er i *xĕlĕx* hestehår — tyrkisk *kyl* alle tre konsonanter mouillerede. I ord med bagtungevokaler findes mouilleringen kun i lyd der er en fortsættelse af *j* eller *č*, samt som minde om et forsvundet *j*, her betegner jeg den stedse; i ord med fortungevokaler er alle konsonanter undtagen læbelyd mouillerede, dog svagere grad.

[1]) se indledningen til hans Phonetik.

Vokalerne i Tyrkisk.

Vokalsystemet er mærkværdig ensartet over hele det tyrkiske sprogområde, bestående af to parallelle vokalrækker *a, o, u, y* og *ä, ö, ü, i*. Det er apriorisk sandsynligt at en så skematisk regelmæssighed ikke er oprindelig, at den er fremkommen som resultat af en udvikling; imidlertid viser ingen af de overleverede eller nulevende dialekter direkte ud over en tid da det otteleddede vokalskema var et fuldfærdigt resultat. Den eneste afvigelse findes i de østturkestanske dialekter, der angives at mangle *y*, således at *i* fungerer både som for- og bagtungevokal (jfr. finsk og mongolsk). Hvis man vilde anse dette for at repræsentere et ældre trin, flyttes tyngdepunktet fra vokalerne over på konsonanterne, det er i så fald disse der har fremkaldt spaltningen *y-i*. I Orkhonindskrifterne udtrykkes vokalparrene *a-ä* og *y-i* med samme tegn, og vokalens palatale eller velære karakter bestemmes af de omstående konsonanter, idet disse optræder under forskellig form i de to tilfælde. Forholdet er altså noget lignende som ved anvendelsen af de arabiske skrifttegn i moderne dialekter, blot med den forskel at medens de gamle Tyrker ved konsekvent gennemførelse af princippet skabte et sindrigt system, der klart gengiver sproget, er det aldrig lykkedes de moderne folk at assimilere det arabiske alfabet. Selvfølgelig ligger der noget lydligt til grund som har gjort det naturligt at benytte et sådant system, der har ligesom i moderne tyrkisk og andre sprog existeret en forskel i dannelsen af visse konsonanter, særlig *k*-lydene. Men denne forskel er fremkaldt af vokalerne. Man kan ikke med grund antage at forskellen mellem det bageste *k* og det forreste *k* på fællestrinnet har været stærkere udpræget end i andre sprog, endsige at den i nogen grad skulde have været uafhængig af de omstående vokaler[1]). I Orkhonindskrifterne er konsonanternes dobbeltformer udelukkende til for vokalernes skyld, det fremgår deraf at dubleringssystemet er gennemført i så godt som alle konsonanter. I nyere tid er spaltningen mellem de to gutturalrækker ført videre; ved 9.

[1]) Da det velære *k* ikke har nogen selvstændig existens, har jeg ikke anset det for nødvendigt at bebyrde min lydbetegnelse med to tegn. I Orkh. skriver jeg gennemgående *g*, da der ikke derved forudsættes noget om lydens spirantiske eller explosive karakter.

bagtungevokaler er *k* somme steder, *g* næsten overalt gået over spirant. Mest konsekvent har Cuv. gennemført denne udvikli og det førend de stærke vokalomvæltninger begyndte, således *x* og *k* endnu bærer vidne om vokalens oprindelige dannelsesst I Jak. findes *x* i forlyd kun foran *a* og *o*, i udlyd efter *a*, *ä*, *o*

Fra vort synspunkt set er vokalharmonien en integrerende af tyrkisk; deraf følger ikke at den altid har været det i sam grad. Vokalharmonien i dens nuværende skikkelse og det ol leddede vokalskema betinger hinanden. Hvis *y* er fremgået ' en spaltning af *i*, må denne spaltning være sket på et tidspu da stammen gennemgående var tostavelses. At en sådan tilst har existeret anser jeg for sikkert; på grund af stærke samm trækninger blev enstavelsesprincippet i alt væsentligt det hersken men derved faldt muligheden for et friere vokalsammenspil b Efter al sandsynlighed er det den samme overgangstid der givet vokalharmonien og vokalskemaet den fuldendte form i h ken vi lærer den at kende.

Vokalharmoni.

Da vokalharmonien er et så vigtigt led af vokallæren i tyr- 10.
sk, anser jeg det for nyttigt at indlede med en kort udsigt
er lovene for vokalerne uden for rodstavelsen, skønt jeg ikke
r noget nyt at fremføre, udover det man kan læse sig til i Prof.
. Thomsens udgave af Orkhonindskrifterne. For at kunne give
tte forhold en afsluttende behandling kræves der en langt bre-
re basis end det nu er muligt at opnå. Der vil muligvis kunne
ides enkeltbidrag til løsningen i dialekter som endnu er helt
ler halvt ubekendte; men især tror jeg at uigurisk i mange til-
lde vil give det rette svar, så snart Kutadgu Bilig er blevet
denskabeligt udgivet og fortolket, så at det bliver muligt at ud-
ille de yngre former der skyldes afskrivere.

For at kunne tilfredsstille den grundregel at alle vokaler i 11.
mme ord skal høre til samme vokalklasse, må affixerne optræde
ider dobbelt form; da *o* og *ö* oprindelig ikke forekom uden for
rste stavelse, får vi på den måde 3 affixgrupper, 1) med vexel
i, 2) med vexel y-i, 3) med vexel u-ü.

Exempler fra Orkhonindskrifterne:

1) Locativ: *bašda* (Hoved), *jyšda* (Bjærgskov), *jurtda* (Telt), *jolta* (Vej), *äbdä* (Hus), *iltä* (Folk), *köŋültä* (Hjerte), *közdä* (Øje).
2) -*čy*, danner nomen agentis: *itgüči* 'faiseur', *jugčy sygytčy* 'qui pleure et se lamente'; Præt.: *alty* 'tog', *tutdy* 'holdt', *učdy* 'fløj', *kälti* 'kom', *ölti* 'døde'.
3) Partic.: *barduk* ('gå'), *tägdük* ('nå'), *birtük* ('give'), *boltuk* ('være').

I sin rene form er dette system dog kun bevaret i Orkh., og
tnok i Uig. I alle moderne dialekter har der fundet udjæv-
nger sted, ved at de rundede vokaler i rodstavelsen fremkaldte
ærkere eller svagere runding af affixets vokal. Da nu de to
iste affixgrupper på denne måde faldt sammen i visse tilfælde,
virkede analogien deres fuldstændige identificering. Af nulevende
rogformer har vistnok dialekterne i Østturkestan længst holdt

på det oprindelige system; de rundede vokaler synes at optræde temmelig sporadisk og regelløst i de to første grupper af endelser.

12. Indenfor den første affixgruppe har Osm. og Cuv. bevaret den simple dobbeltform; i de fleste andre dialekter har Læbeassimilationen fremkaldt tre- eller firdobbelt vexel.

Exempler fra Osm.: *atlar* 'Heste', *jollar* 'Veje', *kušlar* 'Fugle', *kyzlar* 'Piger'; *ävlär* 'Huse', *gözlär* 'Øjne', *günlär* 'Dage', *kimlär* 'hvilke'.

Cuv.: *tu-ra* 'på bjærget', *kil-dä* 'i huset', *śĕr-dä* 'på jorden', *śdöl-dä* 'på bordet' etc.

I Kir. finder vi følgende skema:

a, y, o, u } a   e, i } ä   ö, ü } ö

Exx. Locativ: *basta* (Hoved), *kulda* (Træl), *koida* (Får), *ǧigittä* (Yngling), *köldö* (Sø), *kündö* (Dag).

En anden gruppering viser Jakutisk:

a, y, u } a   ä, i, ü } ä
o—o   ö—ö

ayalar 'Fædre', *suruktar* 'Bøger', *oxtor* 'Pile', *ättär* 'Legemer', *tünnär* 'Nætter', *dörölör* 'Tøjler'.

Indenfor norddialekterne finder vi en række smånyanser, begrænsede af de to sidstnævnte skemaer; forholdet i Alt. ses af følgende exempler:

jatkan, partic. af *jat-* 'ligge', *ukkan* af *uk-* 'høre', *polyon* (*pol-* 'være'), *köryön* (*kör-* 'se'), *tüškön* og *tüškän* (*tüš-* 'falde'). I Kas. farves endelsens vokal let af *o* og *ö*; Katanof beskriver den pågældende *a*-lyd som stående midt imellem *a* og *o*, dog nærmest *a*.

13. Som exempler på affixer der hørte til tredje gruppe kan fra Orkhonindskrifterne nævnes: Verbalnomina på *-duk*, *-uk*, f. ex. *birtük* etc. (se ovenfor); *bujuruk* 'befaling' af *bujur-*; *yduk* 'sendt af gud, hellig' af *yd-* 'sende'; *artuk* 'rest' af *art-* 'være til overs' — Tar. *artuk*, Jak. *orduk*, hvor endelsens vokal har sejret og fremkaldt omlyd, *o* er derfra indført allevegne, så at roden er *ord-*.

Fremdeles causativsaffixerne *-ur*, *-dur*, *-gur*, f. ex. *kälür-* 'bringe'; *kötür-* 'hæve'; *kondur-* 'lade nedsætte sig'; *ärtür-* 'cause to be'; *urtur-* 'lade indhugge'; *bušgur-* 'opflamme' (også skrevet *kondr-*, *bušgr-*; *ičgr-* 'lade drikke'), cf. Tar. *al-dur-* 'lade tage', *jig-dur-* 'lade samle', *min-dür-* 'lade stige til hest'. 3 pers. imp., f. ex. *kalmasun* 'lad ham ikke forblive', cf. Tar. *kil-sun* 'lad ham gøre', *käl-sün* 'lad ham komme'.

I de fleste moderne dialekter er imidlertid, som allerede 14.
nævnt, disse affixer faldne sammen med den anden gruppe. I Osm. f. ex. adskiller causativer som *jap-tyr-* 'lade gøre', *gäj-dir-* 'iklæde', *dol-dur-* 'fylde', *öl-dür-* 'dræbe' sig i henseende til vokalisationen ikke fra nomina agentis som *balykčy* 'Fisker', *odunğu* 'Brændehugger'. Ganske vist findes ikke sjælden en oprindeligere vokal bevaret, men det er altid i forstenede former, som *ilärü* 'fremad', ved siden af *iläri* — Orkh. *ilgärü*, af roden *il*, der også er bevaret i Orkh. *ilki*, Osm. *ilk* 'første'. Dette *-gärü*, som i Orkh. er et almindeligt postpositionelt affix, lever nu kun i enkelte adverbier, således, foruden *ilärü*, Kas. *elgäre*, også Osm. *dyšary* 'ud', Alt. Kas. *tyškary*, af *tyš*, *dyš* 'ydre'; Osm. *jokary* 'op', Koib. *joɣary*, Kas. *juɣary*, — Orkh. *jogaru* ved siden af *jögärü* med omlyd. Det samme gælder et andet stedsaffix, der også synes at have været fungerende i Orkh., nemlig *-ru*, f. ex. *jagru* 'nær' af en rod **jag-* 'nærme sig', som kun forekommer i afledninger: Orkh. *jagut-* 'bringe nær', *jaguk* 'nær' (Alt. *jūk*, Kir. *ğūk*), Osm. Kas. *jakyn* 'nær' (**jagkyn* cf. *jokary*); stivnede former der indeholder denne dannelse er vel Osm. *gäri*, *gärü* 'tilbage' — Kas. *kire* — Orkh. *kirü*; Osm. *bäri*, *bärü* 'hid' = Kas. *bire*, cf. Orkh. *birgärü*.

I denne anden fællesgruppe af affixer har Osm., Kir. og Jak. 15.
regelmæssig, firdobbelt vexel efter skemaet:

a, y → y ä (Kir. e), i → i o, u → u ö, ü → ü

Exx. Præt. 1. pers.: Osm. *kačtym* 'flygtede', *värdim* 'gav', *soktum* 'borede', *öldüm* 'døde'. Kir. *bardym* 'gik', *bittim* 'endte', *soktum* 'slog', *küldüm* 'lo'. Jak. *bystym* 'skar', *källim* 'kom', *oŋordum* 'gjorde', *döidüm* 'blev døv'.

Indenfor norddialekterne er der som sædvanlig en del småforskelligheder, men gennemgående er rundingen noget svagere; den udebliver som regel ved *o* og undertiden ved *ü*. Exempler fra Alt. er: *aldym* 'tog', *poldym* 'blev', *uktum* 'hørte', *pärdim* 'gav', *kördüm* 'så', *küidüm* 'brændte'. I Kas. indtræder, ligesom i første klasse, rundingen kun efter *o* og *ö*; i følge de særlige lydudviklinger i denne dialekt bliver affixvokalerne *y*, *e*, *o*, *ö*: *atty* 'kastede', *sütte* 'plukkede', *jotto* 'slugte', *törttö* 'stødte'. På et lignende standpunkt står Čuv., med vexel *ë—ĕ* og runding efter *ŏ* og *ŏ*; dog udebliver denne ofte; og i enkelte dialekter falder betingelsen derfor bort, idet de pågældende vokaler går over til *ë* og *ĕ*: Exx. *kordëm* 'så', *pëx-rĕm* 'betragtede', *an-dëm* 'steg ned', *de-rĕm* 'sagde', *kidĕm* 'gik ind' (af *kir-*), *pöröndöm* 'jeg vred mig'; *kŏmŏlzŏr* og *kŏmŏlzër* 'utilfreds' (= tyrk. *köŋülsüz*).

Det er ingenlunde min mening at opstille disse tre grupper 16.
som et altomfattende system, hvor det blot gælder om at finde den rette rubrik for hvert enkelt affix. Det er f. ex. ikke umuligt at somme affixer oprindelig var vokalløse, altså fra først af

hørte hjemme efter vokaler eller visse konsonanter, og senere før
videre ved hjælp af en bindevokal, der aldrig har haft nogen se
stændig farve. At der på den anden side fandtes endelser h
vokal, ved længde eller af andre grunde, trodsede vokalharmoni
ser vi tydeligt af Orkh.; i et par affixer af anden klasse anven
nemlig gennemgående, uden hensyn til rodstavelsens kvalitet,
konsonanttegn der angiver vokalen som fortungelyd. Vedko
mende vokal må altså have været et rent *i*, forskelligt fra *y*. I
ene tilfælde er 1 pers. optativ (imp.): f. ex. *konajin* 'jeg vil n
sætte mig', *itäjin* 'jeg vil gøre', *ydmajin* 'jeg vil ikke sende'; i
andet er acc. af 3 persons possessivaffix, f. ex.: *akin* 'hans hv
hest', *subin* af *sub* 'vand', men utvivlsomt har det ikke været e
egent for acc., skriften havde blot ikke noget middel til at
tegne det i de andre kasus, således nom. *subi, közi kaši* 'de
øjne og øjenbryn', dat. *jiriŋä*, af *jir* 'Jord', *jašiŋa*, af *jaš* '
(*ŋ* er et af de få konsonanttegn der mangler dobbeltform). Vo
len *y-i* skrives i almindelighed ikke mellem to konsonanter;
den i disse tilfælde konsekvent sættes tyder vel på at den
lang. Undtagelser er ret sjældne, som f. ex. *jirŋä — jiriŋä, j*
— *jaziŋa* og det hyppigt forekommende *tijn — tijin* (af *ti-* si
der i tyrkisk gør samme nytte som i indoeuropæisk konjunkt
nerne for at, fordi og lign. Betegnende nok udelades vokale
det første af to sideordnede substantiver: *jrn subin* (II E 35)
jirin subin; jrŋrü subiŋru (II E 40) = *jiriŋärü subiŋaru*, af *j*
sub i den possessive form + stedsaffixet *-gärü* 'til'. Så meget o
Orkhon.; men jeg tror at vi af Jak., og endnu mere af Cuv. k
danne os en forestilling om grunden til denne lange vokal. D
førstnævnte dialekt har tilsvarende et affix af første klasse, f. e
bas-a 'hans hoved', dog med en fuldere sideform *-yn*; efter vok
hedder det *-ta (-tyn)*, f. ex.: *aγa-ta* 'hans fader', hvilket Böhtlin
uden tvivl med rette, sætter i forbindelse med de andre dialekt
-sy. Cuv. har en *i*-lyd, uden vokalharmonisk vexel, men med pa
talisering af et foregående *t*, f. ex.: *ïwĕl* 'søn', *ïwĕlĕ* 'hans sø
ut 'hest', *uğĕ* 'hans hest'. Alt dette viser bestemt hen til at år
gen til den ejendommelige udvikling ikke er at søge i vokal
selv, men i en eller flere forangående konsonanter, rimeligvis *t*
en *j*-lyd (eller rettere *t* + *i̯*, som jeg senere kommer til). Affi
går efter min mening tilbage til en tostavelsesform hvor vokale
var adskilte ved et *i̯*; forskellen mellem *-a* og *-yn* beror på at
de to vokaler sejrede den ene i åben stavelse, den anden i lukk
Foreløbig vil jeg ansætte et *-tai̯y. Ceterum censeo: disse og li
nende spørgsmål må tages op inden der bliver mening i at sa
menligne tyrkisk med mongolsk eller andre sprog.

17. Endnu blot èn almindelig bemærkning. I tyrkisk, som i an
dre vokalharmoniske sprog, kan substantiver, verbalformer og de
lige bruges så længe i affixlignende stilling at de tilsidst mist
deres selvstændighed og går over i de vokalbestemte affixers klasse

men et sådant degraderet substantiv, eller hvad det nu er, vil ofte længe stride for den sidste rest af uafhængighed. Et exempel herpå har vi i det orkhonske *-täg* 'ligesom', f. ex. *böritäg* 'som ulve', *kojtäg* 'som får'; dette affix har nemlig i Alt. endnu den dag idag bevaret sin fortungevokal, endog i forbindelse med pronominalstammer hvor det i Orkh. er blevet assimileret: *aidī* 'som månen', *palyktī* 'som fiskene', *andī* 'sådan' — Orkh. *andag*. Naturligvis har i dette tilfælde *g*, eller rettere den lange vokal der er opstået af *g*, virket konserverende. I de andre dialekter hvor denne endelse er bevaret er den gået ind under de almindelige vokallove; kun er det lærerigt at se hvordan disse sammenstødende omstændigheder, den oprindelig faste vokal og det udlydende *g*, flere steder har ført den over i anden affixgruppe, f. ex. Kas.: *mundyj* 'sådan', *berdej* 'af samme art, lig' (af *ber* 'en').

En særstilling indtager de affixer af tredje gruppe der oprindelig indeholdt *g*; derved at dette *g* i de fleste dialekter forsvandt fremkom der en lang vokal, som åbenbart har holdt længere på rundingen. Herhen hører verbalnomina på *-gu*, *-gü*, som vi finder dem i Orkh. (*itgüči* 'faiseur' af *it-* 'gøre', *körgü* 'lydighed' af *kör-* 'se, se hen til, adlyde') og Uigur. (*kädgü* 'påklædning', *ičgü* 'drikken' etc.). Svarende til denne dannelse har Alt.: *aid-ū* 'tale' (af *ait-*), *pär-ü* 'given', Kir.: *bar-ū* 'gang', *ber-ū* 'given' etc., Cuv.: *jar-u* 'sendelse', *śïr-u* 'skrivelse', *xĕz-ü* 'vægt, tryk'. De Cuv. former er sikre nok, *u* kan her ikke gå tilbage til andet end dette *-gu*; i Alt. og Kir. derimod er der sikkert sket sammenblanding med et andet affix, bestående af vokal + *g*, (jfr. f. ex. Koib. *sadyg* 'handel' etc.). Det samme gælder åbenbart Jak. i ord som *ölü* 'død', *atȳ* 'vare, pris' (Koib. *sadyg* af *sat-* 'handle'), men at oprindeligt *-gu* også indgår i denne dannelse må vi vist slutte af *biärī* 'gave', da man ellers skulde vente **bärī* (se § 74). Hvis Kir. *tastaū*, af *tasta-* 'kaste' og lign. ikke er analogiformer må de også bero på oprindeligt *-gu*, ikke *-ug*. Iøvrigt har Jak. her som overalt gennemført regelmæssig, firdobbelt vexel; ligeledes Osm., hvor lang vokal i *g*-affixer altid forkortes; exx. fra sidstnævnte dialekt er: *kork-u* 'frygt', *jä-ji* 'føde', *jaz-y-ly* 'inscrit', af *jaz-* 'skrive'. 18.

Der er i tyrkisk en anden endelse, *-agu*, som Alt. har slået sammen med *-gu*; den danner en slags samlingstal, f. ex. Uig. *törtägü* 'alle 4'. Alt.: *altū* af *alty* '6', *üč-ū* '3', *äkkū* af *äkki* '2'. Jak. og Kir. holder disse to ude fra hinanden, som det vil ses af følgende exx.: Kir. *altau* af *alty*, *bireü* af *bir* '1', *üš-öü* '3', *tört-öü* '4'; Jak.: *altya* (*alta* '6'), *bäsiä* (*biäs* '5'), *onuo* (*uon* '10'), *tördüö* (*tüört* '4'). På samme måde Kas.: *ber-äü*, *öč-äü*, *altau*, *un-au*. I forbindelse hermed kan nævnes et substantiv hvis etymologi er ubekendt. Alt. *küjū* 'svigersøn'. Kir. *küjöü*. Kas. *köjäü* (*kejäü*). Jak. *kütüö*. Cuv. *kĕrü*. Koib. *küzä* eller *küzö*; den oprindelige form må altså være *küdägü*. 19.

20. Mere tvivl kan der være med hensyn til de to affixer der i Orkh. skrives *-lg* (adj. possessoris) og *-g* (verbaladj.), da vokalen aldrig betegnes. Alt. forholder sig nøjagtig som ved de sidst omtalte tilfælde; da *-yy* og *-uy* begge måtte udvikle sig til *-ū*, er der jo den mulighed at dette *ū* analogisk har fremkaldt *-ǖ* som sit komplement efter fortungestammer. Sikkert nok har en sådan analogi virket med til at indføre det på steder hvor det ikke hørte hjemme, men når man ser hen til den seighed og konsekvens hvormed den ellers ikke synderlig konservative dialekt har holdt på den rundede vokal, og til den stærke indflydelse denne har øvet på rodstavelsen, synes det ikke rimeligt at en analogi skulde kunne være stærk nok til fra bunden af at skabe en så ejendommelig udvikling.

Hvad det første af disse to affixer angår, findes der i Orkh. også former uden *g*, f. ex. *ärkli* 'tapper' — *ärklg*, men de bør absolut opfattes som en helt anden dannelse, da disse indskrifter ellers ikke viser ringeste tegn til et begyndende bortfald af *g*; de hører snarere sammen med det 'kopulative' *-li*, som vi har i: *tünli künli* 'nat og dag', *inili äčili* 'yngre brødre og ældre brødre', og som måske genfindes i de kirgisiske og kasanske former. Når Tar. har *atlik* 'bereden' etc., er det sikkert begrundet på sammenblanding med det bekendte substantivsaffix *-lyk* (f. ex. Alt. *ūrlyk* 'tyngde' — Kir. *aurluk*, Kas. *auyrlyk*, Osm. *ayyrlyk*). Forøvrigt kan et par exempler sige det nødvendige: Alt. *at-tū* 'bereden', *attū* af *ot*, 'ild', *järlǖ* af *jär* 'jord', *tildǖ* af *til* 'tunge, sprog'; Kir. *at-ty* 'bereden', *kümüs-tü* 'af sølv', *koilu* 'ejende får'; Kas. *bašly* 'med hoved', *bolotlo* 'skyet', *jöklö* 'belæsset', *bille* 'med talje'; Koib.: *(üs) čas-tyg* '(3) år gammel', *tus-tug* 'salt', *öttig* 'kæk, stolt', (*öt* 'galde'); Osm.: *kanly* 'blodig', *järli* 'som har en plads', *gümüšlü* 'af sølv', *čoǧuklu* 'som har børn', *bir gözlü* 'enøjet'. Čuv.: *ura-lĕ* 'med ben', *kŏmŏl-lŏ*, *kŏmŏl-lĕ* 'gavmild', *śŏrö-llö* af *śŏrö* 'ring', *pöwör-lĕ* 'fuld af materie, pus'.

21. Den anden af disse dannelser, den jeg har kaldt verbaladjektiv, er repræsenteret af talrige stivnede former rundt om i dialekterne, men affixet selv lever ikke mere, i hvert tilfælde ikke i den betydning. I Alt. har det, som allerede nævnt, oftere fremkaldt omlyd, f. ex.: *jolū* 'varm' — Koib. *čylyg*; *türǖ* 'levende' — Orkh. *tirg*, Koib. *tirig*; *kičǖ* og *küčǖ* 'lille' — Koib. *kičig*; andre exempler er: *ölǖ* 'død' — Orkh. *ölg*, Koib. *ölüg*; *arū* 'ren' — Koib. *aryg*; *ūrū* 'syg' — Koib. *ayyryg*. Ikke sjælden findes i Radloffs texter former hvor slutningsvokalen er bleven forkortet, uden at rundingen er gået tabt; efter *u* synes det at være regel: *ulu* 'stor' — Orkh. *ulg*, *kuru* 'tør' — Koib. *kurug*. Herhen hører efter deres nuværende form også *ölǖ* 'fingerbredde' — Koib. *elig*, og *ölü* '50' (gennemgående med kort vokal) — Orkh. *lg* (*älüg*?), Koib. *elig*. Kir. stemmer i en del tilfælde overens [1]): *ölǖ* 'død', *kojū* 'tyk' —

[1]) Slov. har helt igennem kort vokal.

Alt. *kojū*, Koib. *kojyg*; *aurū* 'syg', *elū* *(elü)* '50', i andre har den kort vokal: *kuru* 'tør', *ǧyly* 'varm', *ulu* 'stor', *tiri* 'levende', *eli* 'fingerbredde'. Ligeledes Kas.: *auyryu* 'syg', *aryu* 'ren', men *katy* 'hård' — Orkh. *ktg*, *üle* 'død', *koro*, *olo*, *kujy*, *tere* etc. Lidt af det samme findes på Jak.: *xojū* 'tyk', *yarȳ* 'syg', *arȳ* 'smør' — Koib. *saryg* 'gul', Kir. *sary*; *ilī* 'fingerbredde, hånd', *täsī* 'sky', cf. Koib. *tes-* 'flygte', Cuv. *tar-* — men *ulu* 'stor', *tolu* 'fuld'. Her må sikkert antages talrige udjævninger på grund af sammenfald, differentiering og lign. (obs. at *-yu* i Kas. har fortrængt *-gu* til dannelsen af abstrakte verbalnomina: *al-yu* 'tagen', *jaz-yu* 'skrift', *küreü* af *kür-* 'se' etc. og jfr. ovenfor under *-gu*). Til grund for de jakutiske *ulu*, *tolu* kan ligge former uden *g*, d. v. s. de er såkaldte gerundia. Muligvis bør også stammeverbets udlyd tages i betragtning; adskillige af de til grund liggende verber er tostavelses, hvad der i flere tilfælde må være sekundært. Men at der har existeret et verbaladjektivsaffix *-ug* anser jeg for utvivlsomt og skal blot anføre et par exempler fra Osm. der viser i samme retning. I almindelighed er her som ellers overalt det fælles skema gennemført — *āry* 'sygdom', *diri* 'levende', *koju* 'tyk', *ölü* 'død' etc. — men endnu bevares *u* i: *kapu* 'port' — Orkh. *kpg*, *aju* 'bjørn' — Alt. Kir. *ajū*, Kas. *ajyu*, og måske et par til; grunden hertil må være den samme som ved *ilärü*.

Endelig nogle exempler fra Cuv., hvor udviklingen er den samme som i Osm.: *jüśĕ* 'bitter' — Osm. *aǧy*, *čĕrĕ* 'levende' — *diri*, *alĕ* 'hånd', *allĕ* '50'. Denne endelse er ofte brugt til udvidelse af enstavelsesstammer, f. ex.: *vonnĕ* '10' — Osm. *on*, *udĕ* 'hø' — *ot*, *siwĕ*, 'sund' — *say* (jfr. *siwmar* 'syg' — et **say-maz*), *jurĕ* 'tung' ved siden af *jur* og *jiwĕr* — *ayyr*. Det forsvundne *g* har sat sig tydelige spor i bøjningen: jfr. *tu* 'bjærg', gen. *tĕwĕn*, dat. *tĕwa*, loc. *tura*; *śĕr* 'jord', *śĕrĕn*, *śĕrä*, *śĕrdä*; *tarśĕ* 'daglejer', *tarśĕn*, *tarśa*, *tarśĕra* med *alĕ* 'hånd', gen. *allĕn* (for **algĕn*, **alĕgĕn*), dat. *alla*, loc. *alĕra*; ligeledes ved possessivt pronomen: *iwĕl-ĕ* 'hans søn', *śĕw-ĕ* 'hans smør' (af *śu*), men *alli* 'hans hånd'. Det samme gælder i tilfælde som *pulĕ* 'fisk' — Osm. *balyk*, *siwĕ* 'kulde', Osm. *sovuk*; gen. *pullĕn*, *siwwĕn*, dat. *pulla*, *siwwä*, loc. *pulĕra*; *pulli* 'hans fisk'; *orallĕ* *(oralĕ)* 'med ben' — Osm. *ajak-ly*. Somme steder har disse former tjent som paradigma for en bøjning som *alĕk* 'dør', *alĕkki* 'hans dør' — *alĕgĕ* etc.

I Alt. og Jak. er *-ag* og *-äg*, dels ved naturlig lydudvikling 22.
dels ved analogi, faldne sammen med disse nu omtalte former. Alt. *jajū* 'pedester', Jak. *satȳ* — Orkh. *jdg*, Koib. *čazag*, Tar. *jajak*, Osm. *jaja*, Kas. *jäjäü*, Kir. *ǧajau*; Alt. *odū* 'hytte', Jak. *otū* 'lejrplads', Koib. *odag*, Kir. *odau* 'hytte', Osm. *oda* 'værelse'; Alt. *äyū* 'fil', Jak. *igī* — Kir. *egäü*, Osm. *äjä*.

Flerstavelsesord, d. v. s. ord der for sprogfølelsen ikke læn- 23.
gere står som affixdannede, adskiller sig i henseende til vokalharmonien ikke fra de levende affixer, uden for så vidt de er en lille

kende mere konservative. I det foregående er allerede nævnt par exempler; her kunde tilføjes Osm. *jaγmur (jāmur)* 'regn', d har bevaret sit *u* tiltrods for at roden *jaγ-* endnu lever i sproge i dette tilfælde er vel *m* det konserverende element (jfr. *kavu* 'nærme sig' [men *säviš-* 'elske hinanden'], *savur-* 'adsprede', *savu* 'fjærne sig' o. lign., hvor *v* måske snarere har fremkaldt runding end bevaret den; mon det forholder sig på lignende måde m det kopulative gerundium, i Orkh. skrevet *-p*, som på Osm. alt hedder *-up*, *-üp*, f. ex. *alup*, *ädüp?*). Ligeledes hedder det endr på Osm. *altun* 'guld' ligesom i Orkh., men hist og her hos Kún finder man *altyn*, stemmende med de øvrige dialekter. I det hele t get er vokalharmonien i sin senere, mere ensformige skikkelse træn igennem overalt i moderne tyrkisk; exempler på et oprindelige forhold træffes sjælden udenfor Osm. og Tar., og selv i Osm. de ikke hyppige. Rodstavelsens vokal har sejret i de fleste o (Osm. *äji* 'god' — Orkh. *ädgü*; *inği* 'perle' — *jinčü* etc.); undtagelse vis har den følgende vokal været stærk nok til at fremkalde o lyd. Hyppigst er dette sket i Tar., men også Jak. har adskilli exempler at opvise: *orduk* er allerede omtalt, fremdeles: *xom* 'siv' — Tar. *komuš*, Alt. Osm. *kamyš*; *xotun* (v. s. af *xatyn*, lå fra mong.?) 'frue' — Orkh. *katun*; *ütüö* 'god', der må gå tilba til en trestavelsesform med indskudt vokal, som **ödögü* (overga gen *ö* til *ü* skyldes vel *d*. Jfr. *ütügün-* 'efterligne' med Alt. *öktö* Osm. *öigän-* (i følge Barbier de Meynard forældet), Cag. (Pa de Court.): *öiküin*, af et opr. **ödkän- ödkün-*). På samme måde fo klarer jeg *uos* 'læbe' = **oγus*, jfr. Osm. *aγyz* 'mund'. Fra and dialekter kan nævnes Koib. *pözük*, *püzik*, Osm. *böjük*, *büjük* 'sto *böjü-*, *büjü-* 'voxe' — Kas. *bejek*, Alt. *pīk*; det forudsætter *pädü* *pädü-*, som også skal findes på Uig. I dette tilfælde er grund åbenbart et forsvundet *g*, som senere skal vises. Når '20' på Ja hedder *sürbä*, medens de andre dialekter har former der går t bage til *jigirmi* eller *jigirmä*, angiver det vel også et ældre *j gürmi*, som måske bør indsættes i Orkh., hvor den midterste vok aldrig er angivet. På Osm. synes i et par ord den modsatte u jævning at have fundet sted, at en rundet vokal i første stavel er opgivet til gunst for den følgende: *täpä* 'top', Jak. Kir. A *töbö*, Orkh. *töpäsindä*; *tilki* 'ræv', Tar. *tülki*, Alt. *tülkü*, Kas. *töll* Muligvis hører *däjil* 'er ikke' også herhen, jfr. Kas. *tögöl*, Ca (Pav. de C.): *tügül*. Ved Cuv. er der kun at bemærke at læb assimilationen efter *ŏ* og *ö* er konsekventere gennemført end i fixer; tillige har *ŏ* i anden stavelse modificeret et foregående svagt. På grund af de ejendommelige lydudviklinger i denne di lekt giver jeg et par exempler der viser det regelmæssige forhol *ora* 'fod' = Osm. *ajak*, *šělän*, 'slange' — *jylan*; *sakkĕr* '8' — *säk pulĕ* 'fisk' — *balyk*, *jïwĕr* 'tung' — *aγyr*, *tŏxxŏr* '9' = *dokuz*, *vŏrŏ* 'lang' — *uzun*, *kŏmŏl* 'hjærte' — *gönül*, *ikkĕ* '2' — *iki*, *pĕldĕr* 'ifjor' *byldyr*, *šŏrö* — *jüzük* 'ring'.

Dette system viser ikke ud over en tilstand hvor opr. *y* og opr. i anden stavelse er faldne sammen; imidlertid lever der også i . et par gamle omlydsformer; *xŏmŏl* (vir. *xëmël*) 'stængel' svalyd for lyd til Tar. *komuš*, ikke til *kamyš*; *śŏmŏl* (vir. *śëmël*) ' er samme ord som Alt. *jäŋil*, men det repræsenterer en form *ŋül* stemmende med Cag. (P. d. C.): *jäŋül*, Cum. *jengul*, *yungul*.

Vokalerne i rodstavelsen.

24. Til trods for at sproget i Orkhonindskrifterne er mere end 1000 år gammelt er dets vokalsystem identisk med det vi nu finder over hele det tyrkiske sprogområde, undtagen i čuvassisk. Når vi ser bort fra de forstyrrelser der er afstedkommet af nabolyd, især af oprindelige stemte explosiver, kan alle vokaludviklinger nævnes på et par linjer. I Kir. og Abakandialekterne er rodstavelsens *ä* blevet hævet til *e*; lige så regelmæssig er den lydforskydning der har fundet sted i Volgadialekterne, idet *ä*, *o* og *ö* er hævede til respektive *i*, *u* og *ü*, medens omvendt de oprindelige *i*, *u* og *ü* er blevne til *e*, *o* og *ö*, som de betegnes af G. Bálint i hans Kazáni-Tatár Nyelvtanulmányok (Budapest 1875—77). I følge Radloffs (ikke klare) beskrivelse udtales de to sidste som *o* og *ö* med meget svag læbeartikulation, det første som et meget ubestemt *i*. Man kan hermed jævnføre hvad H. Paasonen siger i sin afhandling Die Türkischen Lehnwörter im Mordwinischen (Journ. de la Soc. Finno-ougr. XV) s. 16 og 17: 'o ist ein sehr geschlossener o-laut mit schlaffer lippenartikulation'; e 'ist ein zwischen i und e stehender vokal (fast glide-vokal) mit schlaffer lippenartikulation, der der klangfarbe nach jedoch mehr einem e ähnelt'. Jeg har beholdt Bálints betegnelse, da der ikke kan fremkomme nogen misforståelse.

Hermed er vi færdige. Naturligvis er samme lydtegn ikke udtryk for nøjagtig samme lyd over hele det tyrkiske sprogområde; men dels er det vanskeligt af de almindelige beskrivelser, der endda ikke altid stemmer overens, at danne sig en klar forestilling om lydenes virkelige karakter, dels er nyanserne vist ikke af større betydning end at det kan forsvares at se helt bort fra dem i et arbejde som dette.

25. Det der væsentligst har bidraget til at skabe en række dialektgrupper, hver med sit særpræg, er den forskellige udvikling af de stemte explosiver og vexelvirkningen mellem disse og vokalerne; men hvor stærk end denne har været, er det overmåde sjældent at en vokal lader sig flytte så langt at grænsen mellem for- og bagtungelyd overskrides. I et par enestående tilfælde har

sådan overgang fundet sted af andre grunde. Således i Volgadialekterne, hvor der er udviklet et nyt *ä* i første stavelse ved *a* mellem to palataler er blevet trukket frem, f. ex. *jäjää* 'peber' — Osm. *jaja*, Orkh. *jadag*; *čäč* 'hår' — Osm. *sač*. I Tar. er gjort begyndelse til en overgang *a* til *e*, ved i-omlyd, men nu har den ikke fået kraft til at sprænge systemet. *E* indtræforan ethvert *i* i følgende stavelse, når det ikke er skilt derved dobbeltkonsonant; det hedder således: *atlar* 'heste', *etim* hest'; *aldim* 'jeg tog', *elip* 'tagende'. Men ord som *eyir* ng', — Osm. *ayyr*, behandles stadig som hørende til bagtungeklassen. Vi er her vidne til en standende strid mellem to modsatte principper, vokalharmoni og omlyd, hvor den sidste faktor optræder som tilfældig snylter, men støttet til den autoritet en grammatisk lovbunden stilling giver. Hvis Tar. bliver ved leve, vil det være af stor interesse engang at se udgangen på ne kamp; muligvis redder vokalharmonien sig igennem ved at del ord flyttes over i en anden klasse, men man kunde også tænke sig den modsatte mulighed, at omlyden kom til at virke sende på det gamle system ved delvis at svække følelsen for alernes samhørighed.

Bortset fra disse enestående tilfælde har alle udviklinger af 26.
o og *u*, og de tilsvarende fortungelyd, holdt sig inden for samme klasse; *y* derimod, der ligesom indtager den mest fremskudte stilling af bagtungevokalerne, viser sig i enkelte dialekter vanskeligere at holde fast.

Ordet *ki* 'møg' er det eneste aldeles sikre exempel jeg kender på oprindeligt *yg* i Jak; da dialekten har *ȳ*, sikkert ældre end tid da *yg* blev *ī*, kan det være lidt tvivlsomt hvordan denne gang skal opfattes. Det er vel fra først af gået til på lignende måde som i Kir., hvor vi finder samme resultant af *yg*, f. ex. *ǧīmle'* —,Osm. *jyy-*, *sīr* 'ko' — Osm. *syyyr*, vel at mærke uden at ord skifter klasse i vokalharmonisk henseende. (Når Russ.-g. Slov. skriver *ǧijyl-* 'samles' = Radloffs *ǧīl-*, *sijyr* — *sīr* opfatter jeg disse former som *ǧījyl-*, *sījyr*; for øvrigt må man i det hele taget huske på at kirgisisk, der jo spænder over et stort område, ikke er èn, sammenstøbt sprogform.). Forklaringen dette *ī* ligger, tror jeg, i den tyrkiske *y*-lyds beskaffenhed; den nemlig ikke, som russisk jery, high-mixed, men lidt, eller måske ikke så lidt, lavere (fjærnere). Ved en gensidig tilnærmelse mellem denne lyd og *y* blev vokalen naturligt trukket opad til højstillingen, der da, ved modsætningen til *y* opfattes som *ī*; muligvis er lyden også blevet flyttet lidt fremad, dog ikke så langt at bagtungeklangen gik helt tabt. Denne følelse af *ī* som bagtungelyd har været så stærk at den trak den enestående form *ǧirmä* over og skabte *ǧīrma* '20'; i ord som *tī-* 'berøre', — Orkh. ..., reagerede hele bøjningssystemet mod en sådan omflytning. Derimod har Kir., i det mindste somme steder, bevaret *y* foran *j*,

som i Alt. har assimileret sig med det til rent *i*: *ï-* 'sende' — Orkh. *yd-*; verbaladjektivet *yjyk* 'hellig', — Orkh. *yduk*, er blevet stående (ved siden af *ïk*), åbenbart fordi man ikke mere følte sammenhængen mellem de to ord. Overgangen er altså foregået foran konsonant (og i udlyd, *sï* 'gave' = Koib. Kir. *syj*), i former som præt. *ïdi* 'sendte'; medens *j* hævdede sin stilling foran vokaler; men en sådan vexel af stammeform: *ï-*, *yj-* stred mod sprogets vaner og blev udjævnet til *ï*, *ïj-* (gerund. *ïjä* 'sendende').

Den følgende behandling af de enkelte vokaler kommer næsten udelukkende til at dreje sig om Cuv.; af den grund tager jeg de 3 af bagtungevokalerne under et.

27. **a, o, u.** 'Hest' hedder i alle dialekter *at*; til *ok* 'pil' svarer Jak. *ox*, Kas. *uk*, til *tut-* 'holde' Jak. *tut-*, Kas. *tot-*.

På Cuv. er *a* og *o* i enstavelsesord faldne sammen til *u* eller *o*; det oprindelige *u* repræsenteres af *ŏ* eller (med opgivelse af rundingen) *ë*. B. Munkácsi angiver at *o* og *ë* hører hjemme hos folkene i nord (Cuv. vir-jal), *u* og *ŏ* hos de sydlige (Cuv. anatri); dette er imidlertid ikke sådan at forstå at *o*-området og *ë*-området dækker hinanden. Cuv. består af en hel mængde bygdemål, der ligesom dialekter alle andre steder ikke løber parallelt, men skærer hinanden i forskellige punkter. Derfor er der heller intet påfaldende i at Aschm. tilskriver vir-jal *ŏ* og anatri *ë*.

Exx. *uś-* (*oś-*) 'åbne' — Jak. *as-*, Alt. Osm. *ač-*; *tux-* (*tox-*) 'komme ud, stå op, om solen', jfr. Jak. *tayys-* i samme betydning; *śun-* (*śon-*) 'brænde' — Osm. *jan-*; *tul* (*tol*) 'ydre' — Jak. *tas*, Orkh. *tašra* 'udenfor'; *sut-* (*sot-*) 'sælge' — Osm. *sat-*; *pur* (*por*) 'der er' — Alt. *par*, Kas. *bar* (Osm. *var*, Jak. *bār*);

xul (*xol*) 'arm' — Osm. Alt. *kol*; *pul-* (*pol-*) 'blive' — Alt. *pol-*, Kas. *bul-* (Jak. *buol-*); *tul-* (*tol-*) 'fyldes' — Osm. *dol-*, Alt. *tol-*, (Jak. *tuol-*); *śul* (*śol*) 'vej' — Osm. *jol* (Jak. *suol*); *xur-* (*xor-*) 'lægge' — Orkh. *kod-*, Osm. Tar. *koj-*;

śŏl- (*śël-*) 'udrive, befri' — Alt. *jul-*, Kas. *jol-*; *tŏr-* (*tër-*) 'stå' — Alt. Jak. *tur-*, Osm. *dur-*, Kas. *tor-*; *śŏt-* 'sluge' — Osm. *jut-*; *pŏr* 'is' — Osm. *bus* (Jak. *būs*).

28. I flerstavelsesord er der bevaret en forskel mellem oprindeligt *a* og oprindeligt *o*, idet det sidste foran en påfølgende stavelse, uden hensyn til dennes vokal, optræder som *ŏ*, og følgelig falder sammen med *u*.

Exx. *śuran* (*śoran*) 'pedester' — Osm. *jajan*, jfr. Orkh. *jadag*; *śula-* 'slikke' — Jak. *salā-*, Osm. *jala-*; *ura* (*ora*) 'fod' — Orkh. *adak*, Jak. *atax*, Osm. *ajak*; *ulttë* (*olttë*) '6' = Osm. *alty*; *pulë* (*polë*) 'fisk' — Osm. *balyk*; *xulën*, *xulëm* 'tyk' — Osm. *kalyn*, Jak. *xalyŋ*; *puldŭr* (*poldër*) 'hustruens yngste broder' — Osm. *baldyz* 'svigerinde', Jak. *balys* 'yngre, yngre søster'; *xurën* 'birk' — Osm. *kain* 'bøg', Jak. *xatyŋ*.

tŏpra (*tĕpra*) 'jord' — Osm. *toprak*; *śŏrdan* (*śĕrdan*) 'gedde' — Jak. *sordoŋ*, Alt. *čorton*, Osm. *čortan* 'ål'; *tŏxxŏr* '9' — Osm. *dokuz*, Jak. *toγus*; *xŏmŏr* 'brun', Osm. *konur*; *xurt-xŏmŏr* 'bi', jfr. Kir. *koŋuz* 'bille'; *xŏra-* 'frygte' stemmer med Orkh. *korq-* (II E 41); i de andre dialekter er *g* på grund af forbindelsen med *r* blevet stemmeløst og derfor bevaret som guttural, f. ex. Osm. *kork-*. I Cuv. er der tidlig blevet indskudt en hjælpevokal, på samme måde som det sent er sket i Alt. *koruk-*. I former som *vonnĕ* '10' — Osm. *on* (jfr. *vŏttŏr* '30' — Osm. *otuz*); *ugĕ* 'pil' — *ok*; *udĕ* 'hø' — *ot* synes det stammeudvidende *ĕ* (der vel er samme *g*-affix som i *xĭdĕ* 'hård' — Orkh. *ktg* [*katug*?], se § 21) at være tilkommet efter at spaltningen mellem *u* og *ŏ* var fastslået.

śŏra (*śĕra'śśi*, sammensætning med *üś* 'træ') 'lås' — Kas. *jozak*; *tŏlŏx* (*tĕlĕx*) 'enke', jfr. Osm. *dul* 'enkemand', Jak. *tulajax* 'forældreløs'; *xŏndŏr* 'bæver' — Osm. *kunduz*, Alt. *kumdus*; *xŏrŏm* 'sod' — Osm. *kurum*; *tŏrŏ* 'ren' — Osm. *duru*. Hvor tydeligt dette forhold mellem *u* og *ŏ* er kan ses deraf at det har fundet udtryk i Zolotnitskis temmelig ubehjælpsomme lydbetegnelse; til at gengive *u* anvender han nemlig altid *o*, eller også anfører han dobbeltformer med *o* og *u*, lige så regelmæssigt betegnes *ŏ* ved *u*. Undtagelser fra denne regel er meget sjældne, således: *tut* 'smag', *tutlĕ* 'sød' — Osm. *tatly*; *xut* 'gang (fois)' — Osm. *kat*; *ut* 'hest' — *at*; mærkeligt nok angiver Aschmarin (s. 6) at disse ord gennemgående i alle dialekter har *u*, aldrig *o*. Omvendt skriver Zol. *xort* 'orm' — Osm. *kurd*; *śort* 'hus' — Osm. *jurt* 'fædreland', hvilket ligeledes stemmer med Munkácsi's og Aschmarins *xurt*, *śurt*. Foreløbigt må jeg lade dem stå hen som undtagelser, ligesom også *tĭt-* 'tage' — Osm. *tut-*.

En hel lille gruppe ord viser i Cuv. et *ĭ* i roden, svarende 29.
til tyrkisk *a*.

xĭrĕm 'bug' — Osm. *karyn*; *xĭt-* 'blive hård', *xĭdĕ* 'hård' — Orkh. *ktg* (*katug*?); *ĭdĕ* 'rest' — Orkh. *artuk*; *ĭltĕn* 'guld' — Orkh. Osm. *altun*; *tĭrĕ* 'korn' — Osm. *dary* 'hirse'; *tĭlĕ* (*tĭllĕ*) 'Hanfbrecher' = Kas. *talky*; *śĭr-* 'skrive' — Osm. *jaz-*. Det er oftere blevet fremhævet hvor nøje dette stemmer med et par låneord i magyarisk, nemlig: *tiló* = *tĭlĕ* og *ír-* = *śĭr-*. Mon grunden ikke skulde være det *u* i følgende stavelse som vi ser i flere af exemplerne (jfr. *ĭltĕn* — *altun* med *ulttĕ* = *alty*)? Der kunde være foregået en lignende gensidig påvirkning mellem de to vokaler som i *tŏxxŏr* = Orkh. *tokuz* (hvor udviklingen fra først af vel er lidt anderledes end i tilfælde som *tŏpra* — *toprak*, etc., skønt resultatet for første vokals vedkommende er det samme), således at *u* hævede *a* til high-stilling og dette til gengæld eliminerede rundingen. At der existerer et *ĭdax* 'meget', af samme rod som *ĭdĕ*, og en verbalrod *xĭt-* behøver ikke at gøre denne forklaring usandsynlig, Jak. har jo *ort-* 'være tilovers', hvor vokalen må stamme fra *orduk* 'rest' — *artuk*. Om *ĭdĕ* i henseende til dannelse er identisk med *artuk* bliver et andet spørgsmål, muligvis går det tilbage til en form på

-*g*, men nogen forskel i anden stavelses vokal gør det næppe. *Karyn* kender jeg ikke fra nogen dialekt hvor man med sikkerhed kan se anden vokals oprindelige klangfarve; helt umuligt er det ikke at vi netop i den čuvassiske form har et minde om et ældre forhold. Til *tirë* svarer Osm. *dary*, Kas. *tary*, men Verbitski anfører Alt. *taru*, der ser ud som et verbalnomen: på *-ug* af *tary-* 'så'; det samme gælder Alt. *talku* — *tilë*, hvor man også kan vise hen til det lange *ó* i Magy. *tiló*. Ligeledes synes Magy. *tinó* 'tyrekalv' at forklare *tïna* (— Osm. *dana*); det Cuv. *tïna* kunde forholde sig til et **tïnë* — Magy. *tinó* på lignende måde som *ïdax* til *ïdë*. I hvilket forhold *śïrlax* 'tilgive' står til Kas. *jarlyka-*, Kir. *ǰarylka-* er ikke let at sige; nøjagtig samme dannelse kan de vel ikke godt være, men de synes alle at repræsentere et udvidet **jarl-*, **jaryl-*, så kunde man nok tænke på at *-l* dækker over et ældre *-ul* (måske tør jeg minde om at Orkh. synes at have en passivdannelse på *-yn* og en reflexivdannelse på *-un*, se Inscr. de l'Orkh. s. 142, note 14). Snarere beror dog *ï* i dette ord hovedsagelig på udviklinger indenfor selve stammen, ligeså i *śïr-* 'skrive', *ÿjt-* 'spørge' — Alt. Tar. *ajt-* 'sige', Jak. *yi-* 'sige', *yjyt-* 'spørge' (egentlig 'lade sige'), m. fl., det kommer jeg senere til. Alt i alt vil man måske finde at det er en forklaring der kræver for megen forklaring; jeg giver det kun ud for hvad det er, en blot og bar hypotese. Det der først bragte mig på den tanke var *ïrë* 'god', som jeg søgte at få til at stemme med Orkh. *ädgü* (senere så jeg at Budenz også har antaget disse to for identiske, Nyelvt. Közlem. III s. 240), og derved kunde jeg ikke lade være med at tænke på Zol.'s *jïrëx*, *jïrëx* (*jĕrĕx*, *jërëx*?) 'indvielse', jævnført med *jar-* 'sende' (Orkh. *yduk* og *yd-*). Selv om nu *ïrë* må være yngre end *tilë* og *tïrë*, idet disse sidste existerede på en tid da Magy. stod i forbindelse med Cuv., medens overgangen *ä* til *a* vistnok er yngre, kan der meget godt ligge en parallel bevægelse til grund for begge tilfælde. Hermed må ikke forvexles at Cuv. i sene låneord gengiver tyrkisk *a* med *ë* (ikke *ï*), f. ex. *ëjër* 'hingst' — Kas. *ajgyr*, (Orkh. *adgyr*); *vëyët* 'tid', jfr. Kas. *vayyt*, Osm. *vakit* (arab.), og talrige andre. Hvordan det forholder sig med *pïr-* 'gå' og *pïl* 'honning' (Kas. *bar-*, *bal*; Alt. *par-*, *pal*), hvortil Aschm. anfører sideformerne *pur-* og *pul*, ved jeg slet ikke.

30. y er på Cuv. gået over til en fortungevokal, men her som overalt bevarer *x* mindet om det oprindelige. Orkh. Osm. Kas. Alt. *kyš* 'vinter', Koib. Kir. Jak. *kys*, — Cuv. *xël*; Cuv. *xĕrĕx* '40', alle de andre dialekter: *kyrk*, undt. i Jak, hvor ordet er tabt; *pĕldĕr* 'i fjor' — Osm. *byldyr*, Jak. *bylyr* 'i gamle dage'; *xëlëx* 'hestehår' — Osm. Jak. *kyl*; *xëś* 'sværd' — Osm. *kylyǧ*; *xës-* 'trykke' — Osm. *kys-*; *śët-* 'rive i stykker' — Osm. *jyrt-*; *xër-* 'gløde', Osm. *kyz-* 'blive rød, varm'; *xërlë* 'rød', jfr. Osm. *kyzyl*, Jak. *kysyl*; *śëlän* 'slange' — Osm. *jylan*.

Den regelmæssige ækvivalent for tyrkisk *y* er altså *ĕ*. I to ord skriver Munkácsi *i*, nemlig *xir* 'pige' — Osm. *kyz*, Jak. *kȳs*, hvor Aschm. gennemgående har *ĕ*, og *xir* 'mark, steppe' (fra først af vistnok 'bjærgryg', dernæst 'mark på bjærgskråningen') — *kyr*, Aschm. også *xir*. Af samme stamme er postpositionen **xĕrĕ* (Aschm. s. 225) 'kant', f. ex. *šiw xĕrringä* 'ved kanten af vandet'; det svarer vistnok direkte til Osm. *kyjy* 'kant', Jak. *kytȳ* og må da ses i sammenhæng med *jar- jirĕx* (Zol.), altså bero på omlyd. Foran et *r* der er opstået af *d* finder vi nemlig *a*: *čar-* 'holde tilbage' — Alt. *tī-*, Koib. *tys-*, Kas. Kir. *tyj-*; *jar-* 'sende' — Orkh. *yd-*. Omlyden vil her sige at det følgende *u* har holdt på den oprindelige vokal, ti, som vi ser af palataliseringen i *čar-* er udviklingen gået samme vej som i de andre tilfælde, gennem en fortungevokal; jfr. *čĕrnä* 'klo' — Osm. *tyrnak*, og se nedenfor ved *i*.

Uregelmæssigt er *šol* 'år' — Osm. *jyl*.

31. **i.** På grund af de ejendommelige forhold ved *i* og *ä* anser jeg det for fornødent at give en fyldigere exempelsamling, tiltrods for at formerne i de forskellige dialekter er så nær ens at det måske vil forekomme både trættende og overflødigt.

Medens vokaltegnet *a-ä* i første stavelse almindelig udelades i Orkh. og de rundede vokaler lige så regelmæssigt betegnes, er forholdet mere indviklet for det fjerde vokaltegns vedkommende. I betydning af *y* er det yderst sjælden ladet ubetegnet; hvad derimod den tilsvarende fortungevokal angår, er den i en række ord konstant udtrykt i skriften, i andre, lige så talrige, tilfælde vakler det, man kunde fristes til at sige lige så regelmæssigt, mellem vokaliseret og uvokaliseret skriftform. Da nu de øvrige dialekter heller ikke altid synes at stemme overens indbyrdes i disse ord, har Prof. V. Thomsen udtalt den formodning at det i virkeligheden her drejer sig om en tredje lyd, et *e*, som det har voldet vanskelighed at finde udtryk for i skriften. Selve dette spørgsmål vil jeg komme tilbage til senere, da det bedre kan behandles i en anden sammenhæng; kun vil jeg bemærke, at forholdet ikke kan gøres op matematisk. Man kan ikke tillægge det nogen som helst betydning, at der en og anden gang forekommer en uvokaliseret form af et ord hvis vokal i følge de andre dialekters samstemmige vidnesbyrd er *i* (jfr. Inscr. s. 15); lige så vel som det ikke har meget at sige når man kun finder *tiz, tik-*, aldrig *tz, tk*, da sådanne ord alt i alt møder et par gange i indskrifterne. Orkh. må som sprogmindesmærke sættes i samme plan som de moderne dialekter og sammenholdes med disse.

Exx. Orkh. *tirg* 'levende', Cuv. *čĕrĕ*, Osm. *diri*, Tar. *tirik*, Koib. *tirig*, Kas. *tere*; Jak. *tilin-* 'blive levende', Alt. *tiryis-* 'gøre levende'; Orkh. Jak. Tar. Osm. *bil-* 'vide', Cuv. *pĕl-*, Norddiall. *pil-*, Kas. *bel-*; Orkh. Tar. Osm. *kiši* 'menneske', Alt. *kiži*, Koib. *kizi*, Jak. Kir. *kisi*, Kas. *keše*; Orkh. Osm. Alt. Tar. *iš* 'gerning', Kir. *is*,

(Cuv. *ĕš*), Kas. *eš*; Orkh. *tiz* 'knæ', Osm. *diz*, Koib. *tis*, Kas. *tez*, Alt. *tizä*, Cuv. *čĕrä* (Zol.); Orkh. Jak. Alt. *tik-* 'stikke', Osm. *dik-*, Cuv. *čik-*, Kas. *tek-*; Orkh. *ilki* 'først', Jak. *ilik*, Osm. *ilk*, Cuv. *ĭlĕk*; af samme rod Orkh. *ilgärü* 'fremad', Osm. *iläri*, Kas. *elgäre*; Orkh. Osm. Alt. *ič* 'indre', Jak. *is*, Kas. *eč*; Osm. (Orkh.?) Alt. *ič-* 'drikke', Jak. Koib. *is-*, Kir. *iš-*, Cuv. *ĕš-*, Kas. *eč-*.

32. I Cuv. har *i* altså, ligesom oprindeligt *y*, palataliseret et foregående *t*, andre exempler er: *čĕträ-* 'skælve' — Jak. *titiriä-*, Osm. *titrä-*, Kas. *teträ-*; *čigä* (Aschm. og Zol.; Munk. *čĕŋgĕ*) 'stejl', jfr. Osm. *dik*, Kir. *tik*, Koib. *tigä*, Kas. *tekä*, (jfr. *čĕlyä* 'tunge', Osm. *dil*, som ikke hører herhen); det er derfor påfaldende at træffe *tir-* 'trække på snor' — Osm. *diz-*, vokalen synes heller ikke at være regelmæssig.

I *śirla* 'bær' — Alt. *jiläk*, Koib. *jistäk*, Kas. *jiläk* ser vi samme overgang til bagtungevokal foran opr. *d* som i *čar-* og *jar-*. Det er imidlertid ikke sikkert at vokalen fra først af var *i*, intet af de nævnte exempler er afgørende; Verbitski anfører fra Abakandiall. *jestäk* ved siden af *jistäk*, og man finder hos ham oftere abakanske former med *i* for oprindeligt *ä* men næppe det omvendte, forklaringen må søges i at *e*-lyden i denne gren af tyrkisk er stærkt 'lukket'. Muligvis har vi i *śirla* at gøre med en lang vokal (afledning af *jä-*, *ji-* 'spise'?)

I roden *šĕr-* 'mingere' er jeg også tilbøjelig til at antage et *d*, medens de andre dialekter har en dannelse på *-g*: Osm. *sij-*, Kir. *si-*; Osm. *sidik* 'urin' — Koib. Kir. *sidik*, Kas. *sejdek*, *sidek*, Jak. *īk*. Det er altså to forskellige afledninger, på samme måde som i Jak. *kyn-* 'gøre' — de andre dialekters *kyl-*. I henseende til vokalen adskiller *šĕr-* sig imidlertid ikke fra de øvrige ord der har *s*-forlyd: *šĕna* 'flue' — Osm. *sinäk*; *šĕnĕr* 'blodåre' — Osm. *sinir* 'nerve, sene', Kas. *seŋer*, Jak. *iŋir* 'sene'; *šĕnĕś-* 'anbringes, rummes, skjule sig', jfr. Osm. *sin-* 'skjule sig, trænge ind, opsuges, om fugtighed', Kas. *seŋ-* 'opsuges', — Jak. *iŋ-*; *šiś-* 'svulme' — Jak. *is-*, Osm. *šiš-*, Kas. *češ-*, *šeš-*, *šiš-*, Koib. *sis-*; *šiś-* adskiller sig fra de andre ved at have *i*; hvis vi tør stole på den form *šijčig* 'svulst' som Verbitski anfører fra Abak. (Schor), og jeg har aldrig haft anledning til at tvivle om V.'s pålidelighed, synes grunden at være et gammelt *g*, hvad Kas. *šiš-* også godt kan tyde på, det er blot lidt vanskeligt at forstå *š* i forhold til *s* i *sillä-* nedenfor. Samme nære forbindelse mellem *ĕ* og *š* ser vi i ordet *ĕš* 'indre' — tyrk. *ič*, med den gådefulde vokal *ĕ*; jeg ved intet bedre end at henvise til *šal* 'indre', der synes at være en sammensætning, ikke affixafledning, jfr. Kurm. (d. v. s. dialekten i Kurmysch): *šijal* 'øverste del' — alm. Cuv. *šijäl* af *ši* (Aschm. s. 108). Hvis *ĕš* virkelig er analogiform fra **ĕšal*, antyder det at overgangen *s*-*š* i denne stilling er sekundær, skyldes *ĕ*; hvad der vil være af betydning for opfattelsen af et og andet i affixerne. Hvad derimod *s* i forlyd

angår, vil vi, foruden *šiw* 'vand', også finde et par exempler på *š* foran et bevaret *ĕ*.

En undtagelse er altså *sillä-* 'ryste'. Jeg tør ikke erklære det for lån, da afledningen synes at være ægte čuvassisk; vi har nemlig en stammeudvidelse med *-lä*, som i *itlä-* 'høre' ved siden af *ilt-*, der lyd for lyd stemmer med Osm. *išid-*; som i *awĕrla-* 'lade gevær' jævnført med Jak. *īt-*. *sillä-* går da tilbage til **siliklä-*, jfr. Osm. *silk-*, Kas. *selek-*, *selke-*, Koib. *silik-*, Alt. *silki-*; og high-front-vokalen skyldes sammentrækningen og det mouillerede *l*. Som naturligt er har *s* og *i* gensidig holdt på hinanden; et andet exempel på det samme er *siwĕ* 'kold', som jeg senere kommer til.

Men normalt synes den forreste urundede vokal i ægte čuvassiske ord at være *ĕ*; det gælder også i et par tilfælde hvor Jak. har lang vokal: *kĕr-* 'træde ind' — Jak. *kīr-*; *pĕr* 'en' — *bīr*; (*jĕr* 'spor' — Osm. *iz*). Efter de få exempler at dømme forekommer *i* kun foran en *k*-lyd; om det er en senere tilnærmelse eller en tidligere forskel mellem opr. *i* og *y*, må stå hen.

Sikkert gengives i låneord Volgadialekternes *i* altid med *i*: *tinĕs* 'hav' — Kas. *diŋez*, Osm. *däniz*; *pit* 'kind' — Kas. *bit*, de andre dialekter *bät* eller *pät*; *sis-* 'mærke' — Kas. *siz-*, Osm. *säz-*; *ir* 'tidlig', jfr. Kas. *irtä*, Osm. *ärtä*, Jak. *ärdä*; *kilĕ* 'morterstøder' — Kir. *keli*, Jak. *kälī* 'morter'; *ingäk* (Zol.) 'nød' — Kas. *imgäk*, ved siden af den ægte form *amak* — Orkh. *ämgäk*, Osm. *ämäk*.

ä er overalt, undtagen i Kir. og Koib. hvor det er blevet 33.
hævet, en meget lav (low) vokal; i Čuv. har det indtaget *a*'s ledige plads. Om vokalforskydningen i Kas. er der blot at tilføje at *j* ved dissimilation holder det oprindelige *ä* nede på *e*: *bej* 'sviger-' — Orkh. *bäg* 'herre', *kej-* 'klæde'; modsat synes den Osm. form *gij-*, ved siden af *gäj-*, at vise assimilation mellem vokalen og *j*.

Orkh. *tz-* 'flygte' (1 E 34), Čuv. *tar-* 'løbe', Koib. *tes-* 'løbe bort', Jak. *täsī* 'sky'; Orkh. *kin* 'sæd', Čuv. *ak-* 'så', Kir. *ek-*, Osm. *äk-*, Kas. *igen* 'agerbrug'; Orkh. *ŋ* 'aller', Alt. Osm. *äŋ*, Kir. *eŋ*, Kas *iŋ*; Orkh. *r* 'mand', Alt. Tar. Jak. Osm. *är*, Koib. *er*, Čuv. *ar*; Orkh. *kč-* 'overskride (egentlig om vand, vade)', Alt. Tar. *käč-*, Jak. *käs-*, Koib. *kes-*, Kas. *kič-*, Osm. *gäč-*, Čuv. *kaś-*; Orkh. *kdm* 'klædning' (1 E 33), Čuv. *kar-* 'iklæde', Jak. *kät-*, Koib. *kes-*, Tar. *käj-*, Kas. *kej-*, Osm. *gij-*, *gäj-*; Orkh. *skz* '8', Osm. Tar. *säkiz*, Čuv. *sakkĕr*, Alt. *säγis*, Koib. *segis*, Kir. *segiz*, Kas. *sigez*; Orkh. *lg* '50', Čuv. *allĕ*, Osm. *älli*, Tar. *ällik*, Koib. *elig*, Alt. *ölü*, Kas. *ille*; Orkh. *mgk* 'lidelse', Čuv. *amak*, Osm. *ämäk*, Kas. *imgäk*; Čuv. *kajĕk* 'vildt dyr', Osm. *gäjik*, Kas. *kejek*; Čuv. *samĕr* 'fed', Osm. *sämiz*, Kir. *semiz*, Alt. *sämis*, Jak. *ämis*, Kas. *simez*; Čuv. *salt-* 'løse', Alt. *čäč-*, Koib. *ses-*, aor. *sestär*, Kir. *šeš-*, Kas. *čiš-*; Čuv. *alt-* 'grave', Osm. *äš-*; Čuv. *śarĕ* 'hær', Osm. *čäri*, Tar. *čärik*, Alt. *čärū*, Jak. *särī*, Kas. *čireü*.

34. **ö, ü.** Ved disse to vokaler skulde man i Cuv. vente en lignende stærk differentiering som den der er indtrådt mellem *ä* og *i*, dette er også til en vis grad tilfældet, men forholdet er ikke så klart.

Cuv. *kuś-* (*koś-*) ’flytte (som nomader)’ — Alt. *köč-*, Osm. *göč*, Kir. *köš-*, Koib. Jak. *kös-*, Kas. *küč-*; *kur-* (*kor-*) ’se’ — Orkh. Tar. Alt. Koib. Jak. *kör-*, Osm. *gör-*, Kas. *kür-*; *kut* (*kot*) ’bag, hale, rod, tykende på træ, bund’, Osm. *göt* ’bag, bund’ (jfr. B. de M.: *kötük* ’tyk kæp, brændeklods’), Kir. Alt. *köt*, Kas. *küt* ’bag’. Fremdeles det underlige ord *kuś* (*koś*) ’øje’ — Orkh. *köz*, Osm. *göz*, vi skulde vente Cuv. **kur*. Ordet må høre sammen med *kör-* ’se’, *köz* og *kör-* er afledninger af en fælles, ubekendt rod; der er da mulighed for at *kuś* går tilbage til en lidt anden dannelse end *köz*, Jak. synes heller ikke at have ordet.

Foran en følgende stavelse finder vi samme udvikling som ved oprindeligt *o*:

Cuv. *śŏga* ’lindetræ’ — Kir. *ǧökä*, Kas. *jükä*; *kŏmŏl* ’hjærte, barmhjærtighed’, Orkh. Tar. Kir. *köŋül* ’hjærte’, Osm. *gönül*, Jak. *köŋül* ’vilje, frihed, fri’; *kŏmrŏk* ’sort kul’, Jak. *kömör* ’kul’, Osm. *kömür*; *kŏkkŏr*, *kŏgŏr* ’bryst’ (vir-jal *kĕgĕr*), jfr. Jak. *köγüs* ’ryg’, Alt. *köγüs* ’overkrop, bryst’, Kir. *kökräk*, Kas. *kükräk* ’bryst’, Osm. *göks* og *göjs*. Det čuvassiske *r* er ikke gammelt *z*, men beror på en anden dannelse, lignende formerne i Kir. og Kas. Påfaldende er *tŏk-* ’gyde’ = Osm. *dök-*, Alt. *tök-*, man kunde tænke på en påvirkning fra passivformen *tŏgŏn-*; imidlertid synes Zolotnitskis skrivemåde *kuk* ’rod’ — Osm. *kök*, at antyde noget lignende; ordet findes, så vidt jeg kan se, kun i syddialekterne og Uig. Endelig skal jeg uden kommentar hidsætte et par ord som jeg kun kender fra Zol.: *tordu* ’slægt’, jfr. Jak. *törüö-* ’føde’, Osm. *törä-* ’fødes’; Jak. *törüt* ’herkomst’, hvor i det mindste endelsen synes at være tyrkisk; *kone* ’rolig’ (obs. *o-e*!), *kundar-* ’lede, styre’, der vel står i forbindelse med Kir. *kön-* ’gå ind på’, Jak. *kön-* ’blive lige, ærlig’; *kon-* ’skilles ad’, jfr. Jak. *kötür-* ’skille ad’.

35. Parallelt hermed optræder tyrk. *ü* som *ö* i Cuv. (de samme dialekter som har opgivet rundingen ved *ŏ*, har erstattet *ö* med *ĕ*):

kör (*kĕr*) ’efterår’ — Tar. *küz*, Osm. *güz*, Koib. Alt. Jak. *küs*; *tök* ’fjer’ — Kas. *tök*, Alt. *tük* ’hår, dun’, jfr. Osm. *tüj* ’hår, fjer’, Jak. *tǖ*, Osm. *tüs* ’dun’; *pör-* ’folde’ — Alt. *pür-*, Kas. *bŏr-*; *sör-* ’besmøre’ — Osm. *sür-*, jfr. Alt. *sürt-*, Kas. *sört-*; *köl* ’aske’, Osm. Alt. *kül*; *śörö* ’ring’ — Osm. *jüzük*, Kas. *jözök*; *kĕrü* ’svigersøn’ — Jak. *kütüö*, Alt. *küjǖ*, Koib. *küzǟ*, Kir. *küjöü*. Fremdeles svarende til jakutisk lang vokal i:

śör ’100’ — Jak. *sǖs*, Osm. *jüz*; *söt* ’mælk’ — Jak. *ǖt*, Osm. *süd*; *köt-* ’vogte’ — Jak. *kǖt-*, Osm. *güd-*.

Så vidt er alt vel, men der mangler ikke undtagelser. Den første gruppe, hvor tyrkisk *ö* i Cuv. repræsenteres af en fortungelyd, tror jeg man kommer let over; de er låneord alle sammen.

cempler jeg har fundet hos Munk. og Aschm. skrives også ;, ikke *ö*, f. ex. *ügĕt*, 'lære', der ved sit *g* tydeligt røber sig in fra Kas. *üget*; *kül-* 'spænde for', Alt. *köl-*, Jak. *kölüi-*, sik- 1ongolsk; *üs-* 'voxe' — Kas. *üs-*; *tülä-* 'betale', verbalsubstan- *ülev* 'betaling' er rent kasansk, *üpkä* 'lunge' er heller ingen isk form (Kas. *üpkä*).

Vanskeligere er det at komme til rette med et par ord hvor i strid med de øvrige dialekter angiver oprindeligt *ö*: *kun* dag' — Jak. *kün*, Osm. *gün*; *köndörla* 'ved dag', Osm. *gündüz*, *ünüs*; *sŏnŏ* (Zol.) 'lanse' — Jak. *üŋü*, Orkh. *süŋüg*; *kul-* (*kol-*) Jak. *kül-*, Osm. *gül-*. Jeg vil blot tilføje at svarende til *jük* 'byrde' anfører Zol. både *śök* (*śük?*) og *śok*, og så lade ne stå hen foreløbigt.

Stemte Explosiver.

36. Orkh. og Uig. viser at tyrkisk oprindelig havde tre stemte konsonanter, svarende til de ustemte *k*, *t* og *p*; dette forhold er ikke bevaret rent i nogen senere dialekt. Om *g*, *d* og *b* fra først af var explosiver eller spiranter er vanskeligt at afgøre, og spørgsmålet kan ikke besvares under èt; muligvis vil det give sig af sig selv ved en nøjagtig undersøgelse af konsonantkombinationerne. En antydning af at i det mindste den stemte dental på fællestrinnet var lukket, kunde man måske se deri at den i Jak. (og Soj. [1]) er bleven til *t*; men at alle moderne udviklinger af *b* udgår fra spirant afgiver jo intet bevis i modsat retning for denne lyds vedkommende. For øvrigt synes *d* at være forsvundet længe før de to andre; igennem *đ* (Inscript. s. 190) gik det i Abakandialekterne over til *z* (ustemt i udlyd), i Cuv. fortsattes udviklingen et skridt videre, så at det faldt sammen med *z* og *r* (men satte forinden sit mærke på den foregående vokal: *čar-* = **tyd-*, *xĕr* = *kyz*); alle andre steder gled den over i *j*. På vokalerne har *d* ikke øvet nogen stor indflydelse.

Jak. *at-* 'gabe', Alt. *air-* 'spalte' = Osm. Kas. *ajyr-*, Koib. *azyr* 'spaltet'; Orkh. *adak* 'fod' = Jak. *atax*, Koib. *azak*, Cuv. *ura*, Alt. Kas. Osm. Kir. *ajak*; Jak. *xatyŋ* 'birk' = Koib. *kazyŋ*, Cuv. *xurĕn*, Alt. *kaiŋ*; Orkh. *adgyr* 'hest' = Jak. *atȳr*, Koib. *askyr*, Alt. Osm. *ajγyr*; Cuv. *xuń* 'sviger-' må i følge Koib. *kazyn*, Osm. *kain*, være låneord. Orkh. *tod-* (I S 8) 'mættes' = Jak. *tot-*, Koib. *tos-*, Cuv. *tŏran-*, Alt. Kir. *toj-*, Osm. *doj-*, Kas. *tuj-*; Orkh. *kod-* (II S 12) 'lægge' = Cuv. *xur-*, Alt. *koj-*; Jak. *xot-* 'overvinde vanskeligheder'. Jak. *kuturuk* 'hale' = Koib. *kuzuruk*, Osm. Alt. *kujruk*, Kas. *kojrok*; Jak. *kut-* 'gyde' = Koib. *kus-*, Kir. *kuj-*. Jak. *bytyk* 'skæg' = Osm. *byjyk*; Orkh. *yd-* 'sende' = Jak. *ȳt-*, Koib. *ys-*, Cuv. *jar-*, Alt. *ī-*. Jak. *kät-* 'iklæde' (Orkh. *kädim* 'klædning'), Koib. *kes-*, Cuv. *kar-*, Tar. *käj-*, Osm. *gäj-*, Kas. *kej-*, Alt. Kir. *kī-*; Koib. *jistäk* 'bær' = Cuv. *śirla*, Kas. *jiläk*, Alt. *jīläk*; Jak. *kütüö* 'svoger' = Koib. *küzä*,

[1]) Sojonsk er en lidt ejendommelig norddialekt, der kun kendes gennem nogle sider texter i Radloffs Proben. I; Radl. erklærer selv disse optegnelser for højst upålidelige.

Čuv. *kĕrü*, Alt. *küjü*, Kir. *küjöü* (det osmanniske *güväj* forstår jeg slet ikke).

I de fleste moderne dialekter (undtagen Kas., se foran under *ä*) smælter *j* sammen med de nærstående vokaler *i* og *ä*, til langt *i*, især i intervokal stilling. Et par exempler findes ovenfor, men det er naturligvis ligegyldigt hvilken oprindelse et sådant *j* har. Det čuvassiske *kajĕk*, Kas. *kejek* hedder derfor i Tar. Alt. Koib. *kīk*, i Osm. *gäjik* og *gīk*, det betyder 'vildt(-levende) dyr', især 'hjort'; fremdeles Kas. *tejen* 'egern', Jak. Alt. *tīŋ*, Koib. *tīn*, ingen af disse former siger os hvad den første vokal har været, i følge Viguiers *teyyoun* skulde den være *ä* (Orkh. *tjŋ* = *täjüŋ?*), men Verb. giver for norddiall. formen *tyjyŋ*. Tar. Alt. *kīn* 'efter', Koib. *kesti* 'efter ham' (= *kesin* + poss. pron.), jfr. Jak. *kätäx* 'nakke'. I Tar. finder bortkastelse af *j* foran konsonanter, med erstatningsforlængelse. sted også ved andre vokaler end *ä* og *i*, f. ex. *kūruk* 'hale'; *ārïl-* 'skilles ad' = Alt. *airyl-*; *būrï-* 'befale' = Orkh. *bujur-*. 37.

Inden jeg går over til *g*, vil jeg tilføje et par ord om *d* i postkonsonantisk stilling, skønt det egentlig ligger udenfor mit æmne. I Orkh. begynder en del affixer med *d*, hvor vi i de moderne dialekter ikke finder tilsvarende *j* eller *z*; at det virkelig var *d* vises tydeligt af skrivemåder som: *učdy* 'fløj', *itdi* 'gjorde', *balykda* 'i byen'. Nu er forlyden i disse endelser altid en *t*-lyd, der i almindelighed læmper sig efter den foregående lyds beskaffenhed, således at den bliver stemt efter stemt lyd, ustemt efter ustemt, sommetider med fuldstændig assimilation efter *l* og nasaler. Grunden til at der her endnu har holdt sig en tandlyd er ikke vanskelig at se: da *d* tidlig blev ustemt i visse forbindelser måtte disse tilfælde analogisk kalde den ind igen hvor den var på vej til at forsvinde. Af samme grund er gutturalen bevaret i *g*-affixer; således hedder Orkh. *-galy* 'for at' endnu *-kaly*, *-γaly* på Kir., f. ex. *barγaly* 'for at gå', *sokkaly* 'for at slå', *tastaγaly* 'for at kaste' (jfr. Kas. *tyškary* og Osm. *dyšary* 'ud' = *tyš* + *garu*). En form som Orkh. *bol-ma-zun* 'lad ham ikke være', tyder vel også på at dette affix oprindelig havde stemt forlyd, men Osm., der ellers altid bevarer *z*, har gennemført *s*: *al-syn* 'lad ham tage', *jä-sin* 'lad ham spise'. 38.

Ved de endelser som det her drejer sig om er forholdet i Orkh. sådan, at der regelmæssig skrives *d* undtagen efter *n*, *r*, *l* og *d*; *nd* udtrykkes altid, *ld* ikke så sjælden ved et fællestegn; efter *r* skrives regelmæssigt *t*, ligesom efter *l* når fællestegnet ikke er anvendt; *dd* findes altid betegnet ved *t*.

F. ex. præt.: *itdi* 'gjorde', *tokydym* 'jeg slog' etc; *kondy* [1]) 'nedsatte sig', *körti* 'så', *rd* forekommer kun i *bardy* 'gik'; *boldy* 'blev', *kyldy* 'gjorde', *jaŋyldy* 'syndede', ved siden af *kyldy* findes også *kylty*, og således regelmæssigt ved alle andre verber på *-l*:

---

[1]) *nd* og *ld* er altså i de følgende exx. gengivelse af ét enkelt skrifttegn.

ölti 'døde'; *koty* 'lagde' < *kod-*, *yty* 'sendte' < *yd-*. Endvidere verbalsubstantiv på *-duk*: *umduk* 'håb'; *konduk, boltuk, jaŋylduk; birtük* (*bir-* 'give'), *olurtuk* ('sidde'), *barduk* (eneste exx. på *l* og *r*). Lokativ: *bašda* 'i spidsen', *kaganda* 'hos fyrsten', *bašynda* 'i spidsen for den', *jolta* 'på vejen', *költä* 'ved søen', *köŋültä* 'i hjærtet', *jirdä* 'i landet' (I E 24), *jirtä* (I S 13).

39. Forklaringen af disse skriveformer er uden tvivl den der er blevet fremsat af Prof. V. Thomsen (Inscr. s. 190): at *d* allerede på Orkhonindskrifternes tid var blevet spirantisk; de nævnte konsonantforbindelser har fremkaldt en ren explosiv, og denne forskel var tydelig nok til at *d* og *ḓ* blev følt som to forskellige lyd. Imidlertid antyder en form som *andag* 'sådan' at der var sket en begyndelse til den assimilation mellem stammens slutningskonsonant og affixets forlyd der i moderne tyrkisk spiller så stor en rolle; ti affixet *-täg* 'ligesom' har afgjort *t*, som vi ser af *böri-täg, akaŋyn-täg*.

På Osm. er *rd, ld* heller ikke faldne sammen med *rt, lt*, og der er derfor i disse forbindelser bevaret et minde om den oprindelige forlyd i de nævnte affixer: det hedder *artyk* 'rest' = Orkh. *artuk*, *orta* 'midte', jfr. Orkh. *ortu*, *ärtä* 'morgendagen', jfr. *är* 'tidlig', *örtär* 'bedækker' af *ört-*, *kärtik* 'skår' af *kärt-*, *alty* '6' = Orkh. *alty* — men *vär-di* 'gav', *sor-du* 'spurgte', *ol-du* 'blev', *öl-dü* 'døde' etc. Den samme forskel gør Cum.: *artuc*, aor. *tart-ar* 'trækker', *surt-ar* 'besmører', *orta, ertä* — men *tur-di* 'stod'; jfr. Cum. *orda* 'curia', Osm. *ordu* 'lejr' = Orkh. *ordu*, et mongolsk låneord.

Det afgörende bevis på rigtigheden af en sådan opfattelse leverer Cuv., idet vi der finder den normale udvikling af *d* til *r*, undtagen efter *l, n, r*, hvor *t*-lyden er bevaret: *pul-dëm* 'jeg blev', *an-dëm* 'steg ned', *kor-dĕm* 'så', *pëx-rëm* 'betragtede', *tox-rëm* 'gik ud', *tüd-rëm* 'holdt', *de-rĕm* 'sagde'; *kil-dä* 'i huset', *vërman-da* 'i skoven', *šĕr-dä* 'på jorden', *alë-ra* 'i hånden', *tu-ra* 'på bjærget', *vëyët-ra* 'i tiden'.

Jeg har altid været tilbøjelig til at stille causativsaffixet i samme række, således at jeg anså *-dur* for den oprindelige form, gående ud fra Orkh. *kondur-* 'lade nedsætte sig' i forhold til *urtur-* 'lade indhugge' og Osm. *var-dyr-* 'lade gå', *vär-dir-* 'lade give', *dol-dur-* 'fylde', *öl-dür-* 'dræbe' etc. Nu ser jeg at Prof. Thomsen holder på *-tur* (Revue orient. II 252), ud fra former som Uig. *jätür-* 'lade spise'; hertil kan fremdeles anføres Osm. *gätir-* 'bringe', Cum. *keltir-*, altså vel caus. af *käl-, gäl-* 'komme'. I så fald må *kondur-* forstås som *anday* (se ovenfor); og i Osm. må man antage vidtrækkende analogislutninger, der måske tildels skriver sig fra at stammen i *vär-dir-, vur-dur-* 'lade slå', *dol-dur-* har været tostavelses (se § 82). Men var det ikke tænkeligt at vi har med to affixformer at gøre: et *-dur*, og et *-tur* der var opstået ved en sammensmæltning af de to: *-t* og *-dur?*

Der kan efter det foregående ikke være tvivl om at Orkh. *küntüz kündüz* 'om dagen' = Osm. *gündüz*, virkelig repræsenterer en udtale *kündüz*. I amorfe dannelser har Jak. helt bortassimileret dette *d*: *künüs*, *any* 'nu' — Alt. *ämdi*, Kir. *endi*, Osm. *imdi* (alm. *šimdi*, *šindi*, sammensætning med samme demonstrative element som i *šol* 'denne'), jfr. Koib. *am*; *bylyr* 'i gammel tid' — Osm. *byldyr* 'ifjor', Cuv. *pĕldĕr*; *balys* 'yngre søster' — Osm. *baldyz* 'svigerinde', Cuv. *puldĕr*; *sulus* 'stjærne' — Osm. *jyldyz*, Cuv. *šŏldŏr*; *silis* 'rod' — Uig. *jildiz*; men ved konsonantsammenstød har dentalen undertiden hævdet sig, således i *balys* foran possessive pronominer: *baltym* 'min søster' (jfr. *alt-*, aor. *altar*, 'bedække, om månen', med *alys-* 'støde sammen, om stjærner'), dette giver vel forklaringen på Jak. *otut*, '30' — Osm. *otuz*. I modsætning hertil står altså Jak. *alta* '6' = Osm. Orkh. *alty*, Cum. *alti*, Cuv. *ulttĕ*; Orkh. Osm. *altun* 'guld' — Cum. *altun* (men *juldus* 'stjærne'), Cuv. *ĭltĕn* (dialektalt også *ĭldĕm*); men også *ilt-*, aor. *ilğär*, 'føre', — Orkh. *ilt-*, Osm. *ilät-*, Cum. *elt-*, hvor Jak. har noget analogt efter *r* i: *syryt-*, aor. *sylğar*, 'gå', Osm. *jurt-* 'trave'; *yaryt-*, *yalğar*, 'være syg' (Böhtlingk henfører *yalğar* til *yaryi-*). Det er ikke min hensigt at komme nærmere ind på de temmelig indviklede forhold ved denne lejlighed; så måtte jeg også medtage *otuz*, Jak. *otut*, Cuv. *vŏttŏr*, Tar. *ottuz*, Alt. *ottys* '30', der i følge Radl. på Karakirg. hedder *oltus*, og Kir. Osm. *otur-* 'sidde', Alt. *ottur-* — Tar. *oltur-*, Jak. *olur-*, Cuv. *lar-*; jeg måtte omtale at *artuk* på Jak. hedder *orduk*, *tart-* 'trække' i aor. hedder *tardar* etc., men til Osm. *orta* 'midte' svarer *orto* — og jeg nævner det med flid, for at jeg ikke skal komme til at give et falsk billede. Min hensigt med denne exkurs er blot at vise at Orkh. *d* repræsenterer samme lyd i alle tilfælde, og at Prof. Thomsens klare bestemmelse af denne lyds karakter og senere skæbne ikke behøver nogen indskrænkende tilføjelse. Det må altså bero på udvortes årsager at *äšid-* 'høre' har bevaret sin dental; man kunde tænke på at det foran visse affixer faldt sammen med *t*-kausativerne; imidlertid er det påfaldende at ingen anden dialekt har bevaret noget minde, mon det ikke meget snarere er Orkhon-formen med *-d* som er uoprindelig? Afledninger på *-ad* i indskrifterne, som *jokad-* 'gøre til intet', må man ikke søge forklaret af moderne dannelser på *-t*, snarere bør de sættes i forbindelse med sådanne denominativa som: Kas. *auyraj-* 'blive tung', *azaj-* 'formindskes' etc., jfr. *olyaj-* 'voxe' med Jak. *ulāt-*. 40

g, som vi finder det i Orkh. og Uig. er endnu bevaret i Tar. og Koib.; i sidstnævnte dialekt bortfalder det dog sporadisk ved sammentrækning i intervokal stilling, men uden at influere på vokalen som i de andre norddialekter. Ved bagtungevokaler er det efter Radloff spirantisk i Tar; noget lignende gælder Koib., men vistnok kun mellem to vokaler og efter visse konsonanter, som *l*. I Osm. holder bogsproget stadig fast på et spirantisk *g* ved bag- 4

tungevokaler, hvor folkesproget, som vi lærer det at kende af Kúnos' texter, uden undtagelse har opgivet det; ved fortungevokaler er spiranten tidlig gået over til *j*. Bortfald i udlyd og foran konsonanter er regelmæssig forbundet med erstatningsforlængelse; en hiatus bliver derimod ofte stående, tildels af tydeligheds hensyn, se f. ex. bøjningen af *dā* 'bjærg': acc. *day*, dat. *daa*, gen. *dān*, loc. *dāda* [1]). I det følgende anvender jeg skriftsprogets oprindelige form hvor jeg ikke har optegnet ordet fra folkesagnstexterne.

42. Orkh. *agyr* 'tung', Tar. *eγir*, Koib. Osm. *ār*; Orkh. Koib. *tag* 'bjærg', Tar. *taγ*, Osm. *dā*; Orkh. *agry-* 'være syg', Tar. *aγri-*, Osm. *āry-*, Koib. *aγyr-*; Tar. *eγil* 'stald', Koib. *āl* 'landsby'. Orkh. *tog-* 'fødes, stå op, om solen', Osm. *dō-*; *dour-* 'føde'; Koib. *pog-* 'indsnøre', Osm. *boγ-* 'kvæle', pass. *boul-*; Orkh. *ogli* 'hans søn', *oglan* 'søn', Tar. *oγul*, Osm. *oul*, *ōlan*, Koib. *ōl*, *olγy* 'hans søn'. Osm. *jyγ-* 'samle' (ger. *jyup*, pass. *jyyl-*), Tar. *jiγ-*, Koib. *čyg-* (aor. *čyγar* eller *čȳr*); Osm. *sȳ-* 'rummes' — skriftsprogets *syγ-*. Orkh. Tar. *bäg* 'herre', Koib. *peg*, Osm. *bäj*; Tar. *äg-* 'bøje', Osm. *äj-*, Koib. *egil-* 'bøjes', *egir* 'krum'; Orkh. *täg-* 'røre ved, angribe', Osm. *däj-*; Orkh. *jigirmi (jigürmi?)* '20', Tar. *jigirmä*, Osm. *jirmi* (alm. med kort vokal), Koib. med vokal- og konsonantinversion: *čebirgi*, Verb. anfører fra Abakan også: *jibirgä*; Tar. *jigit* 'yngling', Osm. *jijit*, *jīt*, Koib. *čīt*.

43. Kir. og Volgadialekterne følges ad i behandlingen af *a*, *o* og *u*, idet *g* udvikler sig til *w*, og *ow*, *uw* smælter sammen til *ū (u)*; i sin ordliste skriver Bálint gennemgående *yu*, og jeg har foretrukket at beholde denne betegnelse, fremfor at konstruere former. Overgangen til *j* finder sted i Kas. efter *y*, hvor Kir. (i hvert tilfælde visse steder) har en lidt anden udvikling, således som jeg har formodet § 26; samt i begge dialekter ved *ä*, hvormed der tillige følger hævning af vokalen; efter *i* er det almindeligt at *g* bevares. I Alt. har *g* indgået en forbindelse med bagtungevokalerne der i alle tilfælde udmunder i *ū*; *äg* og *ig* blev begge *ī*. Jak. er tildels gået sine egne veje; som ækvivalent for *ag*, *og* og *ög* finder vi stigende diftonger: *ya*, *uo* og *üö*. Jeg tænker mig at *g* blev til en ubestemt gutturalmumlen, der tog farve af den foregående vokal, hvorpå denne af selvhævdelse, eller om man vil ved dissimilation, har trukket sig lidt opad (og fremad); det må er-

---

[1]) Kúnos siger (Népkölt. Gyüyt. II S. 398) at *g* nu kun høres som en guttural aspiration, der forsvinder i udlyd, foran konsonant, samt når den borteliderede vokal er lig rodvokalen. Ellers betegner han den ved '. Exx. *dā* 'bjærg', *ōlum* 'min søn', *ajā*, dativ af *ajak*, *jasā'n* — *jasaγyn* 'forbudets', *da'y* — *daγy*, acc. af *dā*. Disse regler stemmer ikke helt: *ōlum* af **oγul-um* er ikke forskelligt fra *ā'sym* af **aγyz-ym*; fremdeles findes både *ju'ur-* og *jūr-* 'ælte', *jy'yl-* og *jȳl-* 'samles'. Hvordan jeg opfatter sagen ses § 124. Jeg har med velberåd hu udeladt apostrofen; *au*, *ou* er altså ikke diftong, undtagen når *au* er opstået af *av* foran konsonant (i *jauru* 'unge', *taušan* 'hare'). I *ka'uš-* — *kavuš-*, *so'uk* — *sovuk* kan ' vel ikke være andet end hiatusmærke, forøvrigt findes også *kauš-*, *soudum* 'jeg blev kold' o. lign.

indres at bortfaldet efter al sandsynlighed har fundet sted foran konsonant, i tostavelsesord falder jo anden vokal ud foran vokalaffixer. Böhtlingk siger s. 12, § 34 at andet led af diftongen *ya* ikke er identisk med det almindelige *a*; det står vel i lignende forhold til *y* som *o* til *u*, *ö* til *ü*. Han tilføjer at i *ya* er *y* fremherskende, medens det omvendte vægtforhold råder i *iä*, *uo* og *üö*; rimeligvis beror det på karakteren af *ya*'s lydelementer; som man vil se længere fremme opfatter jeg sagen sproghistorisk lidt anderledes end Böhtlingk.

Exx. Kir. Kas. *tau* — Alt. *tū* 'bjærg', Jak. *tya* 'skov' (opr. 44. 'skovbevoxet bjærg'); Kir. *aul*, Kas. *auyl* 'landsby' — Tar. *eyil* 'stald', Jak. *yal* 'nabo'; Alt. har genoptaget ordet fra mongolsk i formen *ail*; Kir. *auz*, Kas. *auyz* 'mund' — Alt. *ūs*, Osm. *ăz*, om Jak. *uos* 'læbe' se § 23; Kir. *aur*, Kas. *auyr* 'tung' — Alt. *ūr*; Kir. *aur-*, Kas. *auyr-* 'være syg', jfr. Alt. *ūru-*, Jak. *yaryi-*; Jak. *byar* 'lever' = Alt. *pūr*, Osm. *bayyr*, Koib. *pār*; Alt. *jūk* 'nær' — Orkh. *jaguk*. Kas. *tyu-*, *tu-* 'fødes' — Alt. *tū-* 'føde', Kir. *tū-* i både trans. og intrans. betydning; Kas. Kir. *ul* 'søn' — Alt. *ūl*, Jak. *uol*; Kas. *byuaz*, Kir. *buaz*, Jak. *buos* 'svanger' — Tar. *boyaz*, Koib. *pōs*; Kas. *jyuan*, Kir. *ǧuan*, Jak. *suon* 'tyk' — Osm. *joyun*; Jak. *tuora* 'på tværs, lige over for', i betydn. — Koib. *toyyr*; Osm. *dōru* 'lige'; Jak. *uot-* 'fede', *uoi-* 'blive fed', jfr. Osm. *soyum* 'mættelse'; Kir. *bū-*, Alt. *pū-* 'indsnøre, kvæle' — Koib. *pog-*; af samme rod: Kir. *būn*, Alt. *pūn*, Koib. *pōn* 'led', Osm. *boyum*, *boyun* 'knude'; jfr. Jak. *buoi-* 'forbyde', *buom* 'hindring'. Kas. *jyj-* 'samle' — Kir. *ǧī-*, Alt. *jū-*, Osm. *jyy-*, Tar. *jiy-*; Kas. *syj-* 'rummes', Kir. (Slov.) *syj-* 'passe' (caus. *sijystyr-*) — Osm. *syy-*; Kas. *syjyr* 'ko' — Kir. *sīr*, Osm. *sȳr*; Jak. *kī* 'gødning' — Osm. *kyy*, Tar. *kiy*; vel også Jak. *ibiä-* 'beføle' — Kir. *sypa-* (Radl. *sīpa-*) 'klappe' — Kas. *syjpa-*, Abak. *syba-* (og *syjba-*!?), jfr. Osm. *syya-* 'retrousser'. Kas. *bej ata* 'svigerfader', Kir. *bäj*, *bī* 'herre' = Alt. *pī*; Kas. *tej-*, *ti-* 'røre ved, nå' — Alt. Kir. *tī-*; Kas. *ej-* 'bøje' — Kir. *ī-*, Alt. pass. *īl-*; Kas. *jigerme*, men ifølge Katanof: *jegerme* — Kir. *ǧīrma* '20', Alt. *jīrmä*, alm. skrevet *jirmä*; Kas. *jeget* 'yngling' — Kir. *ǧigit*, Alt. *jīt*.

Her er ingen uklarhed, og uregelmæssigheder er der egentlig 45. slet ingen af; naturligvis må man huske at Kir. eller Koib. eller Alt. ikke er et enkelt, skarpt afgrænset sprog; så at der gives dialekter som i enkelte punkter stemmer med Koib. medens de i andre slutter sig til Alt. Muligvis kan en påfølgende vokal undertiden have spillet lidt med ind, således som jeg antager at det forholder sig med Kir. *ǧūk* 'nær' — Orkh. *jaguk*, men hyppigt er det ikke. Af samme art er jo Jak. *sūrbä* '20' — *jigirmä*, som allerede er omtalt under omlyd (§ 23). Hvad forøvrigt Jak. angår 46. da er udviklingen, bortset fra *a*, *o*, og *ö*, væsentlig den samme som i de øvrige dialekter, skønt den ikke falder sammen med nogen enkelt af dem. Først *ig*: exempler er meget få, særlig da *sūrbä* på en vis måde går fra; herhen hører vel: *īk* 'urin', jævn-

ført med Kas. *sejdek*, *sidek*, Kir. Koib. Osm. *sidik* af Osm. *sij-*, Kir. *si-*. Af *äg* skulde man, i lighed med *ya*, *uo*, vente *iä* som resultat: udviklingen er vist også gået denne vej, så at man kan sige at de lave (low) vokaler diftongeres ved bortfald af *g*, de høje forlænges, der er da blot det at tilføje: at *ä* i enstavelsesstammer ved hævning går over til de høje vokaler. Exemplerne er ikke mange. For at begynde med det sidste da har vi: *bī* 'ældre' — *bäg*, *tii-* 'nå' — *täg-* (om grunden til den ejendommelige diftong *ii*, se § 77); kausativ af dette verbum hedder *tiär-*, det er en Jak. dannelse: *tii* + *iär-*, og må altså ikke opfattes som exempel på udviklingen *äg* til *iä*. Derimod finder vi: *iän* 'Mitte des Rückens' = Alt. Kir. *in* 'skulder', Osm. *äjin* 'ryg'; når Koib. har *eŋin* 'skulder' beror det på en udvidelse af stammen og assimilation af *gn* (jfr. *tuŋma*, 'broder, søster' med *tuγan* 'slægtninge' og Osm. *doγ-* 'føde') og må sammenholdes med former som Schor. *ägnä* — Sag. *igni* 'skulder'. Fremdeles: *siän* 'barnebarn' — Osm. *jäjän*, Kir. *ǧijän*, Schor. *jän* 'søskendsøn'; hvor vi har lignende afledninger som ovenfor ved *iän*: Alt. *jäŋä* 'broderkone' — Kas. *jiŋä* og Koib. *negä*. (I Koib. foregår der i forlyd en overgang *j* til *n* ved fjærnassimilation med en stavelseendende nasal, denne sidste mister da til gengæld som oftest nasaleringen; et andet exempel er *neg-* sejre — *jäŋ-*). At Osm. også har *jängä* kunde vække betænkelighed; etymologien i disse ord er ikke klar, men så meget er vist at i *siän* og *iän* er der ikke tale om noget *ŋ*. Det *äŋ-* 'bøje' som Radl. anfører fra Alt. og som bekræftes af Cum. *eng-*, kan, hvis det ikke er en moderne nydannelse, kun forklares som en anden afledning af den rod der ligger til grund for *äg-*; således mindes vi gang på gang om at vi i de moderne tyrkiske 'rødder' ikke må se noget oprindeligt. Og samme forhold som der er mellem *äŋ-* og *äg-* er der også mellem *jängä* og *jäjän*; hvad stammen egentlig er kan ikke afgøres ud fra disse to former, til samme rod hører fremdeles et ord som Kas. *jiznä* 'svoger' — Kir. *ǧesdä*, Alt. *jästä*, — men set fra nutidsstandpunkt går *siän*, *jäjän*, *ǧijän* etc. tilbage til **jägän*, og det er alt hvad det her kommer an på.

Endelig Jak. *siär* 'rehhaaren, om hest', der vel er identisk med Abak. *jegär*, *jigär* 'rød, om heste', jfr. Kir. *ǧirän* 'rødhåret'.

47. Derefter kommer jeg til *ög*, *üg*.

Jak. *büör* 'nyre', jfr. Osm. *böjräk*; *üörän-* 'lære' — Tar. *örgän-*, Osm. *öjrän-*; *üöt* 'piletræ' — Osm. *söjüt*; Osm. *öj-* 'rose' — Uig. *ög-*; Jak. *büö* 'prop', jfr. Osm. *böjünlä-* 'inddige'. Orkh. *jügür-* 'løbe' — Koib. *čügür-*, Jak. *sūr-*; Koib. *čügän* 'tømme' — Jak. *ūn*; Osm. *tüj* 'hår' — Jak. *tū*.

I norddialekterne og Kir. er *ö* i regelen blevet hævet: Koib. *ügrän-* — Alt. *ūrän-*, Kir. *ūrön-*, *üjrön-*; Alt. Koib. *ūr* 'skare' — Kir. *ūr*, *ōr* 'flok heste', Jak. *üör* 'hjord', jfr. Alt. *ū-*, Kir. *ūi-* 'samle' — Koib. *üg-*; Koib. *pūräk* 'nyre', jfr. Kir. *büjrük*. Efter *ü* bevarer disse dialekter og Kas. almindelig *g*: Alt. *jüγür-* 'løbe' (dog også *jūr-*) —

Kir. *ǧügür-*, Kas. *jögör-*; Alt. *üyön* 'tömme' — Kir. *ǧügön*, Kas. *jögän*; Kas. *tögöl* 'er ikke' — Osm. *däjil*; egentlig er det altaiske *γ* ved fortungevokaler en palatal spirant, altså nærmere *j*. Når Kas. har *öjrän-* ser vi her samme fænomen som ved *ä*, at *j* har hindret vokalen i at deltage i den almindelige lydforskydning; andre exx. er: *böjör*, *böjräk* 'nyre', *öjör* 'skare', *öj-* 'samle', *böjä* 'dæmning', *böjä-* 'inddæmme', jfr. Osm. *böjünlä-*.

Det sidste exempel bør muligvis slet ikke opføres her, ordet hedder på Kir. *bögä* (verbet: *bögä-*); det kan være at vi i virkeligheden ikke har at gøre med et *g*, men med en konsonantforbindelse hvori *g* indgår, derpå tyder Viguiers *büvät* 'vanne de moulin'. Af samme art er Kas. *ügej* (*ul*, *kyz* etc.) 'ste(søn, datter etc.)', Kir. *ögöj* (sål. Radl., Slov. har *ügöj*) — Tar. *ögäj*, Alt. *ōj*, Koib. *öj*; B. de M. har *öjä*, men Kúnos og Viguier: *üväj* (måske er dette mønstret for *güväj* 'svigersøn', for opr. **küdägü*). 48.

Alt. Kir. *tük* 'hår' må ikke uden videre sammenstilles med Jak. *tū*, Osm. har endnu en tredje afledning: *tüs*; en sådan mulighed for forskellig stammedannelse bør man altid have i mente. Jak. *tū* forholder sig til *tük* på lignende måde som Osm. *böjräk* til *büjrük*, udvidede former af **bögür*. Til grund for Kir. *kökräk* 'bryst' ligger også et *kög-*; når Osm. har *göks* ved siden af *göjüs* og Alt. har *köyüs* beror de på synkope foran vokalaffix, hvorved gutturalen stødte sammen med *s*, jfr. Osm. Alt. *öksüz* 'forældreløs', i følge Orkh. *ögsiz* af *ög* 'moder', som nu er tabt. En lignende konserverende indflydelse har jeg i det foregående tillagt *r*, da jeg omtalte Osm. Alt. *kork-* 'frygte' — Orkh. *korq-*, Cuv. *xŏra-*.

Tilbage står forbindelsen *ug* som jeg ikke har omtalt, da det er meget vanskeligt at afgøre hvor vokalen er et virkeligt *u*. Fra Jak. kender jeg intet aldeles pålideligt exempel; det eneste skulde være *tūr-* 'tage (kniv, mejsel, øxe o. lign.) af skaftet', jævnført med Kir. *tuar-*, Kas. *tuyar-* og *tuar-* 'spænde fra'. I Osm. og Tar. kan et *u* i denne forbindelse godt skyldes den ovenfor liggende konsonant; således formoder jeg at det forholder sig med Osm. *suyla-*, *suyuš-* 'opsuges af jorden', da jeg ikke kan forklare mig Jak. *uol-* 'aftage, om fugtighed', som andet end **soyul-*; selv om *tūr-* ikke siger så meget, er der ingen sandsynlighed for at *u* skulde have fulgt *a* og *o*, og ikke snarere *ü*. Forøvrigt kender jeg kun ordet i Kas. *syuyr-* 'indsuge', der intet siger, og i Schor. *sōl-* 'fordampe, tørres ind', der vel tyder på *o* (den sidste form angiver Verb. også som altaisk; man finder hos ham undertiden skrevet *ō* i Alt. i st. for det normale *ū*). I Radloffs Taranči-texter hedder det *tuy-* 'føde'. En følgende vokal kan vel også hjælpe til: Osm. *juur-* ved siden af *jour-* 'ælte', jfr. *jourt* 'ost' — Jak. *suorat*, Koib. *čōrt* (Alt. *jura-*, Schor. *jor-* 'ælte'). Endnu et exempel: *ūru* 'tyv', som det gengives af Kúnos, medens de osmanniske lexica giver *oyru* — Kir. *uru*, jfr. Koib. *oyyr*, Tar. *oyur*, *oyrī* 'tyv', Alt. *ūr* 'tyveri'; Kir. Kas. *urla-* 'stjæle', Jak. *uor-*. 49.

Rimeligt er det at vi har et oprindeligt *ug* i: Osm. *buy* 'damp' — Kir. *bū*, Kas. *byu*, *bu*, Alt. *pu*.

50. I almindelighed er altså en lang vokal det eneste der endnu bevarer mindet om *g*; men som exemplerne også har antydet, er der stærk tilbøjelighed til at forkorte denne vokal, mest måske foran konsonanter og da især *r* og *l*. I en form som Kir. *er-* 'spinde', Kas. *erlä-*, — Tar. *ägir-*, Osm. *äjir-*, Cum. *egir-*, Alt. *īr-*, synes *g* også at være blevet assimileret, uden lang vokal som gennemgangsled, ligesom Jak. *samyr* 'regn' — Osm. *jāmur*, ikke er gået gennem *ya*. Det verbum 'spinde' står vel i forbindelse med *äg-* 'bøje', men Osm. *ij* 'tèn', muligvis også Alt. *ik*, hører slet ikke sammen dermed; fra Tar. anføres *jig*, og Cum. har *jirmen* [1]) 'filo' (Koib. *īr-* 'spinde' er identisk med *ägir-*; *e* står i denne dialekt meget nær ved *i*, og *eg* giver derfor ved sammentrækning samme resultat som i Alt.). Måske er *ägir-* etc. opstået ved tilpasning til *äg-*. Til *samyr* svarer lignende assimilerede former i de andre dialekter: Alt. *jaŋmur* (derfra vel *jā-* 'regne' i st. for **jū-*), Koib. *naŋmur*, Kir. *ǧaŋbyr*, Kas. *jaŋor*. Foran *n* det samme i Jak. *innä* 'nål', Koib. *iŋä*, *iŋgä* — Osm. *ïjnä*, *īnä*, Kas. *ejnä*, *inä*, Alt. Kir. *īnä*.

51. Tilsidst kommer jeg til Cuv.; som allerede nævnt, er *g* blevet *w*, foran hvilket *a* og *o* falder sammen til en mellemtungevokal; på *ug* kender jeg intet andet exempel end *tëwar-* 'spænde for' (— Kas. *tuyar-*, *tuar-*), som måske er lånt, måske er ægte. Ved *a* er der fuldt op af exempler, derimod skorter det stærkt ved enkelte af de andre vokaler. I udlyd og foran konsonanter smælter *ëw* sammen til *u*; til *tag* 'bjærg' svarer *tu*, med bøjningen: gen. *tëwën*, dat. *tëwa*, loc. *tura*; på samme måde: *tu-* 'gør', *tëwadëp* 'jeg gør', *turëm* 'jeg gjorde'.

śu, *śëw* 'fedt' — Osm. *jay*, Jak. *sya*; *śëw-* 'regne' — Osm. *jā-*, *śumër* 'regn'; *sëw-* 'malke' — Jak. *ya-*, Osm. *sā-*; *sïwë* 'sund' — Osm. *sā*; *jïwër* 'tung' — *ayyr*; *śïwëx* 'nær' — Orkh. *jaguk*; *tëw-* 'gøre, føde' — Osm. *dō-*; *pëw-* 'kvæle' — *boy-*; *ïwël* 'søn' — *oyul*.

Dialektalt er sammentrækningen til *u* gennemført i alle tilfælde, således at gen. af *tu* kommer at lyde *tun*, dat. *tua*; *śïwëx* bliver da *śux* (Aschm. *śuk*), *ïwël ul* etc., jfr. Zol. *śur-* 'ælte' = Osm. *jour-*. Et sådant *u*, som går tilbage til en forbindelse med *g*, er konstant; for det første gennemgående over hele det čuvassiske sprogområde (naturligvis de tilfælde undtagne hvor diftongen er bevaret), og for det andet upåvirket af følgende stavelse. Med *vŏrŏ* 'tyv' — Osm. *oyru*, *ūru* forholder det sig lidt anderledes, som jeg skal komme til senere. Til Osm. *doyra-* 'sønderdele' svarer *tura-*, der måske er lån fra Kas.; i to andre ord er *w* forsvundet foran *r*, men har efterladt en høj vokal; det første er *ïrat-* 'smærte', jævnført med Osm. *ayry-*, Jak. *yaryt-*, det andet *pïr* 'hals' — Osm.

---

[1]) *jirmen* er en lidt mærkelig aorist; stammen er *jir-*, som vi ser af perfect. *jirdim* og imper. *jirgil*.

boyas (uregelmæssigt er Kas. *buyaz*, hvorfor?). Analoge hermed er *śirĕm* '20' = *jigirmi* og *jin* (*jĕn*? jeg har det kun fra Zol.) 'nål' = Osm. *ijnä*; måske også *vĕrän-* 'lære' = *öjrän-*, som jeg kommer tilbage til.

Vokalen *ä* udvikler sig ganske normalt: *aw-* 'bøje' = *äg-*; *awĕrla-* 'spinde', der jo stemmer forbavsende i sin dannelse med Kas. *erlä-*; *awĕrla-* 'lade gevær', jævnført med Jak. *īt-*, muligvis går *r* tilbage til et gammelt *d*, så at vi har at gøre med et verbum **ägid-*; *tiw-* 'røre ved' = Orkh. *täg-* forstår jeg slet ikke; om der gemmer sig noget gammelt i den form eller den er påvirket udefra tør jeg ikke sige. Som exempel på *üg* har vi *jĕwän* 'tøjle' = Jak. *ün*. Af *ög* skulde ventes *ëw*; noget exempel som passer her på dette sted har jeg ikke. Som substitut hidsætter jeg *pĕwä* 'dæmning' = Jak. *büö*; fortungevokalen betinges vel af at *w* udgår fra en konsonantkombination, men resultatet er det samme for *w's* eget vedkommende. Disse to exempler siger ikke ret meget, men de stemmer nöjagtig med de former vi vil finde under behandlingen af *b*. Af *yy* skulde man vente *ĕw*. Der existerer et verbum *śĕwĕrĕl-* (*śürĕl-*), der skal betyde: blive sur, fordunste, synke til bunds, løbe sammen, blive fugtig o. a. m., rimeligvis er det et konglomerat af forskellige "rødder". Zol. jævnfører det med Alt. *jürul-* 'løbe sammen, trykke sammen', de to kunde fra formens side meget godt forenes og gå tilbage til et **jyyyr-*, måske med en grundbetydning: trykke så at fugtigheden går ud, eller lign. (jfr. Kas. *jyjyr-* 'trykke sammen'?), men om de gør det, bliver et andet spørgsmål.

Endnu en uregelmæssighed bør jeg opnotere. Tyrk. *bayyr* 'lever' hedder hos sydčuvasserne *pĕwär*, i virjal *pagar*; den sidste form ser ud som om den var indkommet gennem čeremissisk, men den anden er jo for så vidt lige så uforklarlig.

Det ses heraf at ikke en eneste af de behandlede dialekter 52
er uden spor af det oprindelige *g*, og ikke en eneste af dem har sammenblandet det med *k*. Koib. er på veje dertil; ti da ethvert *k* mellem to vokaler sonorificeres, bliver der i denne stilling ikke nogen forskel tilbage mellem de to gutturaler. I Alt. Kir. og Kas., hvor sproget på samme måde har genskabt *g*, vil der kun blive tale om en forvexling efter *ü*, og for de to sidstes vedkommende ved *i*.

Et par exempler på oprindeligt *k* vil, når de sammenholdes med de foregående sider, klarlægge forholdet.

Norddiall., Kir. Kas.: *ak-* 'flyde', *ayys-*, *ayyz-* 'udgyde' (at det her i virkeligheden drejer sig om et affix *-yyz* gør intet til sagen, udviklingen er ens; jeg kunde tage det fælles *ayyn* (*su*) 'strøm', hvis det var vist at vi i dette har at gøre med et vokalaffix); på Osm. hedder caus. *akyt-*. Koib. Alt. *toyys* '9', Kir. *toyuz*, Kas. *tuyyz* = Orkh. Tar. *tokuz*, Osm. *dokuz*, Jak. *toyus*. Alt. *säyis*,

Koib. *segis* '8' = Kir. *segiz*, Kas. *sigez*, Orkh. Tar. Osm. *säkiz*. Jak. *tik-* 'sy', pass. *tigilin-*, Kir. Alt. *tik-*, *tigis*, *tigiš* 'søm', Kas. *tek-*, *tegeü*. Norddiall. og Kir. *tök-* 'udgyde' — Kas. *tük-*, pass. *tögül-* (*töɣül-*), *tügel-*, Osm. *dök-*, *dökül-*. Alt. Koib. *tüɣän-*, *tügän-* 'blive færdig', Kir. *tügös* 'ende', Jak. *tügäx* 'verdens ende', jfr. Osm. Orkh. *tükät-* 'fuldende'; Kir. *bük-* 'bøje', pass. *bügül-*, Kas. *bök-*, *bögöl-*.

53. **b.** Om denne konsonant gælder det samme som om *g*, at den ikke har ladet sig uden vidnesbyrd i nogen eneste dialekt, selv om forholdet måske er lidt uklarere i enkeltheder. I Uig. findes hyppig sideformer med *u*, ved siden af oprindeligere med *b*, altså har *b* på den tid da Kutadgu Bilig blev afskrevet været spirantisk. Hvis jeg har ret i at opfatte Orkh. *kü* 'rygte, ry' (f. ex. 1 E 25 *ati küsi*, 'hans navn og rygte', *külg* 'berømt') som opr. **küb*, i henhold til de øvrige dialekter, tyder det også på at der allerede på den tid var begyndt en åbning af denne konsonant, i det mindste efter visse vokaler.

54. Altså: *b* er bevaret i Orkh. og Uig.; ligeledes regelmæssigt i Osm. og Cuv. som henholdsvis *v*[1]) og *w*. Så længe Kutadgu Bilig ikke foreligger i en videnskabelig, tillidvækkende udgave, er Osm. af største vigtighed i dette spørgsmål. Jeg mærker her, som mange andre steder men måske mere end noget sted, den usikkerhed og følelse af ubehjælpsomhed der kommer af at jeg ikke kan gå til sproget selv, men for en stor del må nøjes med ord som jeg tilfældigvis har mødt under læsningen. I den osmanniske ortografi, med arabiske bogstaver, skrives nemlig i en hel række ord *g*, eventuelt *j*, hvor Kúnos' texter konsekvent anvender *v*, og dette er åbenbart trængt ind i det højere sprog. Selv om nu former med *g* og former med *v* kan falde sammen i tilfælde som: *döüš-* — *döviiš-* 'slås', *sauš-* — *savuš-* 'fjærne sig', *souk* — *sovuk* 'kold' og på den anden side *boul-* — *boɣul-* 'kvæles', *dour-* 'føde' — *doɣur-*, *jyyl-* — *jyɣyl-* 'samles' (undertiden findes også *kōmuš* — *kovmuš* 'jog', ligesom *dōmuš* 'fødtes'), ligger grunden til denne skrivemåde sikkert længere tilbage. Den er opstået af oprindeligt *vg*, idet *g* regelmæssig bortfaldt, men blev stående i skriften, f. ex. *kova* 'vandkar', eller *kovala-* 'jage', *ovala-* 'søndergnide', der går tilbage til *kov-* og *ov-* plus intensitetsaffixet *-gala*. Når man nu husker på at i alle tilfælde hvor *v* fulgte efter en rundet vokal, lå det lige så nær at opfatte vau som vokaltegn, da forstår man let hvordan *g* efterhånden kunde gå over i de boglærdes bevidsthed som den rette grafiske gengivelse af *v* i disse ord.' Herfra er springet ikke langt til at optage sådanne skriveformer i det højere sprog; vi danske kender jo desværre alt for meget til den måde at forbedre modersmålet på. Ved ikke rundede vokaler vil

[1]) Osm. *v* er dog måske nærmere *w*, eller spirantisk *b*?

der meget sjælden kunne være tale om forvexling; en og anden gang har den ortografiske analogi fået indført urigtige former, men de røber sig i almindelighed selv, og ved sprogsammenligning falder enhver tvivl bort. Faren ved at bruge osmanniske lexika er derfor ikke så stor som man fra først af kunde være tilbøjelig til at tro; èt kriterium har man ved rundede vokaler, det at et oprindeligt *g* aldrig udelades i skriften, medens man for *v* ofte finder begge skrivemåder.

På en lidt anden måde er der i norddialekterne undertiden indkommet et falsk *g*, i former som *süyün-* 'glæde sig' = Osm. *sävin-*; at det udelukkende skyldes analogi fra ord hvor den lange vokal er opstået af *g*, og ikke i mindste måde beror på nogen lydovergang, viser en form hos Verb. som *jigläk* 'bær' = *jīläk*; her er den lange vokal nemlig opstået af *j* = oprindeligt *d*, som vi ser af Abakan. *jistäk* og Cuv. *śirla*.

Tydeligst træder forskellen mellem *g* og *b* frem i Tar., ti 55.
medens det første i alle tilfælde er blevet stående i sproget, har *b* indgået en forbindelse med vokalen, ligesom i de andre østlige dialekter, jfr. Tar. *ōč* 'håndflade' = Osm. *avuğ* med *eyir* 'tung' = *ār*.

I Orkh. finder vi følgende exempler: *jabyz* (*jabuz*?) 'ussel', *säbin-* 'glæde sig', *äb* 'hus', *sub* 'vand', stemmende med Osm. *javuz*, *sävin-*, *äv* og *su*, hvor *b* er forsvundet, men ved sin forsvinden har sat sig et varigere mindesmærke end det ellers falder i et *b*'s lod; det er skyld i at tyrkisk dog ejer èt ord der bøjes uregelmæssigt. Det selvstændige ved *su* består som bekendt i at gen. hedder *sujun*, og den possessive form *suju*. Efter min mening er det gået sådan til: *v* måtte falde ud mellem to *u*'er, i acc. dannedes da, i analogi med vokalstammerne, *suju*; imidlertid føltes ordet instinktivt som konsonantstamme, så at springet til gen. **sunun*, poss. **susu* var som et ryk ud af de gamle vaner, derimod kunde der stille underskydes en ny stamme **suj*, der også sejrede i dat. *suja* for **suva*; ellers bevares *v* altid foran *a*, således også i afledninger af *su*, f. ex. *suvar-* 'vande'.

Ved at sammenligne, på den ene side: Kas. *uč*, Kir. *ūs*, 56.
Alt. *ūš*, Cuv. *iwëś* 'håndflade' = Osm. *avuğ*; Kas. *jyuat-*, *juat-* 'berolige'; *jyuaš* 'blid', Kir. *ǧuas* = Osm. *javaš*; Kas. *syuyr-*, *sauyr-* 'kaste korn', Cuv. *sëwër-*, jfr. Osm. *sav-* 'fjærne' (også intr. 'fjærne sig' = *savuš-*), *savur-* 'remuer en tout sens, le blé avec la fourche, le feu avec la pelle etc.' (B. de M.).

på den anden side: Kas. Kir. *tau* 'bjærg', Alt. *tū*, Cuv. *tëw* = Osm. *dā* — ser vi at der i disse dialekter ikke er nogen forskel på behandlingen af de to oprindelige mediæ, når undtages den lille nyanse i vokaludviklingen i Kas. og Kir., noget der endda ikke er helt konstant, (jfr. endvidere Kas. *jauyz* 'ond', Kir. *ǧauz* = Osm. *javuz*; obs. den uregelmæssige *s*-lyd i Kir. *ūs*, Alt. *ūš*, et minde om læbelyden). Ved *o* og *u* må formerne falde helt sammen. Forøvrigt er det her endnu vanskeligere at bestemme vokalens

oprindelige farve, end det var ved *g*, i ikke få tilfælde har *b* (*v*) åbenbart påvirket (hævet eller rundet) en forangående selvlyd; når det således på Osm. hedder *sovuk*, *souk* 'kold' er jeg ikke så sikker på at vi har med et oprindeligt *o* at gøre — men jeg vil på dette sted helst holde mig til det mest håndgribelige og gemme hypoteser til senere. Endelig må jeg, inden jeg går over til at anføre flere exempler, endnu nævne at Osm. i enkelte ord har fået *f*: i *jufka* 'tynd' skyldes det tydelig nok sammenstød med den følgende konsonant, det samme er vel grunden til *sifril-*, ved siden af *sivril-*. At der i *ufat*, en afledning af *ov-*, også gemmer sig en dobbeltkonsonant tror jeg vi kan slutte af Tar. *uvat-*, med bevaret *v* (ifølge Radl. Wörterb.), tiltrods for at jeg ikke tør sige noget bestemt om hvad denne anden konsonant har været.

57. Osm. *av* 'jagt' — Tar. *ū* (må ikke forvexles med Osm. *ay*, Kas. Kir. *au*, Alt. *ū* 'jagtnæt'). Osm. *avut-* 'underholde børn' — Uig. *abyt-* 'trøste', Alt. *ūt-* 'vugge'; Kir. *uan-* 'beroliges'. Osm. *javru* 'unge', Cuv. *śëwër*. Osm. *ov-* 'gnide' — Kas. *yu-*, *u-*; *ovala-* 'søndergnide' = Kir. *uala-*; Osm. *ofak*, alm. *ufak*, 'fin', *ufat-* 'hakke småt' — Kas. *yuak*, *uak*, *uat-*, Kir. *uak*, *uat-*, Alt. *ōk*, *ōt-*; Cuv. *vak*, *vat-* (*van-* 'brydes itu'). Osm. *sou-* 'blive kold', *souk*, *sovuk* 'kold', Kas. *syuyk* (*sauyk*), *syuyn-* 'blive kold' = Kir. *sūk*, *sūn-*, caus. *sūt-*, Alt. *sōk* (eller *sūk*, der skrives både *o* og *u* i disse ord, så vidt jeg kan skønne beror det på dialektforskelligheder), Tar. *sōk*. Osm. *kov-* 'jage' — Kas. *kyu-*, Kir. *kū-*, Alt. *kū-* eller *kō-*, Cuv. *xëw-*. Orkh. *sub* 'vand' — Tar. Alt. *su*, Kir. *sū*, Kas. *syu*, *su*, Cuv. *šiw*, *šiwë*. Et oprindeligt *b* ser jeg også i roden til ordet 'vaske'; på Osm. hedder det *juv-*, med reflexivformen *jun-*; ved siden deraf findes også *juj-*, der måske kan være fremkaldt ved analogi fra dobbeltformen *ko-*, *koj-* 'lægge'. De øvrige former er Tar. *ju-*, Kas. *jyu-*, Kir. *ǧū-*, Cuv. *śu-*, reflex. *śëwën-*, Alt. *jun-*, der egentlig er reflexiv; 'at vaske sig' hedder efter Verb. *junun-*, med ny tilføjelse af affixet.

58. Forbindelsen *yb* er det umuligt at behandle her; jeg må nøjes med at sige at *yv* ikke er sjældent i Osm., f. ex. *syvyk* 'fugtig', *kyvylǧym* (der anføres også *kyvyk*) 'gnist', *kyvyr-* 'sno, folde', *kyvra-* 'krympe sig', *kyvrym* 'skrue' etc. Til det første svarer vel (i hvert fald hvad rodstavelsen angår) Cuv. *šĕwĕ* 'flydende', jfr. Koib. *sūk* d. s. (Kas. *syjyk*, norddiall. og Kir. *sujuk* 'flydende' er derimod fjærne slægtninge); med *kyvylǧym* kan sammenstilles Cuv. *xĕlĕm*, *xĕlyĕm* 'gnist'. Disse overensstemmelser er imidlertid halvt tilfældige, som jeg senere vil komme til at vise. Hvad de andre dialekter angår må jeg nøjes med at anføre et par ord som utvivlsomt står i meget nøje forbindelse med Osm. *kyvyr-*, eller rettere sagt, repræsenterer samme trin i udviklingen som *kyvyr-*. Fra Tar. anfører Radl. i sin ordbog *kōru-* 'folde, rynke' (med hensyn til stammeudvidelsen jfr. *kōku-* 'frygte' — *kork-*, *būrī-* 'befale' — *bujur-*), Kir. har et verbum *kūrul-* (også *kūra-*, måske andre former) 'krumme

sig'; i Alt. betyder det 'trækkes af krampe' (i den betydning Kir. *kurus-*); endelig er Kas. *kyuyr-* 'lade skrumpe sammen, krølle sammen' vel ligefrem lig Osm. *kyvyr-*. Disse former antyder en udvikling således som vi kunde vente den, men mere end en antydning må man selvfølgelig ikke se i et enkelt exempel.

Ved fortungevokaler behandles *b* regelmæssigt i Cuv., medens det i de andre dialekter har dannet en rundet vokal, almindelig med efterslag af *j*. For Alt. Kas. og Kir. vedkommende kan man formulere det sådan: *äb, ib, üb* (*öb*) er faldne sammen med *ög*. 59.

Osm. *äv* 'hus' — Kas. Tar. *öj*, Kir. Alt. *üj* (*ü*); Cuv. *awlan-* 'gifte sig'; Osm. *säv-* 'elske' — Cuv. *saw-*, Kas. *söj-*, Alt. *sü-* (*süjäči* 'elskende'), Kir. *süjün-* 'glæde sig'; Cuv. *sawĕl* [1]) 'kile' — B. *čüiš* jfr. Kas. *čöj*, Osm. *čivi* (foran *v* er *ä* ikke sjælden blevet hævet til *i* på Osm., jfr. *iv-* 'haste' — opr. *äv-*, B. de M. har *divir-* — *dävir-*, med hvad ret tør jeg ganske vist ikke sige); Osm. *dävir-* 'vende op og ned' — Cuv. *tawĕr-*; Osm. *čävir-* 'vende' — Cuv. *śawĕr-*. Osm. *jiv* 'søm', *jivlä-* 'sy', Kas. *jöj*, Cuv. *śĕwĕ*, (*śĕwĕś* 'skrædder'; *-ś* = tyrk. *-čy*); Osm. *sivil* 'vorte' står i forbindelse med *sivri* 'spids', *sivril-*, *sifril-* 'spidse til', intrans.; Kas. *söjäl*, Kir. *süjöl*, B. *sōl* 'vorte', Alt. *sūr*, *sūri* 'kegle(formet), spids', Cuv. *šĕwĕr* 'spids'. Osm. *güvä* 'møl' — Kas. *köjä*, Kir. *küjö*, Tar. *küä*, Cuv. *kĕwä*. Herhen mener jeg altså at Orkh. *kü* 'rygte' hører, jfr. Kas. *köj* 'melodi, tone', Alt. *kü*, Kir. *küj*, Cuv. *kĕwĕ*.

Forbindelsen *öb* er ret vanskelig at eruere; jeg tror vi har den i Alt. *köš* 'potte'; ganske vist skriver B. de M. *gögäǧ*, men Viguier giver formen *guiuvedj* ('terrine'), og forholdet mellem de to slutningshvislere er ganske det samme som i Alt. *ūš* — Osm. *avuǧ* 'håndflade'. At rodstavelsens vokal er *ö* og ikke *ü*, tør vi vel slutte af Jak. *küös*. I Osm. forekommer *öv* blandt andet i to hyppigt anvendte ord *döv-* 'slå' og *söv-* 'skænde'; til det sidste svarer Jak. *üöx-*, der altså stemmer med *küös*, men for de andre dialekters vedkommende må behandlingen af disse to ord opsættes til et andet sted.

Når man herfra går over til Abakandialekterne og der hos Radl. finder: *äm, üg, ug, ū, öm* 'hus' (Schor); *eb, öp* (Sag.) *eb, ep* (Koib.), får man en følelse som om sproget var et levende væsen der pludselig havde tabt sit *b*, og nu ikke vidste levende råd. Hvordan disse former forholder sig til hinanden ved jeg ikke, og behøver vel heller ikke at spekulere derover. Faktum er (i følge Katanof) at Koib. har *eb* 'hus' (dat. *ebgä* eller med inversion: *egbä*), *ōs* 'håndflade', *sōk* 'kold' (Verb. *sō-* 'blive kold'), *ōk* 'lille', *kō-* 'følge' (*sūk* 'flydende, tynd', hvis jeg har ret i at sætte det — Osm. *syvyk*), og det er tilstrækkeligt til at vise at *b* her har vandret de samme veje som i andre dialekter; kun ved *ä* synes der at være lidt selvstændighed, des- 60.

[1]) med det umouillerede *s* i Cuv. jfr. *salt-* § 38.

værre har det været mig umuligt at opspore flere utvetydige exempler. Endvidere kender jeg fra Koib.: *sug* 'vand', *čug-* 'vaske', (aor. *čūr* eller *čuγar*) v. s. af *ču-*, *kög* (Schor. *küg*) 'tone', om hvilke må gælde hvad der er sagt ovenfor, at *g* ved fejlslutning udgår fra en lang vokal (som i aor. *čūr*). Det er betegnende at der aldrig nævnes en form **äg*; derimod har Radl. fra Schor: *üg*, der vel må bero på selvhør. Verb. har i hvert tilfælde kun *ügü*, som egentlig er lettere at forstå, idet det kan bero på en stammeudvidelse således at *g* i virkeligheden skyldes konsonantsammenstød. Jeg skal i denne forbindelse nævne et andet ord: Alt. Koib. Kir. *ür-* 'blæse, gø', hvortil Alt. ifølge Radl. har en sideform med lang vokal; beslægtet hermed er Koib. *übür-* og Osm. *üfür-* 'blæse' (jfr. Osm. *ür-*, *ürü-* 'gø'). Jeg tror vi har med to forskellige dannelser at gøre, på den ene side er *ür-* og *ūr-* identiske (at opfatte i forhold til hinanden som *jirmä* og *jīrmä* '20'), på den anden side står *übür-* og *üfür-*, gående tilbage til en afledning med konsonantaffix, *-gür* eller hvad det nu har været (jfr. foran om *f* i *ufak*). Roden er det let at uddrage af Karakir. *üilö-* 'blæse' (Osm. *üflä-*?). Nu anfører Radl. i sin ordbog en form *ügür-* fra Schor., der altså kunde stemme med *ügü* 'hus'.

61. En praktisk bemærkning vil jeg gerne indskyde her. Hensigten med denne afhandling er ikke at lade som om jeg giver en udtømmende tyrkisk vokalhistorie; mit mål er at skitsere vokaludviklingen, så vidt dette lader sig opnå med de midler jeg har til min rådighed, og derved gøre et lille forberedende arbejde til en tyrkisk lydhistorie. Dertil har jeg udvalgt en række dialekter, som jeg kan lære nogenlunde at kende og som jeg anser for at være temmelig repræsentative. Dette udelukker ikke at andre måske vilde være mere lærerige, hvis man blot kendte noget til dem, eller at somme af disse andre sidder inde med gamle minder som de nærmeste frænder har ladet falde. Hvad særlig norddialekterne angår da er de et konglomerat af stammemål, hørende til to store grupper (her er ikke tale om Sojon.), der i grunden er mere forskellige end Osm. og Kir. I temmelig sen tid er de blevne rystede sammen lokalt, og da de mødte op med noget nær samme udviklingsmuligheder har de fået et vist fælles tilsnit; eller rettere, de er blevne kædede ind i hinanden, idet grænserne for de moderne lydforskydninger ikke følger den gamle skillelinje. For at tage et nærliggende exempel: Schor. hører til Abakansprogene; ligesom i Koib. og Sag. optræder det oprindelige *d* som en *s*-lyd, i henseende til de to andre mediæ stemmer Schor. også med Koib. og Sag. ('hus' hedder i følge Verb. også *äb* i det egentlige Schor.), men i modsætning til disse har den bevaret *ä* i rodstavelsen (jfr. endvidere nedenfor). Der kan altså stilles det spørgsmål: hvilke overgange er foregået i norddialekterne siden sammenflytningen, og hvilke skriver sig, ligesom dentaludviklingen, fra en tidligere tid? Hvor megen interesse dette spørgsmål har tør jeg

ikke sige nu; foreløbig er det umuligt at gå så grundigt til værks, dertil mangler vi for meget i at have et tilstrækkelig klart billede af de faktiske forhold deroppe. Verb. går i sin gruppering ud fra moderne fællesejendommeligheder, f. ex. slår han i Schor. to dialekter sammen, èn som man kunde kalde Abakan-Schor, og èn Altai-Schor; grunden er i dette tilfælde at den sidste overfor *g* skiller sig skarpt ud fra Alt. og slutter sig nær til Abakan. Min fremgangsmåde er den, kun foreløbig berettigede, at jeg hovedsagelig støtter mig til Alt. og Koib., men ikke går af vejen for former, hentede uden for disse enemærker, når jeg tror at kunne lære noget af dem, og når jeg nogenlunde kan bestemme i hvilket forhold de står til de bekendte størrelser. Dette vil man let se bliver ikke det samme som at sammenligne i flæng.

Har jeg omtalt *ügü* og *ügür-* kan jeg med det samme komme 62.
med en lille bemærkning om *ū* og *ug* 'hus'. Disse former turde bero på at *v* så grundig har taget magten fra den foregående vokal at kun rundingen blev tilbage, i skikkelse af et *u*. Det ligger nær heri at se et fingerpeg til forklaringen af en del andre tilfælde, hvor en rundet for- og bagtungevokal står uforsonligt overfor hinanden i tilsyneladende beslægtede ord. Jeg har opgivet at skaffe nogen rede i forholdet og er derfor af let forstålige grunde betænkelig ved at give exempler, ti jeg tror ikke man kan være for forsigtig; der fordres at et sådant ord kan forfølges så langt indtil vi får en virkelig grundform at holde os til. Ellers må man regne med adskillige nærmere liggende muligheder, såsom: lån, tillæmpning efter ord af lignende betydning, etc., ikke at tale om rent tilfældige sammentræf. Når der fra Alt. anføres *kuja* 'møl' (R. W.) og fra Schor. *kuja* 'bænkebider' (R. og Verb.), frembyder sammenligningen med Kir. *küjö*, Osm. *güvä* sig strax; det kan være at *kuja* er fremkommet ved tilknytning til ord som Alt. *koŋys* 'bille' el. lign. Omvendt er Sag. *ǖ-* (R. W.) 'søndergnide', hvis det virkelig existerer, måske en sammenblanding af *ov-* og det **äb-* som jeg mener at se i Alt. *üi-*, *öi-* (R. W., Verb. har *üjü-*, *öjü-*), med lignende betydning men intrans.; det samme gælder muligvis Alt. *ǖš-* 'søndergnide'.

Endnu mangler Jakutisk, og desværre, denne gamle støtte 63.
lader os næsten helt i stikken, her hvor vi trænger så hårdt til den. Den stemte labial er så svagt repræsenteret i gode kendinge at vi har vanskeligt ved at følge denne media i alle dens udløbere. At den ikke er bevaret som konsonant er sikkert nok, i det mindste har jeg ikke kunnet finde et eneste exempel i Böhtlingks ordliste. De to ord *ū* 'vand', *sūi-* 'vaske' må vel tages fuldgode som vidner for *ub*; *sīk* 'søm', jævnført med Osm. *jiv*, (og *üir-* 'blæse, gø') siger ikke ret meget; men alt i alt antyder det dog, synes mig, at *b* er gået omtrent samme vej som *g*. Vi skulde da i somme tilfælde vente en diftong, og *küös* 'potte', som allerede er nævnt, bekræfter dette. Jeg tager derfor ikke i

betænkning at sammenstille *tiär-* 'vende' med Osm. *dävir-, iäi-* 'være venligsindet mod en' med *säv-*; Böthlingk har allerede identificeret *ǧiä* 'hus' med *äv*, det er meget fristende, især når man ser hen til det afledede verbum *ǧiälän-* 'gifte sig' — Osm. *ävlän-*, men hvordan skal man forklare den mystiske forlyd? En sammensætning?

Stort er resultatet ikke; og særlig ved *a*, hvor det vilde være af interesse at se forholdet mellem *b* og *g*, er det vanskeligt at fremføre noget overbevisende i denne sammenhæng; jeg tror jeg kan vise at *ā* i visse tilfælde skylder et *b* sin længde, men det hører naturligere hjemme under behandlingen af de 'lange' vokaler. Det kunde af et par exempler se ud som om *b* havde fremkaldt runding og deraf følgende diftong: først *suorumǧu* 'Freiwerber', jfr. Alt. *jüčy*, Bašk. *jausy* i samme betydning, og Osm. *javuklan-* 'forlove sig', men endelsen tyder sikkert på at ordet er gået gennem mongolsk; det samme gælder det andet: *kuorsun* 'fjer' — Osm. *kavursun*, Kir. *kaursyn*, Cum. *kavosin*.

64. Denne lille skitse af vexelvirkningen mellem vokalerne og de to mediæ, *g* og *b*, er kun ganske foreløbig, jeg vil selv i det følgende komme til at udfylde den på forskellige punkter. Af hensyn til det bedrøvelige vilderede som hidtil har hersket i den såkaldte turkologi, lige indtil Prof. V. Thomsens forskninger bragte det gamle landsfaderlige regimente til at vakle, var det en uafviselig nødvendighed at begynde med det rent elementære; tiltrods for at jeg derved kommer til at skille ting ad som på det allernøjeste hører sammen, og må se min afhandling falde fra hinanden i to stumper. Inden jeg slutter dette afsnit må jeg imidlertid hænge et par bemærkninger til.

Først om disse sidstnævnte *w*-diftonger i Cuv., at de ikke i nogen måde adskiller sig fra dem der er opstået af *g*. De samme dialekter som sammentrækker *śiwëx* til *śux*, har *sur-* 'kaste korn' — *sëwër-*, *śurë* 'unge' — *śëwër*, *uśë* 'håndflade' — *iwëś*, *šu* 'vand' — *šiwë*; *śar-*, *tar-* 'vende' — *śawër-*, *tawër-*, *alan-* 'gifte sig' — *awlan-*, *sal* 'kile' = *sawël*, *śü* 'søm' — *śĕwĕ*, *śüĕĕ* 'skrædder' — *śĕwĕś* etc. Til en vis grad stemmer udviklingen i Cuv. med Kas.; som helhed betragtet er det tilfældigt sammentræf, fremkaldt ved at fundamentet for udviklingen var det samme. En anden sag er det at visse former må blive ganske identiske, og derfor kommer til at mangle ethvert kendemærke der bestemmer dem som ægte čuvassiske; jeg tör ikke benægte at *xëw-*, *xëwala-* 'jage' eller *tura-* 'sönderslå' kan være lånte fra tatarisk. Det er imidlertid ikke ofte man behøver at være i tvivl, sædvanligvis stikker låneordene grelt af, f. ex. *xawga* 'larm' — Kas. *kauya*, *sawët* 'kar' — *sauyt*, *jĕbat-* 'trøste' = *jyuat-*, *ügĕt* 'lære' — *üget*, *jĕgĕt* 'yngling' — *jeget*.

65. **Sammenstød mellem b og g.** Når jeg i det foregående har sagt at jeg ikke kender noget exempel hvor *b* er bevaret i Jak., har jeg ikke overset *tabysxan* 'hare' = Osm. *taušan*; (den lidt for-

skellige udvikling af gutturalen i dette ord og i *xasān-* 'erhverve' jævnført med Orkh. *kazgan-*, Osm. *kazan-*, beror på at hvisleren det ene sted var stemt, det andet ustemt). Grunden til *b* i dette ord er sammenstød med følgende stemmeløse konsonant, på lignende måde som vi ser i Alt. *apsak* 'poppel' = Kas. *usak*, jfr. Koib. *ōs*, Čuv. *ëwës*[1]). Den senere indkomne vokal foran *s* er ingen mærkværdighed; jeg behøver blot at minde om *ysygyn-* 'slippe løs' (trans.) = Orkh. *yčgyn-*, Kas. *yčkyn-* (intr.), Alt. *ykčyn-* eller *yčkyn-*; *ütügün-* 'efterligne' = Čag. *öikün-*, (Osm. forældet *öigän-*). Sproghistorisk set er dette indskud betinget af den regelmæssige synkope foran vokalaffixer; aor. *ysyktar* 'slipper løs' lader os rekonstruere en bøjning: **yskyn-, ysyknar*.

I *tabysxan* ser vi endnu den konserverende konsonant, denne kan imidlertid også være forsvunden. I *aba* 'gift' har vi også med et gammelt *b* at gøre; men at det har kunnet hævde sig skyldes ganske sikkert et efterfölgende *g*. Ordet er en afledning af den rod som vi har i Alt. Kir. *ū*, Koib. *ō*, og forklaringen giver Tar. *oya*; disse former tilsammen angiver et oprindeligt **ab*; *aba* og *oya* er identiske, gående tilbage til **abga*. På lignende måde, men med et andet affix er dannet Osm. *ay* (ældre *ayu*) og Kas. *auy* (R. W.).

Når *b* og *g* støder sammen går de altså op i en højere enhed, der synes at være *b* i Jak. og norddialekterne, *g* i Tar. (med runding af foregående *a*), *v* i Osm. F. ex. Tar. *koyla-* 'forfølge' = Osm. *kovala-*, Alt. *kubala-* (R. W.), af *kov* + *gala-*; Tar. *koyun* 'melon' = Osm. *kavun* (Shaw: *kauyun*). Hvad Jak. angår, er jeg ikke i stand til at føje noget synderligt til, i det mindste må det komme i anden sammenhæng; Tar. kender jeg dårligst og må derfor lade disse tre, vistnok uantastelige exempler stå og gælde for hvad de kan. Fra Osm. kan jeg endnu nævne: *ovala-* 'søndergnide', samme dannelse som *kovala-*, fremdeles *kova* 'vandkar' = Čag. *kauya*; dette stemmer med hvad vi lærer om *g* i andre postkonsonantiske stillinger, uregelmæssigt er imidlertid *ay* 'gift'. I Kir. Kas. er udviklingen lignende, kun bevares *a* foran konsonantforbindelsen, bliver ikke påvirket af labialen; altså er det *g* som har holdt sig længst: Kas. *auy* har jeg identificeret med Osm. *ay*, dialekten har fremdeles *kyuala-* 'forfølge' = Kir. *kuala-*, *kauyn* 'melon' = Kir. *kaun*. Herhen hører vel begge dialekters *kaursyn* 'pennepose, fjer', at dømme efter de mongolske former med *g*; ordet er formodentlig fra først af tyrkisk, hørende sammen med den § 70 nævnte ordgruppe (jfr. betydningen). På Kir. hedder 'brøndkar' *kauya*, der altså falder udenfor; i følge Radl. er et sådant brøndkar almindelig huden af et hestehoved, *kauya* er måske påvirket af det mongolske ord som findes i norddialekterne under formen *kuiya* 'ho- 66.

---

[1]) Et andet ex. på bevaret *b*, analogt med *kork-* 'frygte', er Alt. *jalbar-* 'bede' = Osm. *jalvar-*.

vedhud'. Ejendommelig nok har Kir. *kuala-* 'forfølge' men *ukala-* 'søndergnide' (sål. Radl., Kir. Slov. anfører både *ukala-* og *uala-*); forudsat at *kuala-* og *ukala-* går side om side i sproget (og ikke hører til to forskellige kirgisiske områder), er de et morsomt tvillingpar. Formerne er aldeles sidestående: *kov-gala-*, *ov-gala-*, og alligevel har analogi fra andre dannelser på *-gala-*, som *tapkala-*, forstærket *tap-* 'finde', formået at standse det ene i farten, medens den har været magtesløs overfor det andet.

67. Om der har været samme udvikling ved fortungevokaler bliver et andet spørgsmål. Ved Kir. *ügöj*, *ögöj* 'ste(søn etc.)', Kas. *ügej*, Tar. *ögäj*, Osm. *üväj*, synes der at være tale om *bg*; det er imidlertid umuligt at forstå Alt. *ȫj*, Koib. *öj* ud fra denne forudsætning, anden vokal i Kas.-formen antyder også nogen sammenblanding. Alligevel kan det godt være at disse former på det nærmeste repræsenterer forholdet i de førstnævnte dialekter; Kir. *bögä* 'dæmning', Kas. *böjä*, jævnført med Osm. *büvät* 'vanne de moulin', stemmer ikke på en prik dermed, men netop i denne slags udviklinger må man vist indrømme dobbeltmuligheder en plads; måske spiller også en oprindelig vokalforskel (*ö-ü*) en rolle. Endelig må det erindres at det kirgisiske substantiv *bögä* og verbum *bögä-* ikke begge behøver at gå tilbage til *bg*; der kan mellem dem være foregået udjævninger som muligvis forklarer Kas. *böjä*. Om Osm. *böjünlä-* 'opdæmme' (ligesom *öjä* — *üväj*) repræsenterer en virkelig form tør jeg ikke sige; der er i hvert fald ingen tvivl om at *üväj* og *büvät* står den lydlige udvikling nærmest.

68. Om norddialekterne, særlig Altai, har jeg lidt mere at sige. I Uig. findes et verbum *äbür-*, *ävür-* 'dreje', samme form har Osm. *ävir-*, Kir. *üjür-*, Bašk. *öjör-*, samt Čuv. *awër- (awërt-)* 'male på mølle'; i sidstnævnte dialekt er det lydligt faldet sammen med *aw-* — *äg-* 'bøje'; stammen ser vi i Osm. *ävläk* 'plovfure'. Når nu Alt. har *äbir-* 'dreje', står denne dialekt for så vidt på et ældre trin som formen tydelig viser tilbage til **äbgür-*. Vi bliver derved førte til spørgsmålet om kausativsendelserne. Som bekendt existerer der i tyrkisk tre sådanne som stærkt ligner hinanden: *-dur*, *-gur* og *-ur*; jeg er tilbøjelig til at antage denne sidste form for uoprindelig, opstået dels af *-gur* i visse stillinger, især efter gutturaler, dels af *-dur* efter dentaler. Vi har noget lignende på Jak., dels *-ar*, dels *-yar*, hvor diftongen bevarer mindet om gutturalen; et andet spørgsmål bliver i hvilket forhold denne vokal af første gruppe står til de andre dialekters tredje. At gutturalen eller dentalen kunde falde bort somme steder, analogisk indføres hvor den ikke hørte hjemme, ende med at skabe et nyt affix der breder sig ud over sit oprindelige territorium, det er jo klart som dagen; vi kan følgelig ikke vente en regelmæssig lydudvikling i alle tilfælde. Et sådant minde som Alt. *b* vil blive temmelig sjældent, eller rettere, det kan kun fæstnes hvor rodverbet tidlig er gået tabt. Jeg tror at kunne føje et par exempler til: *sobur-* 'ad-

sprede'; roden *sav-*, som Osm. endnu har, synes de fleste andre steder kun at være bevaret i kausativformen, almindelig med betydningen: 'kaste korn'; det er værd at lægge mærke til at Kas. har *sauyr-*, v. s. af *syuyr-*; Kir. *saudra-* 'udfoldes' hører vel også herhen (for **saurda-* **saurla-?*). Endvidere Alt. *kabyr-* 'forene', jfr. Osm. *kavuš-* 'forenes, mødes', vokalen i Kas. *kauš-* *kauyš-* 'komme i berøring' skriver sig vist også fra et **kauyr-*. At *a* har ladet sig påvirke af labialen det ene sted og ikke det andet, er tilfældigt, skyldes i det højeste folkeetymologiske tilknytninger; ligeledes må vi ikke søge nogen lydlig grund til *kova*, men *kavun* i Osm.

Det ligger nær at sætte Jak. *kuba* 'svane' ind i dette selskab, 69.
jfr. Alt. Kir. *kū* 'bleg', Koib. *kū* 'svane', Cum. *kuv* 'pallidus', *huvarmen* 'pallesco' (Osm. *koγu*, Viguier: *qouhou!?*); det går alligevel ikke an, siden både Kir. og Alt. har et *kuba* 'bleg'. Derimod er der en stærk mulighed for at Alt. *kubar-* 'blive bleg' er identisk med Kas. Kir. *kuar-*, og at de går tilbage til **kubgar-*. Affixet må være det samme som det vi har i Alt. Jak. *köγör-* 'blive blå', af *kök*, og Alt. etc. *aγar-* 'blive hvid' af *ak*; disse to meget almindelige ord vilde være tilstrækkelige til at forklare omdannelsen af et opr. *-gar*, og at et sådant virkelig har existeret kunde måske bestyrkes af norddialekternes *sargar-*, v. s. af *sarar-* 'blive gul'. Selv om vi altså udskyder *kuba* i denne sammenhæng kan vi godt have *bg* i Jak. *kubarxai* 'bleg'; *-xai* er mongolsk, men af *kytarxai* 'rød' (*kytar-* 'blive rød') lærer vi for det første at *-xai* kan hænges til ægte tyrkiske afledninger, og for det andet at det hænges til verba med netop den betydning.

Jeg tillægger altså konsonantforbindelser, særlig af *b* og *g*, 70.
en ikke ringe betydning. Ved at gennemgå et par ordgrupper kan jeg måske bedst vise både det tiltrækkende og det vanskelige ved dette studium; jeg får tillige fremført et og andet som vil komme mig til nytte senere hen.

Ovenfor nævnte jeg Osm. *kova* og *kavun*, og sagde at så vidt jeg kan se går de begge tilbage til **kab*; her vil jeg tilføje: efter al sandsynlighed er de ægte tyrkiske ord, beslægtede med hinanden og med en hel gruppe former, der alle tydelig viser hen til en rod med betydningen: 'hul, skal' ell. lign. Først kan nævnes Osm. *kavuk* 'blære' = Kas. *kyuyk*, Alt. Kir. *kūk*, Koib. *kōk*; fremdeles ser jeg slægtninge i Osm. *kavak* 'poppel' (jfr. Krim. R. W. *kawak* 'hult træ') = Kas. *kyuak* 'busk', Cuv. *xëwa* 'pil' — samt i Osm. *kaval* 'fløjte' (Krim. *kawal*), samme dannelse er vel Koib. *kōl* 'hul (træ)'. I Osm. *kouk*, *kovuk* 'hul' har vi en afledning på *-guk*, den almindelige ortografiske form er *koγuk*; i samme betydning har Kas. *kyuyš*, Cuv. *xëwël*. Svarende til en *g*-dannelse skulde vi altså vente *b* i somme norddiall.; om former som Alt. *kobylū* 'konkav' eller Abakan. *kobrak* 'rørfløjte' skal føres herhen må jeg lade uafgjort. Jak. *xabax* 'blære' og Tar. *kabak* 'hul' er ikke identiske

med nogen af de nævnte dannelser; de kan snarere sættes lig Osm. Kir. *kabak* 'græskar' (også udhulet, brugt som vandkar). Jeg har allerede antydet at når et indlyds-*b* er gennemgående i alle tyrkiske sprog anser jeg det for opstået af en dobbeltlabial. Under denne rubrik hører endvidere Osm. *kabuk*, Kas. Kir. *kabyk* 'bark, skal' og lign., i norddiall. betyder *kabyk* 'skæl, hinde'. Tar. *kobuk* har omlyd, som vel viser at affixet fra først af har hørt til 3 gruppe, det kan dog godt være at *b* har hjulpet til; dette *kobuk* har fået en lidt fjærnere betydning: halsring af træ (som strafferedskab), Shaw har *kobuk* 'bark'. Fra disse ord tør jeg ikke skille Alt. Kir. Kas. *kabyrya* 'ribben' = Osm. *kaburga*, Tar. *koburya*; mod at antage lån fra mongolsk kan vi foreløbig anvende dette argument: ordet finder en naturlig forklaring i tyrkisk medens det står isoleret i mongolsk; herfor taler også Jak. *xabyrya* 'strube', ti hvis dette sidste var lånt, vilde betydningen ikke ligge så langt borte. Til denne ordfamilie hører endnu en hel del medlemmer som vedkommer os mindre i denne sammenhæng; uden tvivl er der en og anden udlænding imellem der efterhånden har erhvervet sig en stærk familielighed. Hvad nu selve stammen angår, da kommer vi den vist nærmest i Jak. *xā* 'lomme, futteral', i Osm. *kavlak* 'afbarket' om træ. Lad mig med det samme omtale Jak. *kya* 'fyrsvamp', det hører måske også herhen. I hvert fald må det ikke uden videre sættes som identisk med Osm. *kav*; at vi her virkelig har med et *b* at gøre vises til overflod af Tar. Koib. *kō*, Kas. *kyu*, Kir. *kū*. *Kya* kan ikke være andet end en affixudvidet form, altså **kabag* eller **kabyg*; videre afledning er Koib. *kabō* (R. W.) eller *kaba* 'tønder'.

71. Ved den anden ordfamilie som jeg hentydede til kan jeg gå ud fra de velkendte: Orkh. *jbz* 'ussel', Osm. *javuz* 'grusom, ond'; de tilsvarende former i Kas. og Kir. som er *jauyz* og *ǧauz*, kunde med deres *a* antyde et gammelt *bg*, og i samme retning peger Koib. *čabys*, Alt. *jabys* 'lav'. Jeg tror slet ikke at Orkhonformen er nogen hindring for at antage en dannelse på *-guz*, ligesom i Kir. *ǧalgyz*, Ab. *jalgys*, Cum. *jalguz* 'alene'. Orkh. kan tidlig have haft samme udvikling af *bg* som Osm., altså adskille sig fra Uig., der vistnok holder stærkere på gutturalen end på labialen og derved viser sig som en ægte frænde af de moderne turkestanske dialekter. Men selv om man ikke vilde gå med til at antage noget så uoprindeligt i Orkh., og vilde man ikke lægge nogen vægt på *au* i Kas. Kir., da gør norddialekternes former så vist ingen store vanskeligheder, *b* kan stamme fra kausativen: Koib. *čabyr-* 'gøre lav' (Alt. *jabyr-* 'krænke'). Det er umuligt at sige om *jabyr-* er dannet efter *jabys*, eller *jabys* efter *jabyr-*, eller om begge former er lydret udviklede, hvad de meget godt kan være.

Grundbetydningen af denne rod må være 'lav', deraf med samme overgang som i vore sprog: 'ussel' [1]). Der findes en anden

[1]) og 'ond': Alt. Kas. Tar. Osm. *jaman*, Kir. *ǧaman*.

ordgruppe med betydningen: fornedre sig, ydmyg, rolig, o. lign., som måske til syvende og sidst hører sammen hermed: Osm. *jayaš* 'blid, fredelig', Kas. *jyuaš*, Kir. *ǧūas*; Kas. *jyuat- juat-* 'formilde, trøste', Kir. *ǧuas-* 'blive rolig, stille', Alt. *jōk* 'trøst'; i disse har vi stammen fulgt af et vokalaffix. Når Kir. har *ǧubat-* 'trøste' beror det rimeligvis på analogi fra en anden dannelse som Alt. *joboš* 'rolig, fredelig', Koib. *čabas* 'from' om heste, der af Tar. *jobaš* 'fredelig' afgørende bestemmes som **jabbaš*.

Her må jeg standse; forhåbentlig vil spørgsmålet engang blive taget op til grundigere behandling under affixlæren. Man vil ad denne vej i mange tilfælde kunne konstatere en *b*- eller *g*-forlyd i affixer der nu tilsyneladende består af vokal plus konsonant eller vokal alene. Af stivnede former fremgår det f. ex. tydeligt at moderne *-uk* går tilbage til to forskellige afledningsendelser: ét *-guk*, f. ex. Osm. *kovuk* 'hul', *sovuk* 'kold', som jeg senere kommer til, med flere — og ét *-buk*, f. ex. *kobuk* 'bark', Osm. *öbük* 'hob' (af *ög-* 'ophobe') o. lign. Selvfølgelig har paradigma-analogien spillet en umådelig stor rolle, så at vi altid må lade et betydeligt rum åbent for former der personlig ikke står i forhold til nogen lydudvikling; et Uig. *jabuz* 'ond' vilde derfor slet ikke stride mod min opfattelse af dette ord som oprindeligt **jab-guz*, da der ikke er nogen grund til at tvivle om at dette *-guz* engang har hørt til de fungerende grammatiske elementer i sproget. Ved verbalaffixet *-at* og den dermed sammenhængende substantivsendelse *-ak* må vi også antage en konsonantforlyd; jeg tør ikke sige bestemt hvad denne har været, men Osm. *ufat-* 'hakke fint', *ufak* 'fin' tyder på *g*, og dette bestyrkes af Jak. *ubax* 'das Zerreiben eines festen Körpers in einer Flüssigkeit mit den Händen' (jfr. *ubaxtā-* 'zerfleischen, zerreiben'). I så fald må Tar. *uvat-* (§ 56), Uig. *kuban-* 'glæde sig' (§ 109) skrives på analogiens regning. Den modsatte analogibevægelse, hvor resultatet af en konsonantkombination er blevet anvendt på etymologisk beslægtede ord har vi set exempel på i Kir. *ǧubat-*, måske Kas. *kauyš-*; ligeledes må en media indirekte være skyld i at *b* er bevaret i Koib. *abyt-* 'vugge' = Alt. *ūt-*. I denne sammenhæng kan også nævnes Jak. *omurt* 'das Innere der Backe', der sikkert nok er lig Osm. *avyrd*, Alt. *ūrt*, Kir. Kas. *urt*, men det røber selv sin fortrolige omgang med et ord som Jak. *omuk* 'Kiemen'. 72.

Ud fra hele denne betragtning forstås let sådanne gamle dannelser som Kir. *syir-sybyr* 'køer' eller *tüö-tegä* 'kameler'. Denne måde at udtrykke flertal, ved at sammenstille to forskellige dannelser af samme rod, har sikkert været mere udbredt tidligere, og uden tvivl findes der blandt de få nedarvede rester adskillige som er dannede efter paradigma, men i sidste instans viser de dog op til en lydudvikling af samme art som den der er behandlet i de sidste paragrafer.

Vokalkvantitet.

73. Ved spørgsmålet om vokalkvantitet lader Orkhonindskrifterne os fuldstændig i stikken. Foy har ment at kunne påvise et forsøg på at udtrykke kvantitetsforskel i skrivemåden *at* 'navn', i modsætning til det uvokaliserede *t* — *at* 'hest'. Vi ved at i visse moderne dialekter er vokalen i disse to ord ikke identisk, og det er i allerhøjeste grad rimeligt at det samme var tilfældet i Orkhonindskrifternes sprog; men det går på ingen måde an at bygge noget på dette enestående exempel, tilmed da det nærmest må betragtes som en undtagelse at finde skrevet *at* (I E 7 *atin*, men parallelstedet II E 7 *tin*, I E 25 *ti*(bis) — *ati*). Hvis vokaltegnet var anvendt for at skelne mellem to ens udseende men forskelligt lydende ord, kunde man vente samme middel anvendt i *tš* — *taš* 'sten', Jak. *tās*, i modsætning til *tš* — *taš* 'ydre', Jak. *tas*, men dette er ikke sket. Derimod har samme forfatter åbenbart ret i at der ligger noget lydligt af den art til grund for anvendelsen af direktionsbogstaverne i det arabiske alfabet. Når der i ældre ortografi skrives *br-* 'gå' men *kaz* 'gås', *kan* 'blod' etc., stemmer det nøje med kvantiteten i moderne dialekter som Jakutisk, og vi får derved et nyt vidnesbyrd om den betydelige rolle dette forhold har spillet i tyrkisk. At det ikke længere er så fremtrædende må vi vel antage, da det meget sjælden omtales, men helt udvisket er det dog næppe. En sikker efterretning har vi fra Khivadialekten i Budenz' knappe notitser, Nyelvt. Közlem. IV; han anfører der *āt* 'navn', *kān* 'blod', *čȳγ* 'dug', *kȳz*, v. s. af *kyz*, 'pige', *bōr* 'kridt', *bōri* 'ulv', *tūz* 'salt', *tūš* 'drøm'. Imidlertid er det til Jak. vi skal vende os, både for at få bestemt kvantiteten ved de enkelte ord, og for at få et indblik i forholdets, om jeg så må sige organiske funktioner.

74. **Jakutisk.** Af de 8 vokaler fremtræder kun *a*, *y*, *u*, *i* og *ü* som lange; det lange *o*, *ä* og *ö* erstattes af en stigende diftong: *uo*, *iä* og *üö*. Disse diftonger forkortes i lukket stavelse foran et affix der begynder med vokal til de tilsvarende korte vokaler; tydeligt er dette især ved afledninger af talordene: *uon* '10', *onus* 'den tiende' = Orkh. *onynč*, *onuo* 'i det hele 10' — **onoγu*, men *uonča* 'henimod 10', *uonnū* 'hver 10', *uonna* '10 gange'; *tüört* '4',

tördüs, tördüö, tüörttä '4 gange', *tüörttü* 'hver 4'; *biäs* '5', *bäsis, bäsiä, biästä, biästi.* Andre exempler er: *uot* 'ild', *otun-* 'antænde'; *tuol-* 'fyldes', *tolor-* 'fylde', *tolu* 'fuld'; *küöx* 'blå', *köyör-* 'blive blå', *küöl* 'sø', deminut. *kölüjä*; *kiäŋ* 'bred', *käŋäs* 'temmelig bred'; *biär-* 'give', *bärin-* 'overgive sig', *bäris-* 'dele med', *bärik* 'gave'. Denne vexel indtræder imidlertid kun foran affixer der danner ny stamme, ikke under bøjningen; sådan har det næppe været fra først af, en levning af en oprindeligere tilstand er: *tuox* 'hvad', dat. *toyo*, acc. *tugu*; omvendt er *buolus-* 'blive gensidig', af *buol-* 'blive', en sen analogiform, det synes i følge sin betydning ikke at høre til de dannelser der føres på lager i sproget.

Da disse diftonger jo ligesom erstatter lange vokaler, og i henseende til oprindelse ikke kan være forskellige fra dem, skulde man vente en lignende kvantitetsvexel ved disse sidste. En sådan antydes også af et par enestående former, men er forøvrigt aldeles forsvunden. Det sikreste af disse exempler er *ytyk* 'hellig', der egentlig er verbaladjektiv til *ȳt-* 'sende'; *tyŋa* 'lunge', sammenlignet med *tȳn-* 'ånde', må vel også høre herhen, og et par andre skal blive omtalte længere fremme. Flertal af *kȳs* 'pige' dannes af en anden stamme og hedder *kyrgyttar*; overgangen *z* til *r* er aldeles ukendt i Jak., og formen her må enten bero på udfald af en vokal mellem *s* og *r*, eller også på at ordet er en helt anden dannelse uden *s* (*z*). Påfaldende er overensstemmelsen med dobbeltformen *kȳs kyz* i Khiva og med Kir. *kyrkyn* 'slavinde', *kyz-kyrkyn* 'piger'. 75.

I virkeligheden er forholdet i udlyd af verber nøjagtig det samme som i rodstavelsen. Intet jakutisk verbum kan ende på kort vokal. Svarende til de andre dialekters kort udlydende vokal af første gruppe findes enten lang vokal eller stigende diftong: *asā-* 'spise' — Kas. *aša-*, af Jak. *as*, Osm. *aš* 'føde'; *tiriä-* 'støtte' — Koib. *tirä-*, Osm. *dirä-*; *oinuo-* 'lege' — Alt. *oino-*, Osm. *oina-* af *ojun* 'leg'; *ördüö-* 'brænde en eng af', af *ört* 'engbrand'; *tüsüö-* 'drømme' — Alt. *tüžö-*, Koib. *tüzä-*; denominativa på *-la*: *bā-lā-* 'tvinge', *ytyk-tā-* 'ære', *xār-dā-* 'sne'; *doyoloŋ-nuo-* 'gøre lam', *oton-nō-* 'samle bær'; *ǧiä-lä-* 'gifte', *süräx-tiä-* 'døbe' (*süräx* 'kors'); *öi-düö-* 'forstå' (*öi* 'hukommelse'). 76.

Det oprindelige synes at være vexelen *ā, iä, uo, üö*, ganske det samme forhold som i rodstavelsen, analogisk er fremkaldt *ō* og *ī*, men aldrig *ya*. Denne vokaludlyd forkortes altid i lukket stavelse ved dannelsen af ny stamme: *ǧiä-län-* 'gifte sig' (Osm. *ävlän-*), *oxtot-* 'standse', caus. af *toxtuo-*, *asat-* 'fodre' af *asā-*. Således lyder regelen. Dette skal ikke forstås på den måde at Jak. skyr lang vokal i lukket stavelse; men da former som **asāt-* **ǧialän-* så godt som aldrig stod alene, måtte der fremkomme en vexlende stammeform eftersom det efterfølgende affix begyndte med konsonant eller vokal; det samme fandt naturligvis sted i *asā-*. At en udjævning netop førte til *asā-*, *asat-* er intet tilfælde; de talrige

vokalaffixer virkede særlig kraftigt hen til at bevare den lange udlydende vokal ved at sammentrækkes med den, medens de havde den modsatte virkning hvor stammen endte på enkelt konsonant. Former som *baraxsan* 'fattig' af *barā-* 'tilintetgøre', kommer slet ikke ind herunder, da *baraxsan* ikke er dannet på jakutisk grund; begge ord er direkte lånte fra mongolsk og det sidste tillæmpet efter de hjemlige sprogvaner.

77. Svarende til en udlydende vokal af 2 gruppe har Jak. en faldende diftong, om hvilken det i al almindelighed gælder at *i* falder bort i lukket stavelse. F. ex. *asyi-* 'blive sur', Osm. *ağy-* 'smærte'; *yaryi-* 'være syg' — Osm. *āry-*, Orkh. *agry-*, Tar. *aγri-*, Alt. *ūru-*; *utui-* 'sove' — Osm. *uju-*, Koib. *uzu-*. Dette *-yi* er vel egentlig, i al fald tildels, et denominativsaffix, det samme som i *sytyi-* 'rådne', af *syt* 'lugt'; *basyi-* 'overvinde', af *bas* 'hoved'; også *bai-* 'blive rig' — Kir. *bajy-*, afledning af *bāi* 'rig' med forkortet vokal. I Jak. er det trængt ind viden om hvor det ikke hørte hjemme: *sūi-* 'vaske', af *juv-*; *tii-* 'nå', af **tī-* — *täg-*; *iäi-* 'elske' — *säv-*; *tiäi-* 'læsse på' — Kas. *tejä-*, Kir. *tijä-*; *uoi-* 'blive fed', jfr. Osm. *soγum* 'mættelse' etc. Resultatet er blevet at *i* føles som en nødvendig udlyd i verber på vokaludlyd af 2 gruppe, således at det også tilføjes i låneord fra mongolsk. Af Kir. *aur-*, Kas. *auyr-*, Koib. *aγyr-* 'være syg' — *agry-* ses at noget lignende ikke er ukendt i de andre dialekter.

78. Hvad enstavelsesstammer på diftong angår er der det ejendommelige at medens *uoi-* i caus. hedder *uot-*, *sūi-* i pass. *sūn-* (*sūjun*-analogi fra former som *yjyt-* af *yi-*), bevarer *diä-* 'sige' og *siä-* 'spise' deres fulde lydmængde i alle stillinger: caus. *siät-*, pass. *siän-*. Hvad nu grunden end kan være er det påfaldende at de således ikke i ringeste måde adskiller sig fra et ord som *ya-* 'malke' — Osm. *saγ-*; caus. *yat-*.

79. **Er de lange vokaler oprindelige i tyrkisk?** At der over hele det tyrkiske sprogområde har været, tildels endnu er en kvantitetsforskel til stede er der altså ikke mindste tvivl om. De følgende sider skulde være et forsøg på at udfinde af hvad beskaffenhed den er, et forsøg på at komme lidt bag ved de overleverede former. Det er ikke lykkedes mig i alle enkeltheder, men så meget tror jeg dog at kunne bevise: de lange vokaler er ikke oprindelige, de må skyldes årsager udefra; og denne antagelse bygger jeg især på nogle ejendommelige forhold i Osm. og Čuv., der tildels supplerer hinanden, og måske ved at holdes sammen kan give et fingerpeg i hvilke retninger vi skal søge disse ydre årsager.

80. **I Osmannisk** drejer det sig om nogle stemte konsonanter i indlyd og udlyd.

For norddialekterne gælder gennemgående den regel at ustemt konsonant bliver stemt mellem to vokaler, herfra undtages dog enkelte lyd, lidt forskelligt i de forskellige dialekter, i Alt. f. ex. *č*.

I Alt. hedder *at* 'hest', *ät* 'kød', *put* 'fod', *tük* 'hår' med efterhængt possessivt pronomen: *ady, ädi, pudu, tüγü*; *ät-* 'gøre', *tut-* 'holde', *sok-* 'slå', *tap-* 'finde' hedder i aor.: *ädär, tudar, soγor, tabar.* I Kir. Kas. og Jak. gælder det samme for *p* og *k,* derimod ikke for *t*: Kir. *soγ-us-* 'slås', *tab-yl-* 'findes', men *at-ys-* 'skyde på hinanden'; Kas. *suγ-uš-, jab-yl-* 'lukkes', *at-yl-* 'kastes'; Jak. *toγ-or* 'udgyder', *tab-ar* 'rammer', *kät-är* 'iklæder'. En sådan regelmæssig sonorifikation kender Osm. ikke, dèr hedder *tut-* 'holde' i aor. *tutar, at-* 'kaste' *atar, jap-* 'gøre' *japar, dik-* 'stikke' *dikär, dök-* 'hælde ud' i pass. *dökül-*, *ok* 'pil' i gen. *okun, ät* 'kød' *ätin;* ligeledes *gäč-är* 'spaserer'. Derimod består der en konsonantforskel mellem *ad* 'navn' og *at* 'hest', *ağ* 'sulten' og *ač-* 'åbne' (aor. *ačar*), og når man jævnfører de jakutiske former *āt* 'navn', *at* 'hest', *ās* 'sulten', *as-* 'åbne', springer sammenhængen strax i øjnene. Selv om de øvrige exempler ikke er meget talrige er de altid tilstrækkelige til at bestyrke antagelsen af en fælles årsag: *od* 'ild' = Jak. *uot,* (*ot* 'græs' = Jak. *ot*); *bud* 'lår' = Jak. *būt* 'hofte'; *süd* 'mælk' = Jak. *ǖt*; *güd-* 'vogte' = Jak. *kǖt-* 'vente'; *jädä-* 'føre ved hånden', jfr. Jak. *siät-*; vel også *did-* 'rive i stykker' = Jak. *tȳt-*; *kuğak* 'favn, skød', jfr. Jak. *kūs-* 'omfavne'; *güğ* 'kraft' = Jak. *kūs*; *gäğä* 'nat' = Jak. *kiäsä.* Og mon vi ikke her har grunden til et par uregelmæssigheder ved opr. *k,* der ellers er urokkelig bevaret i Osm.; *jok* 'er ikke (til stede)', = Jak. *suox,* behandles foran vokal ganske som om udlyden var *g*: *joudu* 'var ikke', fortid til *joktur.* Til Jak. *küöx* 'blå, grøn' svarer Osm. *gök,* der almindelig betyder 'den blå himmel'; 'i himlen' hedder *göktä,* men foran vokalaffixer findes regelmæssig formen *göj*: acc. *göjü*, dat. *göjä* (Viguier har *guieuk* og *guieuy*). Afledningen *gögär-* 'blive blå, grønnes', (jeg kender kun ordet fra lexika) = Jak. *köγör-*, viser det samme; om *ār- (aγar-)* 'blive hvid', afledning af *ak,* er analogi herfra kan ikke siges; da *ak* ikke findes på Jak. er der mulighed for at også dette ord oprindelig havde lang vokal. Vanskeligere er det at bevise en sådan sammenhæng for den labiale medias vedkommende, da vi ikke har fællesexempler fra Jak. og Osm.; muligvis kan vi bruge Osm. *gibi,* der nu er postposition i betydningen 'lig', det kan vel ikke være andet end det ord vi finder i Jak. i formen *kiäp,* med betydningen 'skikkelse' (jfr. Jak. *kärätä,* samme form, hvad affixet angår, og samme betydning som *gibi*). Vokalen i Jak. synes jeg taler imod at antage lån fra mongolsk.

Dette at vi får sat den osmanniske stemte konsonant og den jakutiske lange vokal i forbindelse med hinanden betyder en vigtig forøgelse af vort materiale. Førend jeg går videre må jeg se lidt på sådanne tilfælde i Osm. som ikke direkte oplyses af Jakutisk. Det er ikke min mening at gå alle exempler på *b, d, ğ* efter, en del er låneord og derfor uden interesse for dette spørgsmål, ved andre som *ödä-* 'betale' mangler jeg ethvert holdepunkt udenfor. 81.

Fremdeles må vi udskille et par ord hvor *d* skyldes helt andre årsager end i hovedmassen af exemplerne. Der er *jädi* '7' — Orkh. *jiti*, stammen ser vi i Orkh. *jitmiš* '70' — Osm. *jätmiš*, men Alt. *jätti*, Koib. *četti* og Jak. *sättä* viser ved deres dobbelte konsonant tydeligt at der er forsvundet noget foran slutningsvokalen. En antydning af hvad dette har været får vi af Cuv. *šiččĕ*, sammenlignet med *šitmĕl* '70'; jeg for min del må komme til samme resultat, eller om man vil gætning, som ved det possessive pronomen (§ 16), og for mig er det naturligt at sætte den ejendommelige anden vokal i Jak. *sättä* i forbindelse hermed, altså antage de andre dialekters *i* for sekundært, fremkaldt af det mouillerende element. Skulde den tilsvarende strid mellem Jak. *alta* '6' og de andre dialekters *alty* bero på at begge talord indeholder samme afledning?

En forklaring bagfra må vi også søge for *adym* 'skridt'; Kir. Kas. *adym* viser os at *d* her i henseende til oprindelse er af anden beskaffenhed end i *od* og de andre exempler, hvor Osm. er ene om den stemte konsonant.

F. ex. Kas. *atau* 'ø' — Osm. *ada*; Kas. *itek*, Kir. *etik* 'støvle' — Osm. *ädik*; *utyn, otun* 'brænde' = *odun*; *jitäklä-* 'lede, føre', *ǧetäktä-*, jfr. *jädä-*; *it-* (nom. ag. *iteüče*) *et-* (pass. *etil-*) 'gøre' = *äd-*; Kir. Kas. *katyn* 'frue' — *kadyn*; Kas. *botak* 'gren, flodarm', Kir. *butak* 'gren' = Osm. *budak*.

I *jide* '7' er Kas. fulgt med Osm., medens Kir. *ǧeti* slutter sig til norddialekterne.

Det er fristende at sætte *adym* i forbindelse med *ajak* 'fod' — Orkh. *adak*, Koib. *azak*; det er vel heller ikke umuligt at tænke sig den moderne fælles explosiv som resultat af opr. *dd* eller *đđ*, samme udvikling som vi har set i Orkh. Vi har lov til at tænke på Osm. Kas. *adaš*, Kir. *adas* 'navne', af *at* 'navn', dannet med samme endelse som *karyndaš*, *karyndas* 'broder', af *karyn* 'moderslív', eller Osm. *arkadaš* 'fælle', af *arka* 'ryg'. Jeg overser ikke at den første dental var forskellig i *adym* og *adaš*, men hvis dannelserne er gamle, og det kan ikke drages i tvivl, er den vanskelighed borte. Vi kan vel også i denne sammenhæng anføre Kir. *kuduk* 'brønd' — Alt. *kuduk*, Koib. *kuttuk*, af Kir. *kui-* 'udgyde' — Koib. *kus-*, Jak. *kut-* (Kas. *kojy*, Osm. *kuju* er en anden dannelse). Forbinder vi *adym* og *ajak* kan vi ikke udestænge Osm. *atla-* 'springe', Kas. *atla-* 'skride, gå', Kir. *atta-*, Alt. Koib. *alta-*, Cuv. *ut- (ot-)*; forklaringen til disse former må ligge i Jak. *atyllā-* 'gå', selv om jeg ikke tør påtage mig at finde den. Osm. *oda* 'værelse' kunde for betydningens skyld meget godt forliges med *od* 'ild'; imidlertid går det vel ikke an at skille ordet fra Kir. *odau* 'hytte af hø, vidjer' — Alt. *odū*, Koib. *odag*, Tar. *otak*, der synes at vise hen til *ot* 'hø', og hermed kan man vel bringe Jak. *otū* 'lejrplads' i overensstemmelse. Den Kir. form taler bestemt for at forklare ordet i lighed med *adym, adaš*. Men hvordan skal

man forstå Osm. *otak* 'telt', Kir. *otau* 'brudejurte', Koib. *otak* = *odag?* *otak* ser så litterært ud (Cag.?), måske er der alligevel tale om to ord, et af *ot*, et af *od?*

I alle andre tilfælde står altså Osm. *d* mod Kas. Kir. *t*. Hvad 82.
først angår de to verbalstammer *äd-* 'gøre' og *gid-* 'gå', som ikke findes på Jak., nærer jeg ingen betænkelighed ved at antage samme årsag som ved *güd-*; de svarer altså til Jak. former **iät-* og **kiät-*, og jeg støtter mig her til vokalen, som jeg skal vise. På samme måde opfatter jeg *ağy* 'bitter' = Jak. *asȳ*, og antager altså forkortning, analogt med *tolu* 'fuld'; at dette ikke er vilkårligt antyder Cuv. *jüšĕ*. Vanskeligere er det måske at komme til rette med *öğ* 'hævn' — Jak. *ŏs* 'strid', jfr. *ösüömğü* 'hævn', hvor dannelsen er mongolsk. Om dette sidste ligefrem er fuldfærdigt lån eller måske snarere en udvidelse med mongolsk endelse tør jeg ikke sige. Ganske troligt er at der er indtrådt sammenblanding, lettet ved forkortning, med *ös* 'tale', der må være tyrkisk *söz*. Nogen afgjort vanskelighed ved at tænke sig oprindelig lang vokal kan der ikke være. Osm. *odun* 'brænde' og *oğak* 'ildsted' sætter jeg begge i forbindelse med *od* 'ild', og betragter Jak. *osox* 'kamin' som et nyt exempel på forkortning, skønt jeg indrømmer at dette sidste er postulat. Jak. *osox* kan ikke være *uot* + vokalaffix; der er imidlertid mulighed for at den konsonantkombination der ligger til grund for *s* og *ğ* meget tidlig er smæltet sammen, eller ikke har været længere i tidsmål end en enkelt konsonant; sådan som forholdet faktisk er ved *rd*, ikke blot i Jak. Jeg har allerede nævnt *tüört*, *tördüs*, men det samme gælder når *d* hörer til affixet: *bärdär-* caus. af *biär-* 'give'. Ikke blot i Jak.; ti Osm. *dört* '4', *dördünğü* 'fjerde' viser at *rt* gælder som enkelt konsonant, *rt* i dette ord er i sig selv ikke forskelligt fra *rt* i *artuk* = Jak. *orduk*; derfor kaster *kurd* 'orm' og *jurd(um)* '(mit) hjemsted' lys over de čuvassiske *xurt* og *śurt*, og befrier dem fra at stå i skammekrogen som undtagelser.

I al fald kan man ikke drage i tvivl at disse omtalte stemte konsonanter og de lange vokaler hænger på det nøjeste sammen. Det er ikke ret rimeligt at en lang vokal skulde indvirke på den efterfølgende konsonant; begge fænomener må bero på èn fælles årsag, rimeligvis en forsvunden konsonant. Det kirgisiske *aššy* 'sur' synes også at vidne om en assimilation.

I samme retning peger Cuv.; denne dialekt har nemlig i 83.
et par tilfælde bevaret en tostavelsesform, svarende til jakutisk lang vokal: *tĕwar* 'salt' — *tūs*, *kĕwak* 'blå' = *küöx*, *tĕwattĕ* '4' = *tüört*. Ellers er der ingen forskel i vokalbehandlingen: *pur* *(por)* 'er', = *bār*, ser ud som *tul* *(tol)* 'ydre' — *tas*; *tul-* *(tol-)* 'fyldes' = *tuol-* som *xur-* *(xor-)* 'lægge' = *xot-*; *pŏr* 'is' = *būs* som *tŏr-* 'stå' — *tur-* etc. Derimod er der oftere indtrådt en modificering af forlyden eller i ord med vokalisk forlyd et konsonantforslag, som ikke kan skyldes andet end den samme, ubekendte årsag:

jur (*jor*) 'sne' — Jak. *xār*; *jul-* (*jol-*) 'blive' — *xāl-*; *jun* (*jon*) 'blod' — *xān*; *čul* 'sten' — *tās*; *jin* vir. *jĕnĕ* 'skede' — *kÿn*; *šĕl* 'tand' — *tīs*, Osm. *diš*; *jat* 'navn' = *āt* (jfr. *ut* 'hest'); *jus* (*jos*) 'hermelin' — Jak. *ās* 'grå' (om heste), Osm. *as* 'hermelin, gråværk', Alt. *as*, *akas*, *ayas* (*ak* 'hvid') d. s.; *jüś-* 'blive sur', *jüśĕ* 'sur, bitter' — Osm. *ağy*; *viś-* 'sulte', *viśĕ* 'sulten', Jak. *ās-* (jfr. *uś-* 'åbne' — Jak. *as-*). Herfra kan ikke skilles: *jïwĕr* 'tung' — Jak. *yaraxan*; *jïwĕś* 'træ' — Osm. *āğ* (*ayağ*), der ikke genfindes på Jak. (jfr. *vur* 'mund' = *ayyz*, *ïwĕś* 'håndflade' = *avuğ*), og endelig *jux-* (*jox-*) 'flyde' — Osm. *ak-*. Med det samme kan jeg nævne det eneste exempel ved *y* : *jar-* 'sende' — *ȳt-*.

For de andre vokalers vedkommende er sagen ikke så klar; det er med stor betænkelighed jeg antager noget lignende ved *o*; en sammenligning mellem *ïwĕl* 'søn' — *oyul*, *udĕ* 'hø' — *ot* og på den anden side *vut* 'ild' = *uot*, *od*; *vun*, *vonnĕ* '10' — *uon*; *vudĕ*, *vodĕ* 'brænde', jfr. Osm. *odun*; *vĕl* 'denne' — Jak. *ōl* [1]) kunde synes at støtte en sådan antagelse, men ved siden af *udĕ* 'hø' anføres *vudĕ*. I hvilken retning *vŏttŏr* '30' — Jak. *otut*, Osm. *otuz* peger kan vel ikke på forhånd afgøres; det samme gælder om *vĕj* 'spil' — Osm. *ojun* (ang. *n* jfr. *mĕj*, *mïjĕ* 'hals' — Osm. *bojun*; et minde om nasalen er der i *vĕl'l'a-* 'spille', der svarer til et **ojunla-*, i betydning lig det almindelige *oina-*). Forøvrigt må jeg lade mig nøje med at anføre de former jeg er stødt på:

lar- 'sidde' — Jak. *olor-*; *van-* 'brydes', jfr. Osm. *ov-*; *vur-*, *vïr-* 'høste' — Alt. *or-*, Kas. *ur-*; *vĕlda* (*vŏlda?*) 'fiskekrog' — Osm. *olta*; *vŏrman* (*vĕrman*) 'skov' — Osm. *orman*, Kas. *urman*; *vïrĕn*, *vurĕn* 'sted' — Jak. *orun*, Kas. *uryn*; *vuğax*, *voğax* 'arne' — Osm. *oğak*, Kas. *učak*; *vïrĕs*, *vurĕs* 'russisk' — Kas. *urys*, Alt. *orys*; *vŏda*, *vĕda* 'midte' — Osm. *orta*, Kas. *urta*, Jak. *orto*. De angivelser som findes hos Aschm. er altfor vage til at jeg kan have nogen mening om hvorvidt der ligger noget bagved denne forskel mellem *vu*, *vï* og *vŏ*, *vĕ*; s. 353 anfører han *vïdĕ* 'hø' — *udĕ*, *vudĕ*, Munk. har *vurman* 'skov'. Når man sammenligner disse exempler med *ŏzat-* 'følge på vej' — Kas. *ozat-*, *ŏzal* 'slet' — Kas. *usal*, ser det ud som om de første i al fald ikke er sene lån; imidlertid er et sådant ord som *vuğax* såre mistænkeligt. Min tro er at *v* ikke er lige gammelt i alle tilfælde; men så længe vi ikke ved noget nærmere om disse former er de ubrugelige i denne sammenhæng. Foran *u* er *v*-forslaget gennemgående: *vŏrŏm* (*vĕrĕm*) 'lang' — Osm. *uzun*, Jak. *usun*; *vŏdan-* 'skamme sig' — Osm. *utan-*; *vŏran-* 'vågne' — Osm. *ujan-*; *vŏr-* 'kaste' — Jak. *ūr-*; endelig de ejendommelige *vĕś* 'ende' og *vĕś-* 'flyve', der af Osm. adskilles på samme måde som *ağ* og *ač-*. Det førstnævnte, Osm. *uğ*, forekommer på Jak. kun i den udvidede form *usuk*, der må forstås som *bärik* 'gave' af

[1]) *ōl* er det eneste exempel på langt *ō* i rodstavelsen i Jak., man må vel ikke gå for strængt i rette med et pronomen.

biär-. Cuv. slår dem altså ganske sammen. Mærkværdig nok stemmer disse to ord i vokalisationen med *ü* og *ö*, der tilsyneladende er faldne sammen i forlyd:

vĕrän- 'lære' — **ögrän-*; *vil-* 'dø' — Jak. *öl-*; *vit-* 'trænge igennem' — Alt. *öt-*; *vit-* 'skjule' — Osm. *ört-* (aor. *örtär*); *vir* 'op' jfr. Jak. Alt. *örö*; *viś-* 'måle' — Osm. *ölč-*, Kir. *ölšö-?* *virt* [1]) 'steppebrand' — Jak. Alt. *ört*; *vĕr-* 'gø' = *ür-*; *viśśĕ* '3' — Osm. *üč*, Jak. *üs*.

Imidlertid er der et par ord hvor vi i steden for *vi* finder *va*: *var* 'midte, marv i træ' — Jak. *üös*, Osm. *öz*; *vat* 'galde' — Osm. *öd*. Disse former hører nøje sammen med *kĕwak*, *tĕwattĕ*, og forklares af den lange vokal som i første tilfælde angives af Jak. og i sidste antydes af Osm. Forlydsvokalen er bortfaldet, som i *vur* 'mund' — *aγyz*, *vĕrän-* 'lære'. Sammen med disse går *valäś-* (*valeś-*?) 'dele', jfr. Osm. *üläš-* 'dele', Jak. *üllär-*, Alt. *ülä-*.

Som det ses er formerne ret brogede og forholdet ingenlunde retlinet. Jeg hverken kan eller vil forsøge på at forklare alt; i flere tilfælde kan jeg kun sætte et ærligt, lidt fattigt: jeg ved ikke. Men ligesom ved Osm. mener jeg dog at have fået et positivt resultat ud: former som *jul*, *jun*, *jus*, *viś-*, *var* må stå i allernøjeste forbindelse med den lange vokal i Jak., og jeg tror at vi uden fare for at få noget af det uforklarede i ryggen kan benytte denne overensstemmelse som et middel til at forklare vokalkvantiteten. Alle disse former strider ikke mod Osm., når denne dialekt angiver en forsvunden konsonant som årsag til den lange vokal, i al fald ved en del tilfælde; men de lærer os noget mere: at det ikke allevegne har været samme konsonant. 84.

Jakutisk. Til løsning af spørgsmålet: hvilken, bidrager Jak. vel ikke så meget. Fordi f. ex. *uo* i ord som *uol* bevisligt går tilbage til ældre *og*, er man ikke berettiget til at overføre denne løsning på ligninger som *tuol-* — *tol-*. Dog, så meget har vi lov til at sige: *uo*, *üö*, *ī*, *ū*, *ǖ* og så vidt jeg kan se også *iä* kan indeholde et *g*; fremdeles er der mulighed for at i det mindste nogle lange vokaler og diftonger går tilbage til *b*. Andet end en af disse to mediæ er det umuligt at se i Cuv. *w* (*v*). Dette resultat har jeg foregrebet ved omtalen af *xurt* og *śurt*; endelig bevarer *śuk* (*śok*) 'er ikke' — Jak. *suox*, i sit *k* et minde om at vokalen er opstået ved sammentrækning, ti efter et sådant *u* skriver Aschm. altid *k*, derimod ikke hvor *u* er lig opr. *a*: *śuk* 'nær' — *śïwĕx*, *jux-* 'flyde' — *ak-*. 85.

Codex Cumanicus. Vi bør vist heller ikke i denne sammenhæng forbigå Cum. Hvad vægt der skal lægges på skrivemåden *oulu* 'magnus' ved siden af *olu* og *ulu* kan måske være tvivlsomt; 86.

---

[1]) hvorfor mon *rt* er bevaret i dette ord? Skulde der i Cuv. existere et verbum **vir-?* jfr. Jak. *ör-* 'auf das Feuer stellen (einen Topf, Kessel u. s. w.)'?

men at *ou* eller dobbelt vokal i visse tilfælde er andet end en grafisk nykke vises af former som *toulu* (*tolu*) 'plenus', *yourgan* 'matta' = Jak. *suoryan*; *ourluc* 'semen' jfr. Jak *ür-* 'lægge' (§ 120); *uutirmen* 'sopio' jfr. Jak. *ū* 'søvn'. En sådan skrivemåde som *kuun* 'dies' ved siden af *kun* står ganske isoleret og er utvivlsomt skrivefejl; ti vi tør ikke uden videre anse *iout-* 'deglutire', *touman* 'nebula' o. lign. for betydningsløse, med det første kan sammenlignes Osm. *judum* 'slurk'; aor. af *jut-* hedder i almindelighed *jutar*, men ved siden deraf findes også *judar*. Det er ikke umuligt at *oulu* virkelig angiver en lang vokal, Jak. *ulu* er ikke afgørende, *ulāt-* 'voxe' vel næppe heller. Skulde man af Cod. Cum. selv søge oplysning om grunden til en sådan ortografi da kunde man kun gribe til ord som: *juutlermen* 'consolo', jfr. Kas. *jyuat-*; *tuurdim* 'generavi' = Osm. *dourdum*; *juuarmen* 'lavo' = Osm. *juvarym*; *kous* 'cavus' = Kas. *kyuyš*, *ouč* 'pugnus' = *avuğ*, *oul* 'filius' = *oyul* etc. Særlig interessant er *toodac* ved siden af *totac* 'labium' = Osm. *dudak*. I almindelighed synes Cum. med hensyn til *t* at stå på samme standpunkt som Kir., der skrives: *jcti* 'septem', *etic* 'calceus', *etarmen* 'facio', *chetarmen* 'recedo', *butac* 'ramus', *katun* 'femina'; måske kunde *buth* 'coxa', (*odim* 'lignum'?) *udakči* 'debitor' (ved siden af *ote-* 'solvere'? = Osm. *ödä-*) antyde at der har været en lille nyanse i konsonanten, men det bliver jo altid en smagsag hvad betydning man vil tillægge den slags småting i en ortografi der aldeles ikke kan kontrolleres. Så meget er imidlertid vist, *toodac* kan ikke tale imod at forklare Osm. *dudak* på den måde jeg foreslår; noget man forøvrigt må forudsætte for at forstå Cuv. *tuda*, ti hvis dette gik tilbage til **tutak* kunde den moderne form kun blive **tŏda*.

87. **Den næste opgave, at skelne mellem g og b** er i enkelthederne ret vanskelig, for ikke at sige umulig, da Cuv. jo ikke giver os noget middel i hænde. Et lille stykke nærmere ind på livet af problemet kan vi dog komme. Osm. *kadyn* 'dame' (= Orkh. *katun*) er uden tvivl etymologisk beslægtet med Orkh. *kagan* 'herre, fyrste', og efter det foregående kan det ikke kaldes dumdristigt at sætte Osm. *d* og Orkh. *g* i forbindelse med hinanden. Det osmanniske *buğak* 'hjørne' findes i Cod. Cum. skrevet *bučgak*; jeg anser det ikke for umuligt at denne form beror på omsætning [1]), at stammen er *bug-* (eller *bog-*) og affixet *-čak*; det ligger overmåde nær at tænke på det verbum *boy-* som i Osm. betyder 'kvæle', i Koib. 'indsnøre'; rundt om i norddialekterne anvendes det i betydningen 'inddæmme'. Naturligvis kan affixet være *-gak*, så har dette *g* blot intet at gøre med den stemte konsonant (jfr. *ičäri* af **ič-gärü*). I somme tilfælde synes imidlertid *g* at have existeret i Osm. til for ikke længe siden; som ældre form til *budak* 'gren' anfører lexika ligefrem *buydak*. Her stemmer Jak. på en

---

[1]) At dette i moderne tyrkisk så almindelige fænomen heller ikke var ukendt i Cum. viser *yamgur* 'pluvia', *balgamis* for **baglamis* 'ligatum'.

måde idet der ved siden af *butuk* 'gren' findes *mutuk*; dannelsen er en anden, altså må det element som har fremkaldt *d* i Osm. og vexelen *m-b* i Jak. efter al sandsynlighed høre til stammen. I så fald har vi et lille holdepunkt for den lange vokal i *mūs* — *būs* 'is', Osm. *buz*; samme vaklen mellem *m* og *b* findes i norddialekterne og Cag.: *mus*, *muz* og *pus*, *buz*. Efter den almindelige opfattelse af forholdet mellem *m* og *b* i tyrkisk vilde svaret lyde: altså er det forsvundne element en nasal. Det er nu ingenlunde sikkert; problemet *m-b* trænger til at blive lidt mere uddybet, særlig med hensyn til affixerne. Af Jak. *muŋnuk* 'hjørne, krog' kan vi ikke slutte noget som helst; ti enten er affixet *-uk*, og der er bortfaldet en vokal foran *n* (hvad enten vi nu skal ansætte en stamme **buŋun-* eller **buyun-*, se § 119) — eller også er endelsen *-luk*, men i så fald må *muŋ* repræsentere en substantivsdannelse på *-ŋ*. Selvfølgelig tør jeg ikke benægte at den lange vokal i et og andet ord kan skrive sig fra en nasal; nogen stor rolle spiller det i hvert fald ikke. Alt hvad jeg i det følgende kommer til at fremføre er det bedste argument for denne påstand; hvis jeg her på dette sted skulde nævne et negativt bevis, vilde jeg minde om det kirgisiske *ǧuduruk* 'næve', Kas. *jodyryk* (og *jozorok!?*) — Jak. *suduruk*, Alt. *judruk*, ti her er en nasal gået under, som vi ser af sideformerne i Kir. og Kas. *ǧumuruk* og *jomruk* — Osm. *jumruk* og af Koib. *numzuruk*, Schor. *nuzruk*. Og så er der vist ikke andet for end at antage en forbindelse mellem et *g* og forlyds-*m* i de nævnte exempler; jeg kan fremdeles anføre norddialekternes *pis* eller *mis* 'Schneide', der hører til samme stamme som verbet *pyč-* 'skære', Osm. *bič-* (se § 107); endelig er *mug* 'damp' den čagataiske form for det § 49 nævnte ord, Osm. *buγ*.

Til samme resultat tror jeg vi kan komme i Osm. *bud* 'lår, ben' (som jeg sætter i forbindelse med *budak*) — Jak. *būt*, men ad en ganske anden vej. Hvis vi nemlig antager sibilanten i Cuv. *pösö* for opstået af *gd*, får vi forståelse af *pizëk* 'stor' — Kas. *bejek*, Alt. *pīk*, Uig. *büdük*, hvor Abakandialekterne endnu har lang vokal (og tilbøjelighed til nasalforlyd): *püözük*, *pözük*, *mözük*, *müüzük*, fremdeles er det værd at lægge mærke til den usædvanlige vokalvaklen i Osm. *böjük*, *büjük* (*böjü-*, *büjü-* 'voxe'). Den rundede vokal er fremkommet ved omlyd fra anden stavelses *ü*, men muligvis har *g* lettet den vejen, og i hvert fald er det *g* der har fremkaldt den vaklen mellem *ö* og *ü* som vi ser både i Osm. og i Abakandialekterne. Vokalen i Cuv. beror også på omlyd, på samme måde som i *ïrë* 'god'. Den eneste indvending som kan rejses er at dentalen i de to ord efter al sandsynlighed har været forskellig; jeg har intet andet svar end at *g* meget tidlig har påvirket dentalen, gjort den spirantisk, men på den anden side har den hindret videreførelse til *r*. Munk. sætter (Nyelvt. Közlem. XXI 127) Cuv. *šüzä* 'piletræ' i forbindelse med Jak. *üöt*, Osm. *söjüt (sögüt)*, og der kan ikke indvendes noget herimod. Almindeligvis går *š* 88.

tilbage til *j*, medens *s* bevares uforandret, men netop foran *ü* er der en tilbøjelighed til mouillering, jeg skal blot henvise til Munk. *śölö* 'havre' = Aschm. *sölö* (Koib. *sula*) og til at Zol. overhovedet kun skriver *śü*, aldrig *sü*. Dette *śüzä* findes i Magy. under formen *szisz-fa*, *szüsz-fa*; vi kan vel derfor i denne sammenhæng også tænke på Magy. *búza* 'hvede', der almindelig antages for at være tyrkisk låneord, identisk med Osm. *boγdaj* (nu *būdaj*), Kas. *bodaj*, Kir. *bīdaj*, Kóib. *pugdaj*, Alt. *pudaj*. I så tilfælde er det næppe kommet anden vej end gennem Čuv., hvad enten ordet er oprindelig tyrkisk eller ej. Forholder det sig på samme måde med Magy. *túzok* 'trapgås' = Čag. *toγdak* (Mong. *toγodak*)? Slutnings-*k* har gjort mig betænkelig, imidlertid kan jeg ikke rigtigt tænke mig at denne påfaldende overensstemmelse skulde være ganske tilfældig [1]).

89. **Minder om et forsvundet b?** Hvis jeg nu har ret til at konstatere en čuvassisk udvikling af *gd* til en *s*-lyd (eller rettere af *d* til *s* efter *g*), da siger det sig selv at ikke ethvert *d* i osmannisk indlyd kan have denne årsag; således f. ex. Čuv. *adĕ* 'støvle' — Osm. *ädik*, Kir. *etik*, Kas. *itek*, Tar. *ötük*, Alt. *ödük*; eller *udĕ* (*odĕ*) 'ø' — Osm. *ada*, Kas. *atau*. Spørgsmålet bliver da: kan det tænkes at vi her har med den anden media *b* at gøre? At der i de tyrkiske vokaler hist og her gemmer sig et *b* gøres sandsynligt af det ofte citerede Mong. *dabusun* 'salt' og Jak. *tūs*, der vel er at opfatte som et gammelt lån til den ene eller den anden side. Hvad de to nævnte exempler angår da volder en sådan forklaring vist ingen vanskeligheder; omlyden i Tar. og Alt. *ötük*, *ödük* taler måske derfor, *w* forsvinder ofte som vi har set i den čuvassiske forbindelse *aw*; for det andet ords vedkommende bliver den så godt som bevist af Cum. *ottac* 'insula' ved siden af *atov* og af Tara (R. W.) *otrau*, B. *odru*. Herhen må *dudak* 'læbe' også høre.

90. Det vilde imidlertid være ønskeligt at få *b* sat i mere direkte forbindelse med de lange vokaler, jeg tror også det lader sig gøre.

Ikke sjælden kan vi med temmelig stor sikkerhed slutte os til at et *b* er gået sporløst tabt, eller så godt som sporløst. F. ex. må Jak. *xatyryk* 'bark' = Kas. *kajry*, Koib. *kastyryk* høre sammen med den § 70 nævnte ordgruppe, hvor jeg, vistnok med god grund har antaget en rod **kab*. Måske tør vi sætte Jak. *älik* 'rask, flink', *älii-* 'ile til', som afledninger af Uig. Osm. *äv-* 'ile' (jfr. Koib. *ebäk* 'rask, flink'). Alt. Kas. Osm. *jara-* 'due, behage', Alt. Kas. *jarat-* 'elske', eg. 'anse for tilpas', Alt. *jaraš-* 'udsone sig', Kas. *järäš-* 'forlove en datter', Čuv. *śuraś-* (*śoraś-*) 'bejle for en,

---

[1]) står *aslĕ* 'stor, gammel' i forbindelse med Uig. *ägüz*, *ädiz* 'høj, ophøjet'? Det stemmer ikke rigtig i betydning med Kas. *asyl* (fra arab.) 'ædel, ægte, fin'.

…dsone sig' er nære frænder til Osm. *javuklan-* 'forlove sig', Alt. …čy 'Freiwerber'. Cuv. *kěwar* 'røde gløder' er lig Osm. *köz*, Koib. …, ordet findes ikke på Jak., men stammen er vel den samme …m i Jak. *küörd* 'gul med sort skær (om hund)', og i hvert fald …nes jeg at sammenligningen med ord som 'sod' og 'at brænde' …mbyder sig selv. 'Sod' hedder i Alt. *kö*, Koib. *köjä*, Kir. *küjö*, …r. *küä*, 'at brænde' hedder i Koib. Kas. Tar. *köj-*, Osm. *göj-*, …ir. Alt. *küj-* (Schor. *küjläk* 'sod, kul'). I det første er *b* aldeles …iskendeligt, i det andet røbes det af vokalforholdet; vi har at …re med en stammeudvidelse på *i*, af samme art som Orkh. *jaj-* …dbrede' — Osm. Alt. *jaj-*, Kas. *jäj-* (se § 104). Til samme familie …rer Jak. *kömör* 'kul', Osm. *kömür*, Cuv. *kŏmrŏk*, måske også Jak. …ös, Alt. *köš* 'gryde'.

Til Jak. *a* svarer som lang form egentlig både *ya* og *ā*; den 91.
…rste går i alle tilfælde tilbage til et *ag*, men at også *ā* kan være …stået ved bortfald af en media vises let ved hjælp af Cuv.; Exx.: …k. *ās-* 'sulte' — Cuv. *viś-*, Osm. *aǧ-*; Jak. *āx-* 'tælle' jævnført med …uv. *su-*, *sěw-*; af samme stamme: Jak. *ājy* 'enhver' (*xas kiäsä ājy* …llende hvor mange aftener så at ingen gik forbi, d. v. s. en…ver a.') — Orkh. *saju*, Tar. *sai*, i samme betydning Alt. *sajn*, Kas. …jyn, allesammen gerundia (det er uvist om de hører til et ver…m **saj-*, af samme dannelse som *köj-* og *jaj-* ovenfor, eller om … hører til endelsen; Osm. *saj-* 'tælle' kan være lig Uig. *sad-*), …ertil hører endvidere Osm. Koib. Orkh. *san* 'tal'. Et andet utve…ydigt exempel er Jak. *sās* 'forår, livsalder', ligesom Koib. *čas* et …mmenfald af to ord: Alt. Orkh. Osm. *jaš* 'tid, år, alder' og Osm. Orkh. *jaz* 'vår' — Kir. *ǰaz*, Alt. *jas*. Af samme rod må Jak. …i 'sommer' være — Alt. Osm. Orkh. *jaj*; den korte vokal forkla…res af det udvidede *sajyn* — *sai*. Rodordet har vi i Cuv. *śu* 'som…mer', hvor *u* udtrykkelig angives at være af samme uforanderlige beskaffenhed som i *tu* 'bjærg'.

Er den forsvundne media nu et *b* eller et *g*? Ja jeg ved ikke andet at henvise til end det *xā* som jeg allerede har nævnt § 70. Det er meget sandt at Jak. *ā* i mongolske låneord sommetider er parallelt med et mongolsk *ag*; men der er ingen rimelighed for at den jakutiske form i disse tilfælde er bygget på skriftsprogets fulde former. Så vidt jeg kan se er der kun en eneste sammenstilling indenfor tyrkisk selv, der synes at begunstige en opfattelse af *ā* som *ag*, nemlig Jak. *sān-* 'true' jævnført med Osm. *jayan-* eller *jayyn-*; men netop dette tilfælde hvor *g* er bevaret i Osm. vilde være en altfor besynderlig undtagelse til den overvældende mængde af exempler på Jak. *ya* — Osm. *ag*. Efter min overbevisning er *sān-* og *jayan-* to forskellige dannelser; jfr. endvidere Kas. *jany-*, Cum. *ianirmen* 'mino'.

Sammen med *ās-* og disse nævnte ord skulde altså også Jak. *xās* 'gås' — Osm. *kaz*, Cuv. *xur* høre; man tør dog måske antyde som en mulighed at det er lånt i gammel tid fra indogermansk.

92. Når jeg har fremdraget osmannisk *b, d, g, ǧ* som midler til at opdage lange vokaler, må det ikke opfattes således at der i Osm. altid er sat en stemt konsonant på vagt hvor et *b* eller *g* ligger begravet. Jeg kan minde om det anførte *jakyn* 'nær' af **jaǵ-*, eller *jokary* 'øvre', hvor *k* var opstået af *gg*; Kas. har *jakyn*, *juyary* eller *joyary*, Kir. *ǧakyn*, *ǧoyary*, altså er der nogen forskel på udviklingen af *gg* i Osm. og Kir. Kas.; affixet må i første tilfælde være *-kyn*. Når vi må antage at *d* i *ada* 'ø' skyldes et *b*, vil det måske blot sige at den forsvundne media engang bragte et gammelt *d* frelst igennem en for alle enligstillede *d*'er kritisk tid; således er det sikkert gået til for *b* i *kabuk* 'bark' og lignende ord. Derimod kan forholdet mellem *böjük* 'stor' og *budak* 'gren' (forudsat at den ældre form er *buydak*) vel kun forstås på den måde at *d* i sidste tilfælde er fremkommet ved progressiv assimilation. Selvfølgelig vil resultatet af assimilationen i høj grad bero på de sammenstødende lyds karakter. Der er derfor intet modsigende i at antage *b* i Osm. *jufka* 'tynd', altså at anerkende at en efterfølgende ustemt konsonant kunde trodse sin vilje igennem. Der er ingen vanskelighed ved at antage et *b* i Osm. *utan-* 'skamme sig', tiltrods for *t*. Radl. anfører fra Uig. et *obut* 'skam', at der må ligge et lignende stammeord til grund for *utan-* viser Cag. *uftan-* med tilstrækkelig tydelighed. Da Radl. ikke giver nogen sideform **ovut*, kunde man tænke sig at der burde læses *oput* (eller *uput*), således at *utan-* gik tilbage til **uptan-*; imidlertid skal der på Osm. findes et *ud* 'ære', der, hvis det er rigtigt, kun kan vise tilbage til *obut*, aldrig til *oput*. Men så skal *ud* forsones med *utan-*.

93. Hidtil har jeg talt om indlyd i Osm.; med de stemte konsonanter i udlyd forholder det sig lidt anderledes, de bevarer blot mindet om en oprindelig tostavelsesform, således som vi kan se det med blotte øjne i *āǧ* 'træ'. Ti — medens *t* aldrig vakler i enden af første stavelse, har sproget gennemført at det i udlyd af anden stavelse sonorificeres foran vokalaffix, og det samme gælder de andre explosiver.

Exx.: *bulut* 'sky', *jāmur buludu* 'regnsky'; *kanat* 'vinge', *kanady* 'dens vinge'; *öjütlär* 'råd' (plur.), *öjüdü* 'rådet' (acc.); *jourd-u* 'osten' etc.

Ved *ǧ* skrives i reglen også i udlyd tegnet for den stemte konsonant: *ayaǧ*, *āǧ* 'træ', *avuǧ* 'håndflade'. I flerstavelsesord på *k* er det en bekendt grammatisk regel [1]):

toprak 'jord', loc. *toprakta*, acc. *topray*, gen. *toprān*, *jataklar* 'senge'; *čoǧuk* 'barn', acc. *čoǧū*, gen. *čoǧūn*; *ördäk* 'and', acc. *ördäji*, dat. *ördäjä*, gen. *ördäjin*; *büjük* 'stor', acc. *büjüjü*, dat. *büjüjä*, gen. *büjǖn*. (Dat. af infinitiver som *gitmäk* hedder *gitmā*, analogi fra

¹) Det samme gælder i Tar.

jatmak, jatmā). Med poss. pron.: *duday* 'hans læbe' af *dudak*; *ŏjū* 'den ældste af dem'; *jatānda* 'i hans seng', *japtȳ* 'det at han gjorde' ('his having made' af *japtyk*), *oldū* 'det at han var', *oldukta* ved at være', *olduklary* 'det at de var'.

Det samme finder sted i verber:
öjräd-ir 'underviser', *anlad-yr* 'forklarer', *jükläd-ir* 'belæsser', *jüd-ür* 'lader voxe', *avud-ur* 'beroliger', *išid-ir* 'hører'. Der finder ved verber en del vaklen sted, således skrives undertiden *anlyr* — *anladyr* o. lign.; særlig er dette fremtrædende efter *r*, for *gätirtir* eller *gätirdir* 'lader bringe'. Årsagen kan i første tilfælde være analogi fra fortid *anlatty* og part. *anlattyk*, efter *r* beror måske ligefrem på dobbelt kausativsmærke, eller rettere indflydelse fra sådanne dobbeltkausativer som *värttirir* 'lader give' — *rtirir* eller *värdirir*.

Hermed kan vi måske sammenligne det bekendte bortfald af i Cuv. udlyd af flerstavelsesord, især i affixer af første gruppe: *s* 'fod' — *ajak*, *śirla* 'frugt', *tuda* 'læbe', *tŏpra* 'jord' etc.

Følgelig er der ingen vanskelighed ved at sammenstille *ud* *utan-*, selv om vi ikke nu kan sige hvorfor *t* er bevaret i dette ste; at endelsen *-an* ikke fra først af begyndte med vokal er en al tvivl, men om det er heri vi skal søge grunden i dette ælde må stå hen. Af *od* 'ild', *ad* 'navn' etc. lærer vi altså n at der har fundet en sammentrækning sted, intet som helst hvori denne har bestået, og ved ord som *tüört*, *dörd*, *tëttë* kommer vi ikke videre med de forhåndenværende hjælpemidler. Men i et par af disse enstavelsesformer kan vi ad anden nøjagtig bestemme den forsvundne lyds karakter: Det Osm. *güğ* aft', Jak. *kūs* må indeholde samme stamme som Osm. *güvän-* 'lade sig på'; Jak. *üöx-* 'skænde på', norddiall. og Kir. *sŏk-*, Kas. *-* hedder på Osm. *söv-* (Viguier: *seuy-*, *seuv-*); man kunde spørge: *söv-* grundform og *üŏx-*, *sök-* affixafledet dannelse? Jeg for min antager bestemt at de er identiske, *v* har i Osm. slugt det efterfølgende *k*, der i anden stavelses udlyd blev *g* og først i denne kkelse stødte sammen med *v*. 94.

Osmannisk b i indlyd. På dette sted må jeg endnu engang tale Osm. *b*; det fremgår af flere steder at jeg anser den udvikling har efterladt *b* i indlyd for ganske identisk med den der beger *d*, således finder Osm. *göbäk* 'navle' sin forklaring i Cuv. *vaba*, men om vi skal antage **kögäbäk* eller **köbäbäk* har jeg en midler til at afgøre. Også i udlyd træffer vi *b*, skønt ikke ppig; to exempler er sikre nok: *kab* 'kar' (*kabym* 'mit kar') og 'bund, fod, nederste del' (*dibindä* 'på bunden af den'). Det ste er uden tvivl en afledning af **kab* (§ 70), altså beslægtet d Jak. *xā* 'Tasche, Gehäuse'; det andet svarer til Alt. Kir. Koib. , Kas. *tŏp* i samme betydning, endvidere til Tar. *tüb*, almindebrugt som postposition, f. ex. *tübīdä* 'under det'. Vokalen symig bestemt at tyde på *b*, og særlig vægt lægger jeg på for- 95.

men i Tar. [1]). Osm. *gibi* har jeg sat i forbindelse med Jak. *kiäp*; i samme betydning har Kas. *kibek, käüek, kük*, der repræsenterer dannelser (og omdannelser) som langtfra er klare for mig. Særlig vokalen *ä* er højst uregelmæssig, men netop den form hvori *ä* forekommer kunde vi måske få en lille smule tag i; den minder stærkt om *jeueš* 'fugtig, rå', der ser ud som oprindeligt **jibg-*; ganske ligesom i *auy* (§ 66) har de to mediæ indgået en forbindelse der lod den foregående vokal uberørt. Denne analyse kan godt stemme med Alt. *jibi-*, Tar. *ibi-*, Kir. *ǧibi-*, Kas. *jeb-* 'blive våd, opblødes i vand', og Alt. *jü, jülük* 'saft i træer' (jfr. Cuv. Zol. *śütkän*), der alle vel bedst lader sig forene i et **jib* [2]). De slutninger som vi herfra kan drage for *käüek* (og *kük*) er ret usikre, men de betinger heller ikke noget som helst.

96. **Cuv. ü som minde om svunden media.** Den nævnte form *jufka* kan vi ikke lade stå som exempel på *b*, førend vi har forvisset os om at formen indeholder et virkeligt *b* og ikke *p*. De andre former er: Kas. *juka*, Kir. *ǧoka*, Tar. *jupka*, Alt. *juka*. Hvor Alt. Kir. og Kas. har *k* mellem to vokaler, er der altid gemt en konsonantforbindelse, således her, og således i Alt. Kir. Osm. *tükür-* 'spytte', Kas. *tökör-* — Čag. *tüfkür-*, Cum. *tupcur-*. Om vi skal lægge nogen vægt på at Osm. i det ene tilfælde har bevaret en læbelyd i det andet ikke, tør jeg ikke sige bestemt. Det er meget vanskeligt at finde noget utvetydigt exempel på *pk*; at henvise til afledninger som Osm. *čapkyn* 'traver' af *čap-* siger ikke ret meget, da verbet altid virker korrigerende. Man kan anføre Kas. *üpkä* 'lunge, vrede' — Alt. *ökpö*, Cum. *öpkä, opcha*, Osm. *öfkä*, men også *ökä*; det giver altså ikke noget kriterium for Osm. Vokalerne i *jufka, juka, ǧoka* tyder i deres forhold til hinanden hen på *b*, og så er der intet andet at gøre end at ty til Cuv., der vistnok giver os hel besked. Ordet hedder der *śüyä* (Munk. mindre godt *śügä*). Der forekommer i denne dialekt en hel del exempler på en sådan rundet fortungevokal, der kun kan skyldes en Cuv. bilabial, hvad enten denne var opstået af *g* eller *b*. I former som *jüś (üś)* 'træ' — *jïwëś* eller *jüžě* 'sur' — *aǧy* kunde man tænke på *j* som ophav til fremrykningen, og jeg tør overfor disse heller ikke sige mere end: i hvert fald er det den lange vokal, fremkommet ved sammentrækning, der har givet materiale til *ü*. Men i andre tilfælde er endog denne indskrænkning udelukket; f. ex. giver Aschm. fra forskellige dialekter *sïwla-, sula-, sülä-* 'ånde', jfr. Alt. *sul-*, Schor. *sōl-*, Kas. *suly-*, Kir. *solukta-*, Osm. *solu-*. Jeg vil senere komme til at omtale hvordan jeg tænker mig at dette fænomen skal opfattes; her giver jeg blot en række exempler, uden hensyn til om

---

[1]) Af samme rod er Alt. *tömön*, Koib. *töbin*, Kas. *tübän* 'ned', samt Alt. *tös* — *dib, tüp*; dette sidste må skilles fra Alt. *töš* — Jak. *tüös* 'bryst', men påvirkning fra det har fremkaldt betydningen 'nederste del' i *töš*.

[2]) Måske hører Jak. *sïk* 'fugtighed' også tildels herhen; det beror vist på sammenfald af flere forskellige ord.

de beror på *g* eller *b*, eller om grunden er ubekendt. Med det samme får vi nogle yderligere beviser for at en sådan media er forsvunden hist og her i de andre dialekter. Først stiller jeg et par hvor beslægtede former mer eller mindre tydelig lader os skimte årsagen:

śëwëlğë, *śülğë* 'blad', jfr. Osm. *japrak*; *xüyëm* (Zol. *xöyöm*) 97. 'meget god, smuk', jfr. Alt. Koib. *kōs* 'smuk', Kir. *kuan-* 'glæde sig' — Kas. *kyuan-*, Uig. *kuban-*; *törnä* (an. *tŏrna*) 'trane' — Osm. Alt. *turna*, Kas. *torna*, jfr. Jak. *turuja*; forklaringen giver Mong. *toyoriyun* og indirekte Kir. *tyrna* (jfr. *bīdaj* — *boydaj*). Det er også i denne sammenhæng at vokalen i *pözö* 'lår' skal forstås; det kunde synes lidt hårdt at læsse så meget på et *g*, jeg har også vejet formen atter og atter, men kan ikke komme uden om den. Jeg antager blot at *g* (inden det var sprunget over til bilabial, ti *b* har ikke samme virkning) har indvirket på udviklingen af *d*; efter at denne var standset i *z*, er *g* gået med de andre til *w*. Endvidere *pödö* 'drægtig', jfr. Kas. *byuaz*, Kir. *buaz* 'drægtig ko', Alt. *pōs-* 'blive drægtig'; der må have ståét en lyd mellem gutturalen og dentalen, måske det *z* vi ser i de beslægtede former; *z* kunde blive *r* og gå op i dentalen. I *türë* 'lige' synes der at være foregået en sammensmæltning af to ord; det ene som vi kender fra Osm. *dōru* (Kas. *tury*) 'lige' og det andet — Osm. *düz* (Kas. *töz*) 'jævn, lige'; jfr. Cuv. *türäm* 'jævn' med Alt. *tüzäm*. Når Cuv. har *sü-* *sëw-* 'flå', svarende til Osm. Tar. Alt. Kir. *soj-* 'afklæde, flå' — Abak. *sus-*, Kas. *suj-*, ligger det så snublende nær at antage *sü-* for lån fra Kas., *sëw-* vilde da være opstået ved analogi fra stammevexelen i ord som *tü-*, *tëw-* etc. Sådan kan det nu ikke forholde sig. For det første er der for mange exempler hvor en sådan forklaring ikke gælder, for det andet er der ingen stor tilbøjelighed til at lade *j* påvirke en foregående vokal; jfr. f. ex. *tuj*, *toj* 'bryllup', rimeligvis lån fra Kas. *tuj*; *kujan* 'hare' — Kas. *kujan* etc. Det eneste exempel som kunde anføres er *pür-* 'afgøre' = Orkh. etc. *bujur-* 'befale', men det er aldeles ikke sikkert at *ü* skyldes *j*. Hvad *sü-* angår er der endnu et forhold at tage i betragtning. Fra dette *soj-* kan vi ikke skille: Osm. Alt. *syjyr-*, Abak. *syzyr-* 'flå', Kas. *syuyr-*, Kir. Koib. *sūr-* 'tage af, trække ud' o. lign., fremdeles løsgængere som Kir. *syly-*, *sydyr-* i samme betydning, pass. *syzatlan-*, vel også Jak. *usul-* 'klæde sig af'. Disse viser tilstrækkelig tydeligt at *soj-* ikke uden videre kan tages som 'rod'; det *b* som Cuv. antyder ses klart nok i Kas. Koib. *syuyr-*, *sūr-*, og forøvrigt også i Abak. *sus-*. Jeg tror vi kan konstatere en gammel afledning på *-d*, og skal tilføje et par andre: Orkh. *tod-* 'mættes' — Jak. *tot-*, Koib. *tos-*, Alt. *toj-*, Osm. *doj-*, Kas. *tuj-*, Cuv. *tŏran-*, jfr. Osm. Koib. *tok* 'mæt' — Kas. *tuk* og Jak. *tot* 'mæt', Cuv. *tudë*. Uig. (Vamb.) *jod-* 'ødelægge' — Kir. *ğoj-*, Kas. *juj-* 'tabe', efter min mening af samme stamme som Jak. *suox* — *jok*,

juk 'intet'. Ovenfor ved Jak. *ājy*, Orkh. *saju* har jeg anført et Uig. *sad-* 'tælle' [1]). Hvem ved om ikke Orkh. *käd-* 'iklæde' = Osm. *gäj-*, *gij-* etc. er en sådan afledning af samme rod som ligger til grund for Jak. *kiäp*, jfr. norddialekternes *käp*, *kep* 'klædning', Cum. *kebermis* 'vestitus'? Endelig et efter min mening overmåde interessant exempel; vi får forklaring på dobbeltformerne *ko-*, *koj-*, som Osm. har i betydningen 'lægge'. Det sidste svarer til Orkh. *kod-* (II S 12), Jak. *xot-*, Alt. Tar. Kir. *koj-*, Kas. *kuj-* (i Alt. bruges det nu kun som hjælpeverbum til at betegne afslutning af handlingen; i Abak. er det gået op i *koš-*), fremdeles Čuv. *xor-*, Cum. *coyarmen* 'pono, relinquo'. Det er en *d*-dannelse af Osm. *ko-*, og en antydning af den oprindelige form giver Čuv. *xïw-*, *xu-* 'afklæde, bane vej, bygge bro, sætte hø i stak' og lignende, samt *xëwar-* 'efterlade', vistnok identisk med *xor-*, som jeg senere skal komme tilbage til.

Jeg har allerede omtalt at vi i Osm. ved siden af *boj* 'legemsbygning, væxt' (= Kas. *buj*, samme betydn., Alt. *poj*, Koib. *pos* 'selv') også finder *bos*, og sagde den gang at vi måtte have med to afledninger af en ukendt stamme at gøre; derfor kommer Čuv. *pĕw*, *pü* 'væxt' ikke som nogen overraskelse. En overensstemmelse er der også mellem Čuv. *xödört-* (*xĕdĕrt-*) 'tilskynde, ophidse' og Osm. *kudur-* 'blive rasende', med sit *d* (Kir. *kutur-*, Kas. *kotor-*).

98. I andre tilfælde må vi derimod udelukkende lide på Čuv. i dette spørgsmål:

sölö (Munk. *śölö*) 'havre' = Kir. *suly*, Kas. *solo*; jfr. Alt. Koib. *sula*. Čuv. *xümä* 'indhegning' er ikke lån fra Kas. *kojma*; dialekten har også *xü-* 'indhegne', fremdeles *xüdĕ* (Zol. *xödö*) 'beskyttelse', og så må vi så godt vi kan genfinde *xü-* i Osm. *kory-* 'forsvare' = Kir. *koru-* og Alt. *kory-* 'indhegne', Osm. *koğan-* (obs. *ğ*) 'forsvare sig', *koru* 'indhegnet skov, park'; måske hører Jak. Alt. Osm. *kur* 'bælte, kreds' også herhen. At der er foregået en kredsgang gennem mongolsk med visse afledninger af denne rod kommer os ikke ved i denne sammenhæng. Beslægtet med disse ord er muligvis Čuv. *xüm* vir. *xĕw* (også udvidet *xĕwĕ*, *xü*) 'barm' = Alt. *kojn*; Osm. *kojun*, Kas. *kujyn* 'brystfold' (jfr. *müjë*, *mëj* 'hals' = Osm. *bojun*, Jak. *mojun*, *moi*; *vëj* 'spil' = Osm. *ojun*).

Jeg tør derfor ikke andet end akceptere *pĕwä-* 'farve' som et ægte Čuv. ord, jfr. Kir. Osm. *boja-*, Alt. *poja-*, Kas. *buja-* [2]); Jak.

---

[1]) Som jeg på det nævnte sted sagde er det ikke sikkert at *saju* udgår fra et verbum *saj-*, men det er selvfølgelig ikke umuligt at begge dannelser har existeret; det vilde ikke være mærkværdigere end at Uig. har *sak* 'sund' i samme betydning som Osm. *say*, altså to forskellige verbalsubstantivsdannelser af en ukendt stamme.

[2]) Osm. *boja-* etc. går næppe tilbage til **boda-*; Mong. *butu-* viser hen til et tyrkisk **bod-* eller **bud-*, som også synes at foreligge i Uig., altså en *d*-dannelse som de ovenfor nævnte. I Mong. udvides lånte enstavelses verbalstammer regelmæssig med en vokal.

butui-, Alt. *pudu-* er lånte fra Mong. *butu-*. Altså kan Cuv. *xürä* 'hale', jfr. Jak. *kuturuk*, Koib. *kuzuruk*, Osm. *kujruk*, Kas. *kojrok*, godt være ægte, hvad endelsen bestemt tyder på (**kubdrak, kubdruk?*).

Hermed tror jeg at have gjort det sandsynligt at problemet: 99.
lange vokaler i tyrkisk, for en stor del må skydes ud til et spørgsmål om *g* og *b*'s skæbne. Efter al rimelighed er altså *uo* i Jak. *uon* '10' og *uol* 'søn' i virkeligheden af samme oprindelse, overgangen er blot foregået til forskellige tider. Der findes en del exempler som ligefrem kunde have været behandlede under *b* og *g* i første del, og grunden til at dette ikke er sket er den at jeg mangler midler til at afgøre hvilken af disse to mediæ der skal ansættes. Lad mig som prøve anføre: Jak. *suoryan* 'sengetæppe' = Alt. *jūrkan*, Koib. *čōryan*, Kir. *ǧūrkan*, Cum. *yourgan*, Kas. *joryan*, Osm. *jorgan*, måske er her Tar. *jōtkan* tilstrækkeligt til at angive et *b*; Jak. *süösü* 'husdyr' = B. *jöžü*, jfr. Alt. *jöžö* 'ejendom'; Jak. *burul* (*bulur*) 'von gemischtem Haare' (von Pferden) = Kir. *bürul* (*burul*) 'gemischthaarig, grau' (hest), Alt. *pūrul* 'grå hest', Kas. *burly*, Cuv. *pëwërlë*; Alt. *pūraj-* 'blive grå'. Ved Jak. *üöl* 'fugtig' kan vi lægge mærke til vokalens vaklen i Koib. *öl, ül* 'fugtig', og endvidere anføre B. *ūš* id.

I de lange vokaler indgår en i-lyd. Dette er kun den 100.
ene side af sagen; den anden træder tydeligst frem i Cuv., men forøvrigt har vi allerede set den antydet i et enkelt ord. Til Jak. *siäl* 'manke' svarer Alt. *jal*, Kir. *ǧal*, Tar. *jail*, Kas. *jaly*, Koib. *čelin*, Osm. *jälä*, Cuv. *śilyä*. Disse former antyder et oprindeligt *a*, der er blevet palataliseret af en *i*-lyd, og en sådan *i*-lyd ses i Cuv. *jux-* 'flyde' = *ak-*, *jus* 'hermelin' = Jak. *ās*, *jun* 'blod' = *xān*, *čul* 'sten' = *tās* etc.; *j* og *č* er fremkomne ved sammenstød mellem *k*, *t* og en palatal spirant. Ved forklaringen af denne støtter jeg mig særlig til ordet for 'træ': Cuv. *jïwëś* (vir. *jëwëś*), Tar. *jayač* (Uig. *jyyač*), Orkh. *ygač*, Kas. Cum. *ayač*, Osm. *āǧ* (*ayaǧ*), Alt. *ayaš*, Koib. *ayas*, *ayys*, Schor. *ayyš*, Kir. *ayaš*. I dette ord er der flere påfaldende ting: *g* er uregelmæssigt, muligvis resultatet af en gammel konsonantforbindelse; anden vokal er vaklende. Men i hvert fald må vi konstatere et *j* der er mindre konstant end det almindelige, ikke bliver *ś* i Cuv., og, kan jeg tilføje med det samme, bortfalder i Jak.; medens det undertiden påvirker den efterfølgende vokal. Denne modificering kan udeblive, uden at der er nogen iøjnefaldende grund at opdage: Cuv. *jïwër* 'tung' = Osm. *ār*, Orkh. *agyr*, Kir. *aur*, Kas. *auyr*, Tar. *eyir*, Jak. *yaraxan*; *ak-* 'flyde' som det hedder i alle dialekter undtagen Jak. der mangler ordet, og Cuv. hvor det hedder *jux-*[1]. Andre exx.: Jak. *yrāx* 'fjærn', Alt. Koib. Orkh. *yrak*, Kas. *jyrak*, Tar. *jirak*, Osm. *irak*;

[1]) Hører Schor. (R. W.) *yk-* 'stromabwärts schwimmen', Kir. *yk-* 'bortføres af vinden' hertil; jfr. Cag. *ik* 'strøm i flod'? Differentiering?

vokalen er vel *y*. Cuv. *jurë* 'sang' — Kas. *jyr*, Kir. *ǧyr*, Koib. Osm. *yr*, Jak. *yrya* 'sang', *yllā-* 'synge'; jeg tænker mig at vi her har opr. *o*, ligesom vi i følgende efter Orkh. må ansætte *u* eller *o*: Orkh. *jug* 'gråd', *jugla-* 'græde' — Kas. *jyla-*, Kir. *ǧyla-*, Tar. *jiyla-*, Jak. *ytā-*, Cum. *igla-*, *ygla-*; i norddialekterne er formerne temmelig brogede: Alt. *ujla-*, *yjla-*, *ïla-* (*ï* 'gråd', Schor. *y*), B. *ugla-*, Koib. *yyla-*, måske er der sket sammenblanding med andre ord (jfr. Cuv. *jĕr-* 'græde', som vist ikke hører herhen, og sml. Cum. *jagli* 'lacrimosus' med Osm. *āla-* 'græde').

Fremdeles: Cuv. *jĕwän* 'Zaum, Zügel' — Kir. *ǧügön*, Koib. *čügän*, Kas. *jögän*, Alt. *üyön*, Jak. *ün*. Tar. *jiŋnä* 'nål', Cuv. *jĕn* (*jin*?) — Osm. *īnä*, Jak. *innä*. Cuv. *jĕr* 'spor' — Osm. *iz* tyder også på en sådan forlyd; foran *i* kan der imidlertid være lidt tvivl, måske er det et særlig čuvassisk forslag, som i *ĕlĕk* eller *jĕlĕk* 'tidlig' — Osm. *ilk*, Jak. *ilik* [1]). Sikkert hører herhen *jüśĕ* 'bitter' — Jak. *asȳ*, Osm. *aǧy*, der altså må gå tilbage til **jabč-*; Kas. *äče* synes i sin fortungevokal at bevare et minde om den gamle forlyd. Kan vi så forklare Kas. *äüälä-* 'rense tærsket korn' (i Baškir. betyder verbet 'rulle dejg op') med Cuv. *jĕwala-* 'vælte, rulle', *jĕwan-* 'rulle sig'?

101. Denne *i*-lyd har selvfølgelig haft en lige så selvstændig tilværelse som det almindelige *j*, selv om vi nu ikke er i stand til at påvise den foran alle vokaler i forlyd, og endnu mindre i indlyd. Den synes at være grund til vokalspaltningen i Jak. *byt* 'lus' — Kir. Osm. *bit*, Kas. *bet*, Alt. *pit*, Cuv. *pÿdë*. Ganske sidestillet hermed er Jak. *yt* 'hund' — Kir. Alt. Tar. Osm. *it*, Kas. *et*, Cuv. *jïdë*. Dette sidste findes et sted i Orkh. II S 10, hvor konsonanttegnet viser at der skal læses *yt*; den samme form angiver Radl. som sojonsk.

En ting kan vi sige med sikkerhed: Denne lyd har bidraget til at danne lange vokaler, især *ā* og *ȳ*, f. ex. Jak. *ȳt-* — Cuv. *jar-*, *ās* — *jus*; i sådanne ord har den altså ikke stået i forlyd fra først af; fremdeles i *χān* — *jun* etc. Jeg tror at vi af disse fakta tør danne os et begreb om dens karakter. Den var i forlyd stærkt tilbøjelig til at gå over til vokal og modificere rodvokalen; den kunde i indlyd bortassimileres uden at den foregående vokal forandredes; den blev ikke til *ś* i čuvassisk forlyd, var altså ikke så meget spirant som *j*; med andre ord, den stod vokalerne nærmere. En sådan lyd kan ikke være anden end den vi plejer at omskrive med *i̯*; *tās* 'sten' går altså tilbage til **tai̯aš*, *ās* til **ai̯as*, *ȳt-* til *yi̯yt-*.

Så har vi vel lov til foreløbig at antage at det er dette *i̯* som indeholdes i jakutisk verbaludlyd *-yi*, måske også i *-ā*, *-iä*, etc.; det må blive fremtidens sag at afgøre om dette *i̯* hænger

---

[1]) Det at *j* undertiden (udenfor Cuv.) er bortfaldet i forlyd foran *i* har ingen dybere betydning.

sammen med den tilbøjelighed der er i alle tyrkiske dialekter til at indskyde et *j* mellem verbets udlyd og et vokalaffix.

Jakutisk y kontra fællesdialekternes a. Problemet har altså helt forskudt sig. De lange vokaler er et resultat af flere forskellige faktorer; det fælles i alle tilfælde er bortfald af en konsonantisk lyd, oftest vistnok i intervokalisk stilling. Hvor mange faktorer der har medvirket er ikke godt at sige, foreløbig er der efter min mening kun tale om de tre jeg har nævnt. Deraf følger at vi ikke kan blive inden for de grænser der betegnes af de lange vokaler (hvad jeg forøvrigt heller ikke altid har gjort i det foregående); hvis disse er opståede ved sammentrækning, da er de ikke kvalitativt forskellige fra sådanne tilfælde hvor en sammentrækning har givet kort vokal. **102.**

Ganske jævnsides med det lange *a* stiller jeg Jak. *y* kontra de andre dialekters *a*, idet jeg mener at denne divergens beror på forskellig udvikling af et forsvundet *b*. **103.**

Jak. *ytys* 'håndflade' er oftere blevet sat i forbindelse med Osm. *avuğ*. Jak. *synńun-* [1]) 'hvile ud', caus. *synńat-*; *synńalaŋ* 'rolig, sorgløs' hører vel sammen med det i § 71 omtalte *javaš*, jfr. især Kas. *juat-* 'berolige, trøste'; måske tør vi også forbinde Jak. *syt-* 'ligge', Alt. Osm. etc. *jat-* hermed (eller er grundbetydningen 'lav' som i *jabuz*, se smstds.?). Denne forklaring bestyrkes af Cuv.: Jak. *synńan-* kan vel lede over til Cuv. *šiwĕr-* 'sove', i hvert fald har dette ord intet med Alt. etc. *ujku* 'søvn' at gøre; vi finder samme diftong *iw* i et par andre uantastelige exempler: *iwĕt-* 'kaste' — Jak. *yt-* 'skyde', de andre dialekters *at-*; *iwĕn-* [2]) 'blive træt', jfr. Jak. *yr-* 'tabe kræfterne' — Kas. *ar-* 'blive træt', Kir. Alt. *ary-* 'afmagres, være syg', Osm. *aryk* 'mager'.

Herhen hører vel så også Jak. *sysȳ* 'Fläche, Feld' — Alt. *jazy*; Osm. *jasy* 'flad, udstrakt'; af den til grund liggende rod findes mange forskellige dannelser, som Osm. *jas-* 'jævne', Alt. *jalbak* 'flad' etc., særlig interesse har Osm. Alt. *jaj-* 'udbrede' — Kas. *jäj-*, Orkh. *jaį-*. Med *į* gengiver Prof. Thomsen et særligt orkhonsk tegn uden at han deri vil lægge en antydning af dette bogstavs udtale. Nu finder man i den senere fremdragne Tonjukuk-indskrift selve dette navn, som i Orkh. II S 14 skrives *tonjukuk*, oftere gengivet som *toįukuk*; heraf har Radloff (Inschriften der Mongolei. II Folge s. 28) villet slutte at *į* var et fællestegn for *n* + *j*. At gennemføre denne tydning på alle steder kan der nu aldeles ikke være tale om; derimod kunde man vel tænke sig at *į* både betegnede *nj* og *gj*, og et *g* er der jo intet i vejen for at se i Cuv. *w*. Alligevel forstår jeg ikke rettere end at allerede de anførte **104.**

---

[1]) Jak. *ńń* (i udlyd *s*) er opr. *nč*: *as-*, aor. *ańńar* 'stikke' = Orkh. *sanč-*.

[2]) Der citeres også *ilĕn-*, *jilĕn-*, *jĕlĕn-* i samme betydning, sikkert et helt andet ord, lånt fra čeremissisk.

exempler bestemt peger i retning af et *b*, og jeg skal forsøge at føje endnu et par til, selv om etymologien måske ikke er helt sikker i alle tilfælde. Jeg tør ikke ud fra dette ene *jaį-* gå til at ansætte en dobbelt oprindelse for Jak. *y*, og må vedblivende holde fast ved Prof. Thomsens forklaring af *į* som en særegen *j*-lyd, af hvad art og oprindelse denne end monne være.

Jak. *kytar-* 'forene', *kytyn-* 'forene sig', *kytyk* 'forening' kan vist ikke skilles fra Osm. *kavuš-* 'forene sig'. Jak. *tysayas* 'etårig kalv' er vel beslægtet med Osm. *tavar* 'kvæg' — Kas. *tyuar* (hører Jak. *tarbyjax*, *torbujax* 'kalv i det første år' sammesteds hen?). Jak. *ys-* 'sprøjte, strø, så' — Kas. *čäč-*, Kir. *šaš-* og Osm. *sač-* der også betyder 'kaste' i almindelighed; norddialekterne *čač-* betyder tillige 'kaste korn'; verbet *sač-* kunde se ud som en afledning af det *sav-* som vi kender fra Osm. (se § 56). Jak. *kytax* 'skål' indeholder måske samme **kav* som jeg har villet finde i Osm. *kab* (§ 95). Jak. *kyjyn-* 'koge' (intr.) svarer nærmest til de andre sprogs *kajna-*, men begge ord kan vel sammenstilles med Osm. *kavur-* 'riste, stege' (Kir. *kūr-*, Alt. *kur-*, Abak. *kör-* 'riste byg'; Osm. *kavut* 'suppe af ristet byg og vand'). Jeg ved nok at der er et spring fra betydningen 'koge' til 'stege' som man ikke bør gå let henover; men vi kunde måske finde et mellemled i Jak. *kyinā-* 'abbrennen, absengen' [1]).

Jak. *syrdyk* 'klar, lysende, lys', *syrdā-* 'blive klar', er af samme stamme som Cuv. *śudĕ* 'lys, klar', *śurdĕ* 'lys (Kerze)', *śulĕm* 'flamme'; Alt. *jaryk* 'strålende', Kas. *jalkyn* 'flamme', fremdeles Kas. *jak-* 'tænde' — Kir. *ǰak-*, Osm. *jan-* 'brænde' = Cuv. *śun-* og mange flere. I *ja-*, Jak. *sy-* gemmer sig altså en gammel rod med betydningen 'brænde'; caus. *jak-* er en afledning med affixet *k*, som ikke er sjældent i ældre dannelser (jfr. endnu Kas. *jolok-*, *jolk-* 'rykke ud' — Alt. *jul-*; Jak. *üöx-* 'skænde' — Alt. Kir. *sök-*; Jak. *āx-* 'tælle'). Cuv. har den nyere causativ: *śut-* 'tænde lys', og ejendommelig nok skal *u* i dette ord være fast i alle dialekter, men så længe vi er på det uvisse med grunden til dette forhold i ord som *ut* 'hest' gør vi vel bedst i ikke at tillægge det nogen betydning for dette spørgsmål [2]). Så er en anden afledning mere talende: Cuv. *śiśĕm* 'lyn' — Kas. *jäšen*, Abak. *jazyn*, jfr. Kir. *ǰasyl* i samme betydning; altså samme vokalforhold som i Jak. *yl-* 'tage' = tyrkisk *al-*, Cuv. *il-*; fremdeles Cuv. *śibĕś-* (*śĕbĕś-*?) 'klæbe til' (trans.) — Osm. *japyš-* 'hænge fast, klæbe' (intr.) — Kir. *ǰabys-*, Kas. *jabyš-*, jfr. Jak. *systaŋ* 'klæbrig', *sysyn-* 'sich nähern, ankleben (neutr.), sich an etwas gewöhnen' (*sys-* 'nahe daran sein' — Osm. *jaz-* synes at være et andet ord, efter betydningen i andre dialekter at dømme, f. ex. Kas. *jaz-* 'abweichen, nicht treffen, verlieren'). Med den

---

[1]) *kyinā-* betyder også 'ærgre', (*kyjyn-* 'ærgre sig'); dette *kyinā-* er et helt andet ord = Alt. *kyjna-* 'pine', jfr. Kas. *kyjyn* 'prygl, pinsel'.

[2]) En anden sag er det når et sådant fast *u* står i udlyd, dér kan aldrig være nogen tvivl.

čuvassiske fortungevokal i disse exempler har det sig efter min mening ganske på samme måde som med den vi mødte i *šülğĕ* 'blad' (§ 97). Der skulde altså være forsvundet en media, men hvilken får vi ikke noget at vide om; Alt. *juk-*, Kir. *ǧuk-* 'ankleben' (intr.) hører vel også hertil, men de gør os ikke klogere. Det er ikke utænkeligt at de centralasiatiske dialekter netop ved sådanne spørgsmål vil kunne skille trætten; desværre er de jo mig ganske ubekendte. I Tar. *oruk* 'mager' = Osm. *aryk*, *ozuk* 'proviant' = Orkh. *azuk*, Jak. *ysyk* beror *o* på omlyd fra det følgende *u*; ved en fremtidig undersøgelse af affixvokalen burde man dog have den mulighed i mente at et gammelt *b* kunde have støttet overgangen, og bidraget til at holde fast på den oprindelige vokalfarve i affixet. De former som vi finder hos Radl. er altfor brogede til at sige nogetsomhelst.

Derimod må Čuv. *šüš* 'hår' ikke sammenstilles med Osm. *sač*, Alt. *čač*, som Jak. *as* tydeligt viser; *šüš* er vel næppe tyrkisk, ellers kunde man tænke på Čuv. *šiwĕt* 'fletning' og Jak. *sysyax* med samme betydning (se noten s. 3).

Men hvis nu Jak. *xatyryk* 'bark' er beslægtet med *kabuk* etc. **105.**
hvorfor er så *b* totalt forsvundet, uden at efterlade sig mindste spor i vokalen, i form af *y* eller lang vokal? Naturligvis beror udviklingen af *ab* i høj grad på omgivelserne, eller vel snarere på de efterfølgende lydelementer; i *xatyryk* skyldes *a* ikke 'forkortning' foran enkelt konsonant, men tværtimod en konsonantophobning hvor *b* slet ikke kunde komme til orde, ti Koib. *kastyryk* og Kas. *kajry* angiver ældre *-dt-*. Der er derfor intet i vejen for at knytte Jak. *salt-* 'blive ked af' til *synñalaŋ* og *javaš* (i begyndelsen af næstsidste paragraf); i aor. *salyar* kommer det *k* frem som vi ser i Alt. *jalky-* 'ydmyges, blive doven', Kir. *ǧalyk-*; Kas. *jalkau* 'doven, træg'. På en noget lignende måde forholder det sig med Osm. Kas. *japrak* 'blad' = Jak. *säbirdäx*, Čuv. *šëwëlğë*, Cum. *yabuldrac*, Alt. *jalbrak* (med omsætning). Alle disse former kan vistnok kun forstås på den måde at *b* er stødt sammen med *b* og derved er blevet bevaret; det ustemte *p* må så tilskrives de udfaldne konsonanter. Čag. *japuryak* og Tar. *jopurmak* anser jeg for folkeetymologiske omdannelser. En vanskelighed bliver naturligvis tilbage, nemlig fortungevokalerne i jakutisk.

Det ses at forholdene ikke er så klare, når vi kommer lidt **106.**
bag den moderne skal. Vokaludviklingerne ligger ikke længer som lige parallelle linjer der skærer alle dialekter horisontalt; og jo mere man giver sig af med tyrkisk, des mere vil man se dem brydes i fantastiske mønstre. Måtte jeg først fremvise de klare prospekter, set fra osmannisk, er det nu ikke mindre nødvendigt at gå hele arbejdet over igen. Lad mig med det samme sige at det er en opgave som ligger over mine kræfter; men jeg skal forsøge et par antydninger.

107. **Jak. y kontra i.** Af Cuv. *šiwĕğĕ* (*šiwĕğ*, *šičĕ*) 'skarp' får vi en løsning på et par tilfælde hvor Jak. *y* står mod *i*; *šiwĕğĕ* hedder på Jak. *sytȳ*, Koib. *čittig*, Tar. *ittik*, Osm. *iti* (*iti-* 'være skarp'), Cum. *jiti*, *iti*, Schor. *jydyg*, (forholdet mellem Cuv. *ğ*, *č*, og de andre dialekters *t* (*tt*) synes at være af en lignende karakter som i *šiččĕ* '7'). Fremdeles: Jak. *tysy* 'dyrehun' — Alt. *tiši* (*tyšy*), Abak. *tizi* (*tyzy*), Osm. *diši*, Cum. *tusi*; Jak. *ynax* 'ko' — Alt. Koib. Osm. *inäk*, Cuv. *inä*, Cum. *ynac* (jfr. Magy. *ünö*, Mong. *ünije*); Jak. *tyl* 'tunge' — Osm. *dil*, Kas. *tel*, ellers *til*, Cuv. *čĕlyä*.

Dette sidste *čĕlyä* viser ved sit *y* at *y* er oprindeligst. Går vexelen *y-i* tilbage til *yg* eller *yb*? Man kunde i denne forbindelse nævne Jak. *bys-* 'skære' — Alt. *pyč-*, Koib. *pys-*, Kir. *piš-*, Kas. *peč-*, Osm. *bič-* [1]), og søge løsningen i Jak. *bī* 'die Schneide eines Messers', der synes at være **byg* (jfr. Alt. Koib. *pis* 'Schneide', *pilä-* 'slibe' — Osm. *bilä-*); men overgangen *yg* til *ī* i Jak. er åbenbart af langt yngre dato og *bī* er sikkert en afledning på *g* af den rod der ligger til grund for *bys-* (af samme art som *kya* § 70), der er altså ingen sikkerhed for at *bys-* indeholder et *g*, og heller intet i vejen for at det kan indeholde et *b*. Den eneste antydning til spørgsmålets løsning som jeg kan give er allerede nævnt i det foregående, nemlig dobbeltformen *pis*, *mis* 'Schneide' i norddialekterne (§ 87); hvis min formodning på det sted er rigtig skulde stammen altså være **byg*, og Jak. *bī* repræsentere et **bygyg*, men efter al sandsynlighed har det første *g* været forsvundet inden sammentrækningen til *ī* fandt sted.

Dialektalt synes *y* at være bevaret i de sibiriske dialekter, at dømme efter dobbeltformerne *tiši*, *tyšy*; i følge Verbickij's *tyjyŋ* 'egern' — Orkh. *tjŋ* (med fortungevokaler), Jak. *tīŋ* skulde altså dette ord indeholde samme forbindelse *yg*.

108. **Osm. yv.** En helt anden sag, som ikke kommer spørgsmålet *ynax*, *sytȳ* ved, er at de i første del foreløbig omtalte exempler på *yv* sikkert er sekundære. Jeg nævnte der Osm. *syvyk* 'våd'; i samme plan stillede jeg Cuv. *šĕwĕ*, Koib. *sūk*, som fjærnere afledninger: Kas. *syjyk* 'flydende', Kir. *sujuk*, Alt. *suju-* 'blive flydende', Kir. *sujul-* (Schor. *sūs jär* 'fugtigt sted'?). Dette viser i det mindste at sagen ikke er afgjort med at skille *syvyk* ad i *syv* + *uk*. Fremdeles tør vi vel ikke se bort fra Jak. *ubayas* 'flydende', hvor *b* i så fald må skyldes konsonantsammenstød. Muligvis er Jak. *u* ikke mere oprindeligt end Osm. *y*, måske er ligheden med *sub* 'vand' tilfældig eller fremkommet ved folkeetymologisk tilpasning; men nogen absolut hindring for at antage ældre *ub* er Osm. *syvyk* og Kas. *syjyk* vistnok ikke. Ved det sidste kan man huske på *sysa-* — *syusa-* 'tørste', og med det første kan sammenlignes Osm. *jÿka-*

---

[1]) Mærkeligt er det afledede ord for 'kniv': Jak. *bysax*, Norddiall. og Kas. *pyčak*, Kir. *pyšak*, Osm. *byčak* (Viguier: *betchaq*, *boutchaq*, *bitchaq*, *pitchaq*!)

'vaske', af *juv-*. Bestemtere taler et andet exempel: Osm. *kyvan-* 'prale' — Kas. *kyuan-* 'glæde sig', Uig. *kuban-* (til nød *koban-*, at vokalen er rundet er sikkert nok); roden ser vi endvidere i Alt. *kubat* 'glæde', *kubuksu-* 'glæde sig' (med hensyn til denne dannelse jfr. Kas. *syuyksy-* 'fryse' af *syuyk* 'kold'), Cuv. *xüyĕm,* se begyndelsen af § 97. Men hvis Osm. *y* i disse tilfælde viser tilbage 109.
til en rundet vokal, da må der engang have stået en konsonant efter *b*. Det er vist heller ikke vanskeligt at indsætte den. Hvad først angår *-an* i *kyvan-* da hænger det sammen med caus. *-at* og verbalsubst. *-ak,* og selv om vi ikke vil lægge stor vægt på Alt. *kubat,* kan jeg minde om Osm. *ufat-, ufak* og Tar. *uvat-* (hvor vokalen vel at mærke var *o*, afledninger af *ov-*). Hvorvidt vi i så fald skulde vente *b* i Uig. eller ikke tør jeg intet sige om, da jeg ikke med bestemthed ved hvad forlyden i *-an* har været; men forøvrigt er der intet i vejen for at tænke sig at der er foregået samme udvikling med dette affix, der tidligere har været stærkt udbredt, som med kausativsendelsen, konsonanten er i visse stillinger blevet smøget af. Det går derfor heller ikke an at føre norddialekternes *ōt-* = *ufat-* i marken mod denne opfattelse. På 110.
samme måde kan det godt forholde sig med Osm. *syvyk,* kun at medens jeg ikke tør sige noget om hvad konsonantforlyden har været i *-an,* tror jeg at man her ganske rolig kan ansætte et affix *-guk;* et affix som vi kender fra Osm. *kovuk* 'hul' og som møder i Osm. *souk, sovuk,* skrevet *soyuk* 'kold'; dette sidste tilligemed Kas. *sauyk,* ved siden af *syuyk,* tyder på et ældre **sab-guk*. Om vi nu til Alt. Koib. Tar. *sōk,* Kir. *sūk* skal sige at der har existeret to affixer, et *-uk* og et *-guk,* som er blevne blandede sammen, eller om vi kun skal anerkende *-guk* som oprindeligt, er umuligt at afgøre nu og uden primær interesse i denne sammenhæng. I nødsfald kan man tage sin tilflugt til verbet 'blive kold', som i Koib. Alt. hedder *sō-,* i Kir. *sūn-,* Kas. *syuyn-* (i følge Bálint ikke **sauyn-*). Under disse forudsætninger må man antage at der i Cuv. *siwĕ* 'kold' tidlig er foregået en overgang til *yw;* at dette ikke er nogen dristig hypotese viser *il-* 'tage' — Jak. *yl-,* tyrkisk *al-,* hvor der foreløbig ikke er fjærneste grund til at antage anden udviklingsbasis end i *yt-* — *at-* (se § 103).

Jakutisk y kontra u, o. Hvis vi nu går ud fra at *syvyk* 111.
etc. viser tilbage til en rod hvis vokal var rundet, da bliver spørgsmålet om denne vokal var *o* eller *u*; ja, lader vi disse former hvile, har dette spørgsmål alligevel interesse for andre ords vedkommende. Her må man stedse holde udsigten åben til forskellige krydsende muligheder, uden at det foreløbig er muligt at formulere dem så bestemt at de kan indføres i regnestykket. Resultatet beror øjensynlig i høj grad på den følgende eller de følgende konsonanters beskaffenhed; bortfaldet af den pågældende media kan være sket til forskellig tid i de forskellige stillinger; og sidst men ikke mindst: vi kan ikke med sikkerhed skelne mellem *g* og

b. Man kan sige at *dudak* 'læbe' på grund af Cuv. *tuda* rimeligvis går tilbage til **tubd-* eller **tobd-*, og måske afgør Cum. *toodac* sagen til gunst for den sidstnævnte form, men langt ud over sådanne enkeltbemærkninger bærer materialet ikke foreløbig. Hvor dialekterne gennemgående har *u* kan vi a priori intet som helst vide; hvor Osm. står sammen med andre om *o* skulde man jo synes at kunne fastslå denne vokal som oprindelig; men om det i længden holder stik er jeg ikke så sikker på at jeg tør gå ud fra det som bekendt.

112. Den eneste vej at komme frem på går gennem analoge former, hvor de konsonanter der følger efter vokalen er identiske. At fremstille sådanne rene forsøgsobjekter er udenfor min evne, jeg skal prøve en antydning, der bedes opfattet som et spørgsmål. Når vi jævnfører Osm. *jufka* med Kas. *juka*, Kir. *ǰoka*, *ufat-* med *ov-*, og på den anden side stiller *jyka-* 'bade' [1]), afledning af *juv-*, kunde man måske deraf drage den slutning at vi i Osm. *tyka-* 'tilstoppe' har at gøre med et *u*; de andre dialekter viser nemlig at dette må være en lignende dannelse som *jyka-*, jfr. Cuv. *tëwër* 'trang', *tëwën-* 'ånde tungt, kvæles', Alt. *tūs* 'trang', *tun-* 'forstoppes (om næse, hals), dø', Abak. *tugla-* 'spærre, opstæmme'. Sammenligningen halter, fordi Kas. Kir. *tyyyz* 'trang' (en dannelse som *jalguz* § 71) bestemt synes at angive et *g*; men hvad jeg egentlig vilde nå til var: Jak. *tumū* 'snue' = Kir. *tumau*, Kas. *tomau*. Her har vi *um*, derimod findes *ym* i Jak. *tymnȳ* 'kold', hvor efter min mening forholdet til *toŋ-* 'fryse', *toŋ* 'frossen' = Osm. *doŋ-*, *doŋ*, Kas. *toŋ-*, *tuŋ-*, Kir. Alt. *toŋ-*; Osm. *dolu*, Jak. *tolon* 'hagl', Alt. *toš* 'is' — antyder en lignende rod. Skal vi så i *u-y* foran *m* se en oprindelig forskel mellem *u* og *o*? eller er det en forskel mellem *g* og *b*? Det første forekommer mig sandsynligst.

113. Jeg betragter altså Jak. *y* i forhold til andre dialekters *u* eller *o* som minde om en svunden media. Mine grunde ligger i det foregående: dels kan jeg ikke tænke mig *toŋ*, *tymnȳ*, *tolon* i forhold til hinanden, uden at der er forsvundet et eller andet element, der altså var den til grund liggende 'rods' udlyd, og hvad skulde det være der kunde have den virkning andet end et *g* eller *b*, efter alt hvad vi andetsteds ser i den tyrkiske lydudvikling? dels ser jeg et fingerpeg i de kazanske dobbeltformer *tuŋ-*, *toŋ-*. Hvis vi ganske simpelt havde at gøre med oprindeligt *o* eller *u*, var der ingen som helst grund til at denne vokal ikke skulde have deltaget i den almindelige lydforskydning. Er det derimod *ob* eller *og*, da kan det deraf opståede *u* meget vel være fremkommet på et tidspunkt da forskydningen var ved at tabe sin magt, altså ligge i tid midt imellem *kory-* 'blive tør', Jak. *kūr-*, og *su* 'vand' — *sub*. Vi har andre exempler på det samme, lad mig nævne *tomor-*,

[1]) Der citeres i lexica også en form *jyjka-*, vel analogi med *juj-* i forhold til *juv-*; i hvert fald kan dette *j* ikke have noget med *y* at gøre.

tumyr- 'hugge i stykker' = Alt. *tomyr-*, jfr. Osm. *tumruk* 'brændestykker'; mere oplysning får vi ved at sammenholde Alt. *tör-* 'behugge, beskære'; jeg ved ikke om Jak. *tobū* 'skår', *tobul-* 'hugge igennem (med ét hug)' udelukker slægtskab med det tidligere omtalte *doγra-* (Osm.) 'hugge i stykker', jeg tror det næppe; men i hvert fald synes *tobū* mig at vise tilbage til **tob-gu*. Resultatet bliver det samme for dette punkts vedkommende.

Endelig minder jeg i spørgsmålet: Jak. *y* kontra tyrkisk *u*, om 114.
Cuv. *pölöt* 'sky' = Jak. *bylyt*, Koib. *pulut*, Osm. *bulut*, Kas. *bolot*, hvor jeg altså foran *l* er tilbøjelig til at sætte *o* + en media — og fortsætter derefter med et par andre exempler hvor Jak. *ym* vanskelig kan have anden oprindelse; imidlertid finder vi her *y* også udenfor Jak. Først og tydeligst *symyja* 'løgn' der oplyses af Kas. *jyumala-*, *jumala-* 'hykle'. Jak. *kymyrdaγas* 'myre', *kymyryt* 'et lille insekt, russisk moška', jfr. Kir. *komurska* 'myre', Abak. *kumurska, komyska, kymyska*, Schor. *kymyrtaš*, der står Jak. nærmest; Tar. *kumuta* 'moška'. Jeg er ikke rigtig dristig til at forklare dyre- og plantenavne etymologisk, så længe der ikke er oplyst noget om deres vandringer indenfor Centralasien; i dette tilfælde synes dog de forskellige afledninger at tyde på en hjemlig oprindelse, og det er da ret rimeligt at tænke på Kir. *koηuz* 'bille', og Osm. *kurd* 'orm' hvor vi aldeles utvivlsomt har at gøre med en 'lang' vokal (§ 82). Fremdeles: Jak. *symnā-* 'blive blød', *symsaγai* 'smidig', *symnaγas* 'blød, blid, fredelig'[1]), jfr. Osm. *jumšak* 'blød, mild' = Kir. *ǧumsak* (*ǧumsa-* 'blive blød'), Kas. *jomoša-k*, Alt. *jymžak*, Koib. *nymzak*; Orkh. har *jymšak*, men ejendommeligt nok er *jmšak* så godt som det eneste tilfælde hvor *y* sommetider lades ubetegnet; fra Cuv. anføres *śamźa, śämźä*, som er mig aldeles uforståelige. Det vigtigste exempel har jeg gemt til sidst, nemlig: 115.
Jak. *symyt* 'æg', jfr. Alt. *jymyrtka*, Koib. *numurtka*, Kir. *ǧumurtka*, Osm. *jumurta*, Kas. *jomorka*, Cuv. *śëmarda*, vel en afledning af den stamme vi har i Osm. *juvarlan-* 'rulle', *juvarlak* 'rund'; men jeg tør da ikke skille det fra Osm. *jumruk* 'næve', *jumru* 'rund', Kas. *jomruk, jomor* eller *jomoro*, Kir. *ǧuduruk* 'næve' = Koib. *numzuruk* (§ 87). Gennem disse kommer vi over til Jak. *suturuk* 'næve'. Mon vi ikke kan forene *symyt* og *suturuk* ved at tænke på *xatyryk* 'bark'? Ligesom dette må gå tilbage til **kabdt-* (vokalerne lader jeg ubetegnede), må man foran *suturuk* tænke sig et *(*jo*)*bmd-*; *b* kan være faldet tidlig ud på grund af den stærke konsonantophobning men have hævet vokalen. Det forekommer mig meget sandsynligt at vi har samme udvikling i et par ord, foran andre konsonanter end *m*: Jak. *usugun-* 'vågne' = Alt. *ujγun-*, jfr. Koib. *uskan-*, Osm. Kas. *ujan-*, Kir. *ojan-*, Cuv. *vëran-*; på Tar. skal det hedde *oxan-* og på Soj. *odyn-*; disse former går tilbage til to for-

[1]) Dette ord er åbenbart både i Jak. og flere andre dialekter blevet sat i forbindelse med den §§ 71, 108 nævnte gruppe.

skellige dannelser, men de viser temmelig tydeligt at der mellem de to vokaler har stået flere konsonanter, deriblandt en media og et *d*. Udenfor Jak. har *d* hævdet sig bedst, i Jak. har *d* indgået en forbindelse med den efterfølgende lyd (måske af lignende art som i *osox* 'arne' af *uot* 'ild'?). Fremdeles det Jak. *sulus* 'stjærne', dog er vokalen måske *u*, ordet er identisk med Alt. *jyldys*, Koib. *čyltys*, Kir. *ǰolduz*, Osm. *jyldyz*; konsonantsammenstødet ses endnu tydeligere når vi medtager Kas. *jondoz*; på Cuv. hedder det *śŏldŏr*, men čeremissisk *šödör*, *šeder* 'stella' viser tilbage til en čuvassisk form med fortungevokal, der altså vilde forholde sig til *śŏldŏr* som *sülä-* 'ånde' til *süwla-*, *sula-* (čeremiss. *šülem* 'spirare', jfr. *tüngam* 'obrigescere, congelari' med hvad jeg har formodet § 113). Endnu et exempel er vistnok *usul-* 'klæde sig af', som jeg har sammenlignet med Osm. *soj-* og *syjyr-* (se § 97), det *t* som kommer frem i aor. *ustar* skyldes ikke udelukkende sammenstødet med *s* (jfr. *ösül-*, aor. *ösülär* 'løser').

116. Jeg er mig selvfølgelig bevidst at disse antydninger står altfor spredt til at kunne danne et sammenhængende billede, og det er mig en sorg at jeg ikke kan få de forbindende linjer med. Så meget er vist, gennem alle disse former som jeg på de sidste sider har beskæftiget mig med må der føre udviklinger, og selv om de ikke ligger netop der hvor jeg har troet at kunne skimte dem, i stumper og stykker, er jeg aldeles overbevist om at de ligger i den retning. I de jakutiske former er der dog en vis orden, synes det mig, men også de andre dialekter har et *y* som skal forklares; indenfor Osm. alene står *syjyr-* mod *soj-*. Naturligvis må jeg engang have sat den mulighed at *y* i disse tilfælde repræsenterer den oprindelige vokal, men det forekommer mig at hele udviklingen peger i den modsatte retning, og videre end til dette skøn kommer jeg ikke med det nuværende materiale. Hvad først norddialekterne angår da tør vi ikke tillægge dem stor vægt ved et opgør; for det første har sene udviklinger i høj grad gnedet vokalerne ud i hinanden, for det andet er grænserne mellem de enkelte små sprogsamfund altfor vage eller altfor vagt optegnede. Man tør vist foreløbig sige at vokalen her i almindelighed kan forklares, men i såre sjældne tilfælde forklare noget. I Kas. og Kir. findes oftere et *y* der bevislig går tilbage til rundet vokal plus en media foran anden konsonant, uden at disse to dialekter stemmer overens i enkeltheder; jeg har allerede nævnt Kir. *tyrna* 'trane' = Kas. *torna*, Kir. *bīdaj* 'hvede' = Kas. *bodaj*, Kas. *syjyk* 'flydende' = Kir. *sujuk*, Kas. Kir. *tyγyz* 'trang', og der kan sikkert føjes mange flere til. Lad mig endnu nævne at Bálint fra Kas. anfører både *tojak* og *tyjak* 'hov' = Osm. *dujnak*, Jak. *tujax* (med et ejendommeligt nasaleret *j*), Kir. *tujak*, fra norddialekterne nævnes som Alt. *tujγak*, som Abak. *tujak*, *tujγak*, *tyjγak*; i følge Osm. *duvak*, i samme betydning som *dujnak*, skulde stammen være **tob-*. I det foregående har jeg haft lejlighed til at vise interessante exempler på at der indenfor det lille

Bekjendtgjørelse.

Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet har under 12te April 1855 og 27de Juni 1878 bifaldet følgende Bestemmelser til Ordens Opretholdelse ved det offentlige Forsvar af Afhandlinger for Erhvervelsen af akademiske Grader, nemlig:

1. Forsvarshandlingen styres af Fakultetets Dekanus eller af en anden dertil af Fakultetet udnævnt Professor. Styreren giver Ordet og paaser, at Handlingen foregaar paa en værdig Maade; han kan paalægge en Opponent at ophøre og i fornødent Fald afbryde Handlingen. Styreren deltager ikke selv i Disputationen. Foruden de officielle Opponenter ere de Medlemmer af Fakultetet, under hvis Videnskabs Fag Disputatsens Æmne hører, og som ej have lovligt Forfald, pligtige til at overvære Forsvarshandlingen.
2. Berettigede til at optræde som Opponenter ere ordentligvis kun akademiske Borgere, uden Hensyn til Livsstilling, samt Kandidaterne fra det polytekniske Institut og det forrige kirurgiske Akademi. Andre, som ønske at opponere, maa derom forud henvende sig til vedkommende Fakultet.
3. De, som ville opponere, have at melde sig hos Fakultetets Dekanus *inden* Begyndelsen af Handlingen; dog kan Styreren ogsaa give Tilladelse under selve Handlingen, men uden at betage dem, som tidligere have meldt sig, Forretten.
4. Der tilstaas ordentligvis hver af Opponenterne ex officio $1^1/_2$ Time og hver Opponent ex auditorio $^3/_4$ Time, derunder indbefattet den Tid, Doktoranden behøver til at give Svar; dog kan Styreren, forsaavidt som Antallet af de anmeldte Opponenter tillader det, tilstaa en længere Tid. Hele Handlingen maa ikke vare over 6 Timer.
5. Foranførte Bestemmelser skulle indtil videre trykte medfølge enhver Disputats.

Dette bekjendtgjøres herved til Efterretning for alle Vedkommende.

Konsistorium, den 3dje Juli 1878.

C. Holten.
(L. S.)

Goos.

čuvassiske sprogområde endnu er plads til stærkt divergerende dobbeltformer, som har deres oprindelse temmelig langt tilbage i tiden. Men nu Osm.; i de nævnte exempler fra denne dialekt synes jo kaos at råde, når man ser sagen ud fra det her hævdede synspunkt. Alligevel mener jeg at der er et og andet som varsler om at meningen vil lade sig finde; i adskillige tilfælde går Osm. *u* sikkert tilbage til et *o*, f. ex. *ujan-*, *kurd*, *jurd*, som jeg kommer til, *duru* [1]) 'klar, gennemsigtig', jævnført med Kas. *tun-*, *ton-* 'still werden, sich setzen, sich abklären (flüssigkeit)', *tonok* 'rein, durchsichtig' = Kir. *tonuk*; også (i modsætning til Jak.) foran *m*: *tumruk*, *jumšak*, *jumurta*, *jumru*. Forskellen mellem *bulut* 'sky' og *jyldyz* 'stjærne' kan måske bero på en vokalmodsætning *o-u*. Særlig tydelig fremtræder en regelmæssig trinforskydning af *ab*, *ob*, *ub* foran visse konsonanter, måske tør jeg sige foran gutturaler, således som jeg tror at kunne illustrere med: *sovuk*, *kovuk—ufat-*, *jufka*, *juvarlan-* — *jyka-*, *syvyk*, *kyvan-*.

For min del må jeg altså nøjes med at kæde en række en- **117.**
keltbemærkninger til hinanden, men efterhånden vil man nok komme problemet en hel del nærmere ind på livet, og blandt andet nå til at forene hvad der hører sammen i tid. Jeg har ganske i forbigående antydet som en mulighed at *kur* 'bælte' hænger sammen med Alt. *kory-* 'omgive', Osm. *koǧan-* 'forsvare sig' o. lign., og så kunde jeg anføre *kurt* 'orm' hvor alle dialekter fra Osm. til Alt. har *u*, et *u* der må være fremkommet ved sammentrækning og efter al sandsynlighed af *o* plus media; selv om min sammenstilling med *kymyrdayas* etc. ikke er overbevisende, har vi et holdepunkt ved det ganske ensformede *jurt* som jeg kommer til i næste paragraf. Alligevel vilde et sådant ræsonnement blive som et skud ud i tåge, fordi det på ingen måde er sikkert at *kur* og *kurt* skriver sig fra samme periode. Hvis *kur* er opstået ved sammentrækning hører denne uden tvivl til de allertidligste udviklinger i sproget som vi nu kan få øje på. Hvad *kurt* angår da har vi for Cuv. vedkommende en lille tidsbestemmelse, sammentrækningen er yngre end overgangen *u* til *ŏ*, men på den anden side er den foregået så tidlig at *u* kunde komme med i den dialektale videreførelse til *o*. I de moderne former spejler sig altså forskellige perioder i sprogets udvikling. Til de seneste hører sikkert den nysnævnte overgang til *y* (hvis *y* er sekundært); når nu Osm. har *kyvyr-* 'sno', Tar. *kōru-* (§ 58) kunde man spørge hvilken af de to der står udgangspunktet nærmest, det er ikke let at sige, men *y* kan meget vel være afledet og dog danne overgangsleddet til Tar. *ō* og norddialekternes *u*.

---

[1]) Altså burde Cuv. *tŏrŏ* = Osm. *duru* egentlig ikke have været opført § 28; i det hele taget var det heldigst om jeg på det sted havde kunnet undgå de 'lange' vokaler, men desværre var udvalget af sikre exempler på *o* og *u* ikke stort.

18. Der er endnu et andet moment at tage i betragtning, nemlig den borteliderede vokals farve; at denne har spillet en rolle anser jeg for utvivlsomt og jeg skal ved andre vokaler søge at gøre det sandsynligt, men her på dette sted må jeg indskrænke mig til at antyde muligheden, uden at kunne påvise enkeltheder. Måske kan den hjælpe med til at være foreløbigt fundament for sammenstillingen af en lille gruppe ord, hvor hovedvokalen rimeligvis har været *o*: Jak. *syryt-* (aor. *sylğar*) 'gå, ride, køre, svømme, leve (om nomader)', *syrys-* 'løbe om kap' (egentlig 'løbe med hinanden'), *syrȳ* 'gang'; i følge Katanof har Koib. endnu lang vokal i *čōr-* 'gå, køre' (Alt. *jor-*), derimod *čort-* 'galoppere' = Alt. *jort-*, Osm. *jurt-*, Orkh. *jory-* (*jury-*?). Ordet er et ægte nomadeord i sin betydningsovergang, jeg tager derfor ikke i betænkning at anvende det til forklaring af Cuv. *śurt*, Osm. *jurt* (*jurd-um*) 'hjemsted', hvor jeg jo mener at kunne gribe en media, enten *g* eller *b*. Endvidere gætter jeg at Jak. *suol* 'vej' = Osm. *jol* er af samme stamme. Side om side med de ovennævnte verbalformer går forøvrigt andre med fortungevokal: Kas. *jörö-*, *jör-* 'gå, rejse' = Kir. *ğür-*, Alt. *jür-* 'leve', Osm. *jörü-*, *jürü-* 'gå'; nærmest ligger at tænke på påvirkning fra *jügür-* 'løbe'. Hvilken side Cuv. *śürä-* 'gå' hører til er ikke nemt at afgöre, rimeligvis den første.

19. I et par enkelte tilfælde kunde det se ud som om Jak. gav os en lille håndsrækning til at skelne mellem *g* og *b*. Der findes et verbum *tuŋnasyn-* 'kvæles', beslægtet med Alt. *tun-*, Cuv. *tëwër* 'trang' (§ 112), det lod sig måske gøre at forklare *ŋ* som opstået af *g* ved udfald af vokalen foran *n*, ligesom i *muŋnuk* 'hjørne', hvis det hører sammen med *boy-* (§ 87). Langt rimeligere forekommer det mig dog at sætte alle disse former, inclusive *muŋnuk*, i klasse med *tuŋ-* 'beskære' (ved siden af *toŋuo-* 'hugge grene af'), samme stamme som *tomyr-*, Jak. *tobū* etc. § 113, med *iŋin-* 'hænge fast', jfr. *īl-* 'knytte til', samt med det tidligere nævnte *äŋ-* 'bøje' (Alt. Cum.) = *äg-*, og deraf uddrage en gammel verbaldannelse i hvilken det vigtigste element var et *ŋ*.

20. **Langt u.** Inden jeg udleverer spørgsmålet som åbent skal jeg nævne to exempler på langt *u* hvor vi ikke kommer ud over *ub*. Jak. *kūr-* 'blive tør', Alt. Osm. *kuru-* id. — Kas. *kory-* oplyses af Uig. *kubar-* (*kubur-*?) eller *kobar-* 'tørres'; der vist er rigtigt nok, men nogen oplysning om den foregående vokal giver det os ikke. Det andet er Jak. *ūr-* 'lægge' — Cuv. *vŏr-* 'kaste', Tar. Kir. *ur-*, Kas. *or-* 'slå', Alt. *ur-* 'lægge, gyde'; Osm. *vur-* 'lægge, slå' bevarer mindet om *b*. Afledning med 'forkortet' vokal af dette sidste er vel Jak. *urū* 'slægtning', Osm. *uruk* 'slægt', i betydning lig Kir. *urū* (*rū*), Orkh. *urug* (i *urugsyrat-*); et mellemled danner Kas. *orlok* 'sædekorn', Tar. *uruk*. Cum har *urdim* 'jeci', *uru*, *urluc* 'semen', *uruh* 'proles', samt *ourluc* 'semen'. I denne sidste form ser jeg blot et minde om sammentrækning, ikke nogen antydning af at voka-

len fra først af var *o*; ved spørgsmålet *o-u* tør vi vist ikke lægge megen vægt på Cod. Cum.

Aksenten. Dette er vel det vigtigste af hvad jeg i enkeltheder kan have at sige om bagtungevokalerne. Vanskelighederne er mange og store; i betydeligt omfang er den løsning som gives i enkelte tilfælde overført på tilsyneladende analoge forhold. Sikkert kan vi sige: det moderne, så mærkværdig klare lydforhold i tyrkisk er ikke oprindeligt, det er opstået ved sammenførsel, krydsning af forskellige fænomener; og man må til en vis grad emancipere sig fra det for at trænge ind i det, som ligger bagved. 121.

En del af vanskelighederne må jeg nøjes med at anerkende. Som et memento kan jeg anbringe Cuv. *jat* 'navn'; Osm. *ad* lader sig aldrig forklare deraf, og intet *ad* kan give nøglen til vokalen i *jat*. Det går jeg altså ærbødigt udenom. I mange tilfælde må jeg trække vexler på de ubekendte årsager som jeg allerede har antydet; ved et ord som det Jak. bevarer under formen *suoryan* 'tæppe' har Kir. i sit *ǧūrkan* endnu et minde om det forsvundne element, medens ethvert spor er udslettet i *jorgan*, som ordet lyder i det konservative Osm. Nogle spørgsmål skal jeg søge at give svar på, eller antyde i hvilken retning jeg tror det er at søge. Et par ord står i Kir. Kas. som undtagelser på grund af deres *d*: *bīdaj*, *bodaj* 'hvede' og *sidik*, *sidek* 'urin'. Det første er rimeligvis lån, der har stået en vokal mellem *g* og *d*, således at den mongolske form *boγodaj* lydligt set er oprindeligere. I det andet tilfælde beror *d* på at ordet er en participiumsform, der først temmelig nylig har erhvervet borgerret som substantiv. Selve det faktum at Kir. og Kas. regelmæssig har *t* viser at bortfaldet i de andre tilfælde er foregået tidlig, sikkert betydelig tidligere end i Osm. I det hele taget er der intet mærkværdigt i at Jak. har bevaret minder om *g* og *b* længere end de andre dialekter. Vi har set at der i nyere tid er en tilbøjelighed, i det mindste hist og her, til at sløjfe længden foran visse konsonanter, især *r* og *l* dog også undertiden i andre tilfælde (f. ex. netop i *sidik*). Der er intet i vejen for at antage noget lignende fra en tidligere tid, måske i andre stillinger; medens altså de øvrige dialekter trængte de gamle minder ud for de nye, har Jak. ganske simpelt lagt de nye udviklinger til de gamle og bevaret alle lige trofast. 122.

Men så har Jak. udvisket forholdet på anden måde, ved forkortning foran konsonant + vokal. Rettere bør man sige: Jak. har ikke ført de forkortede former ud over disse bestemte stillinger; ti jeg tror at dette samme princip er det som ligger til grund for de andre dialekters korte vokaler. Og drivkraften i denne bevægelse er aksenten, i den finder vi forklaring både på den trofaste bevarelse og på den fuldstændige undergang. Det er jo en overmåde vanskelig sag at behandle aksenten i sprog der er ganske uopdyrkede, ja hvor vi næsten ikke ved noget om den nuværende 123.

betoning; imidlertid går mine antydninger så meget i det almindelige at der dog kan være lidt mening i dem. En temmelig stærk aksent har været skyld i synkope af anden stavelses vokal, altså populært udtrykt i en tendens mod enstavelsesstammer; noget som går for sig endnu. Alt. har dannet en ny stamme *ajr-* 'skille ad', fordi **ad-* (Jak. *at-* 'gabe') er tabt og kun bevares i kausativform. Netop dette exempel har en vis interesse i denne sammenhæng, ti *-r* er absolut identisk med det *-yr* der endnu den dag i dag fungerer som kausativsaffix. Mod denne betragtning af synkopen kan ikke indvendes: Jak. *ysygyn-* — *yčgyn-* eller *ütügün-* — **ödkün-* o. lign. former, ej heller Alt. *koruk-* — *korg-*; synkopen er grund til vokalindskudet (se § 65). På den måde får jeg forståelse af vokalforkortningen i Jak., den beror på et tidligere eller senere udfald af anden vokal og deraf følgende stærkere eller svagere assimilation af konsonanten. Når affixet begyndte med konsonant, således at der kom to konsonanter mellem anden stavelses vokal og affixvokalen, vilde den første holde sig længere og derved komme til at sætte varigere spor. Hvis vi altså supponerer en form **töbärt* eller **tögärt*, da får vi **töbärttä* (med tonen på første eller sidste stavelse) til *tüörttä* men **töbärtägü* til **töbrtägü* til *tördüö*, eller **töbärtünč* til **töbrtünč* til *tördüs*. Jeg vilde hellere som exempel have brugt *uon*, men da Cuv. ved dette ord ikke giver nogen antydning om anden vokals farve, så de konstruerede former mig så grelle ud at jeg strøg dem igen. I et verbum som *ȳt-* 'sende' har der altså engang existeret to former **yi̯yt-* og *yi̯t-*, der vexlede under bøjningen, den sidste er bevaret i participiet
124. *ytyk* — **yi̯t-uk*. Egentlig er denne udviklingsgang ikke helt konstrueret, samme princip ligger til grund for de moderne osmanniske former, så vidt jeg kan skønne af Kúnos' texter, han skriver *oul* 'søn', *ōlum* 'min søn', men *oulğūm* 'min lille søn' (af *oulğuk*). Også i Kas. *olan* 'søn' — *oylan* i modsætning til *ul* 'søn' — *oyul* er en lignende tendens umiskendelig.

125. Ud fra denne opfattelse af aksentens betydning er det let at forstå hvordan der tidlig kunde fæstne sig en sådan forskel som den mellem Orkh. *kagan* og *katun* (*kadun*), samt hvorledes to etymologisk sammenhørende ord eller ordformer kunde glide fra hinanden, sådan som f. ex. Alt. *kajna-* og *kūr-*, Cuv. *śu*, *śur* (*śor*) 'sommer' eller med endnu større divergens *śut-* og *śiźĕm*. Dette *śur*, *śor* har så tidlig tabt følingen med sine frænder at det er gået ind under den almindelige lydudvikling. Det første brud mellem to former blev fremkaldt af aksenten, men til at uddybe den fremkomne kløft har der bidraget forskellige omstændigheder, som det nu er meget vanskeligt for os at tænke os ind i. Lad mig prøve experimentet ved et enkelt exempel. Osm. har et substantiv *koš* 'par', i norddialekterne betyder det 'kløvbyrde' (Verb. dvojnoj vjuk, ifølge Radl. også: 'zusammen sich befindend, miteinander'); desuden findes verbet *koš-*, i Osm. 'spænde for', i nord-

diall. og Kir. 'øge, føje til, lade forene sig'. I Uig. skrives stadig *kooš-* 'forene'. Betydningen viser bestemt hen til det **kav-* som oftere er omtalt og som vi bedst kender fra Osm. *kavuš-* 'forene sig'; derfra er det i sprogbevidstheden gledet bort og er blevet knyttet til *ko-*, opfattet som en reciprok form eller rettere blandet sammen med en reciprok form deraf. Og grunden ligger i affixet. Verbet *koš-* er aktivt, dannet med en endelse som nu er tabt, undtagen i et par tilfælde som det reciproke *-š* har knyttet til sig. Endnu findes i Čuv. *leś-* (vir. *jeś-*) 'føre', *valäś-* (*valeś-*?)[1]) 'dele', *śibĕś-* 'klæbe til'. I de andre dialekter har i de fleste fald (undt. *koš-*) denne nye etymologi taget magten fra betydningen, ligesom *ykčyn-* i norddiall. på grund af sit *-n* hælder til at blive intransitivt (Kas. *yčkyn-* 'slippes løs' har gjort skridtet helt ud). Kas. *öläš-* er endnu transitivt (*ölöš-* 'få del i'), Jak. bevarer ligeledes et minde i passiven *ülläsin-* (til *üllär-* 'dele') og i aor. *ilğär* af *ilt-* (Osm. *ilät-*) 'føre'. Vi kan endnu ikke danne os noget billede af hvordan denne endelse fra først af har set ud, men formen synes at have gjort det muligt for flere af de levedygtige affixer end det ene *-š* at drage fordel af fallitten. Osm. *koš-* betyder tillige 'løbe', vistnok især 'løbe efter, begive sig hen til', vi mindes om Jak. *xuot-* 'indhente, undslippe', med det lovstridige forhold: *x* foran *u*; det er et yderligere vidnesbyrd om den vexelvirkning der har været mellem disse to verber, ti dette sidste synes efter sin betydning nærmest at måtte knyttes til *kav-*, medens formen viser hen til *ko-*.

Vi kan altså skelne flere lag i udviklingen; jeg har alle- 126.
rede for Kas. vedkommende nævnt hvordan former som *bul-* = *buol-* 'blive', *kory-*, Jak. *kūr-*, må være ældst, ovenpå dem ligger *tumyr-tomor-*, *tuŋ- toŋ-*, der er blevne til lige på den tid da vokalforskydningen fandt sted, endelig når vi til de rent moderne former: *tuma* 'slægt' = *doyma*, *su* 'vand' = *sub*, *sidek* = **sigdük* etc. Endnu klarere fremtræder lagdelingen i Jak., yngst er *uol* = *oyul*, foran den ligger *uon* = *on*, og ældst: *onus* = *onynč*. De andre dialekters *on* beror altså efter al sandsynlighed på en analogisk omdannelse, hvorved andet trin blev aldeles fortrængt; Jak. er i almindelighed gået den modsatte vej, under bøjningen er de lange former blevne gennemførte. Egentlig er den sidste synkopering en nøjagtig gentagelse af første, vi har første trin i former som *äjäyäs* 'venlig', af *iäi-* 'elske', *kösüjä*, deminutiv til *küös* 'gryde', måske *butuk* 'gren'.

Et spørgsmål som dernæst stikker hovedet frem er: hvori 127.
består forskellen mellem de to trin, hvorfra er overhovedet denne tidsforskel kommet? Det er umuligt at give èt svar der passer på alle tilfælde. Lad mig her, for at forebygge misforståelse,

---

[1]) Jeg har ingen midler til at bestemme anden vokal, men det ejendommelige forhold mellem de to vokaler hentyder til *e*, som i *leś-* og *vĕzen-* § 129.

indskyde at jeg ikke tænker mig disse lag som en række hylder hvor alle vokaler ligger i jævnhøjde; der er intet i vejen for, eller rettere det er øjensynligt at nogle har været forud for andre. Jeg har betonet hvor stor en rolle omgivelserne spiller i mange tilfælde. Et par forbindelser, som f. ex. *ag*, fremtræder klart kun èn gang, det kan bero på at første trin er gået sporløst under.

128. For det første er det ingenlunde sikkert at det *g* eller *b* som endnu til nød har hovedet oven vande i de mest konservative dialekter, og i de andre allerede èr dukket under, fra først af har stået alene. Jeg har haft lejlighed til at vise hvordan et Osm. *v* eller Jak. *b* ofte dækker over en konsonantkombination; en lignende udvikling kan vi let forlægge til forhistoriske perioder. I enkelte tilfælde tror jeg endda at vi endnu aner et sådant forhold. Man kan ikke rolig skille Osm. *av* 'jagt', Osm. *aγ* 'jagtnæt' og Alt. *aŋ* 'vildt' fra hinanden; der er sikkert ingen vanskelighed ved at antage at *av* ligger til grund for de to andre. Orkh. *jaguk* 'nær' står måske i forbindelse med det **jab* som jeg har ment ligger til grund for Jak. *sysyn-* etc. (§ 104). Orkh. *jagy* 'fjende' — Alt. *jū*, Kas. *jau* anser jeg for beslægtet med Osm. *jaj* 'bue'; Osm. *jad* 'våben' antyder en tostavelsesform, stammen kommer vi vist nærmest i Alt. *ja* 'bue' — Jak. *sā* 'bue, bøsse', forøvrigt skal der endnu i Osm. existere et *jav* 'fjende'. Ad den vej kan man godt forene Jak. *bāi-* 'binde', *bā* 'tvang' med *bya* 'strikke' — Koib. *pag*, Osm. *bā*, Kas. *bau*, Alt. *pū*; *bā* og *bya* forholder sig til hinanden som Osm. *kav* til Jak. *kya* (§ 70). Det var hertil jeg sigtede (§ 113) da jeg omtalte Jak. *tobū* 'skår' i forhold til Osm. *doγra-* 'hugge i stykker'. Osm. *öjrän-*, — Jak. *üörän-* 'lære', kan jeg ikke skille fra *öjüt*, *üjüt* 'råd', hvor den vaklende vokal allerede er talende. Hvis den Kir. form *öküt* som Radl. anfører er rigtig henvises vi bestemt til et *bk* eller *gk*, og det samme gælder for så vidt også Kas. *üget* 'lære, råd'; vi må blot ved denne (og ved den form *ögüt* som Kir. Slov. har) tænke os at *k* er faldet for analogien fra de andre, sonorificerede *k*'er. Herimod kan ganske vist indvendes at *öküt* måske skyldes affixet; men det er meget tiltalende at forbinde stammen i *ögrän-* med Cum. *upsunurmen*, *üücsunurmen* 'recordor', hvor vi sikkert må se en forbindelse af labial plus guttural. Ved den slags afledninger som *aγ*, *jaguk* etc. kan vi ikke anlægge den målestok som jeg har anvendt overfor senere konsonantsammenstød, de tilhører en ældre epoke i sproget. Hvis jeg har nogen ret i denne analyse af *öjrän-*, behøver vi imidlertid ikke at sætte denne simplificering op i en meget gammel tid; som jeg har antydet et andet sted, tror jeg at vi netop her befinder os på et område hvor der må indrømmes dobbeltmuligheder en plads. Lige så lidt som man bør forudsætte vilkårligheder i sprogudviklingen, lige så lidt tør man benægte at i visse tilfælde to muligheder kan ligge lige nær, og valget mellem disse beror på de ubestemmelige understrømninger som man instinktivt

føler i sit eget sprog, men har så vanskeligt ved at gribe under sprogforklaringen. Osm. har *güjärǧin* eller *güvärǧin* 'due' (obs. Barb. de Men. *gövärǧin, gögärǧin*) = Kir. *kügöršin* eller *kögöršün,* Alt. *köyörčün,* Kas. *kügärčen* (Karakir. R. W.: *kögürčkön*; jfr. Jak. *küörügäi* 'lærke'); mere behøver vi egentlig ikke for at kunne sige at der mellem første og anden vokal har stået et *bg* eller *bk,* men naturligvis er Cuv. *këwagarǧën* eller *këwagaršën* en kærkommen bestyrkelse. Ordet står ganske sikkert i nogen forbindelse med *kök* 'blå', måske er navnet indkommet udefra og ad folkeetymologisk vej knyttet til *kök,* men i så fald må dette være sket meget tidlig. Hvad enten ordet er arveord eller ikke synes det altså at bære vidne om at *kök, küök, këwak* går tilbage til **köbäk.*

Anden vokals betydning. Ved spørgsmålet om tidsforskellen i *uon* og *uol* har jeg imidlertid også et andet svar som uden tvivl gælder i en hel del tilfælde. Lad mig formulere spørgsmålet i et enkelt exempel: hvorfor har Osm. *kök* men *söjüt* = Jak. *kuök* og *üöt?* *kök* hedder på Cuv. *këwak,* der peger direkte på løsningen: anden stavelses vokal [1]). Cuv. *këwak, tëwattë* må være en direkte fortsættelse af en gammel tostavelsesform, og det samme antager jeg på grund af anden vokal bestemt om *këwaba* 'navle' = Osm. *göbäk, vat* = *öd, var* = *üös*; der har altså i de to sidste former fundet bortfald sted af begyndelsesvokalen på samme måde som i *vur* = *ayyz, jar-* = *yt-* etc. Derimod er det ikke sandsynligt at vi i *viś-* 'sulte' = *as-* skal se noget oprindeligt for vokalens vedkommende; formen kan være af samme beskaffenhed som *vŏrŏ* 'tyv' = *oyru, vëżen-* (*öżen-*) 'løse' (også *vëżär-, ëżär-,* analogi fra causativa) = Orkh. *yčgyn-, vëżen-* viser tilbage til **yyčyn-* (Alt. *ykčyn-*) med indskudt vokal. Ord som *vot* 'ild' hvor rodvokalen er *o* lader jeg af ovennævnte grunde helt ude af betragtning. I parentes bemærket er der altså intet i vejen for at se et opr. *g* i *vat,* da *g* og *d* sikkert aldrig har været hinanden nærmere end de nu er [2]). 129.

Det har følgelig spillet en rolle hvilken farve anden vokal havde; jo mere forskellige de to vokaler var des større konservatisme. Især synes det at være gået ud over vokalerne af første gruppe, ganske modsat det princip der nu råder i Jak. Den slags svingninger er jo så almindelige i sprogenes udvikling. Det at *a-ä* nu aldrig elideres kan egentlig kun forstås ud fra den forudsætning at alle *a-ä*'er engang er blevne borteliderede, forsåvidt de ikke på en eller anden måde var beskyttede. Loven fortærede sig selv og er derfor magtesløs overfor de affixer af første klasse der senere antog en reducibel form. Ad den vej er en hel lille generation endelser dels gået tilgrunde og blevne erstattede af syno- 130.

---

[1]) Strider *tëwar* 'salt' = *tūs* herimod? Det kan ikke afgøres førend vi får at vide hvad rodvokalen var.

[2]) Naturligvis må man også huske på at i *pözö* = *büt* og *šüzä* = *üöt* har stammeudvidelsen tvunget *g* og *d* ind på hinanden.

nymer, dels gjorte ukendelige ved at optages i den faste stamme. Selvfølgelig må vi altid huske på de krydsninger som fremkom ved forholdet til de forskellige rodvokaler, det har til en vis grad bevaret kontinuiteten ved overgangen fra den gamle tid til den ny. Jeg anser Cuv. *xëwar-* 'efterlade' (i forhold til *xïw-* § 97) for en enestående rest af det gamle affix *-ad* som vi har i *kod-*, *tod-*, vel også i *käd-*; *xur-* (*xor-*) må da være en dublet, fremkommet ved analogi. Når der i Orkh. findes et *-ad* kan vi vistnok efter Jak. *ulāt-* 'voxe' konstruere et ældre *-gad*, som i visse stillinger har tilsat sit *g*.

131. Alligevel får vi vel ikke alle fænomener indpasset i disse to lag eller tidsafsnit. Som repræsentant for de irregulære kan jeg tage *yt-* 'skyde' i forhold til *at-*, *yl-* — *al-*, *ys-* — *sač-* etc.; denne konstellation gør indtryk af at være ældre end de to andre, både i al almindelighed og da særlig når vi ser hen til de ustemte konsonanter i Osm. (aor. *atar*, *sačar*). Der er vist heller ingen tvivl om at det forholder sig således, men alligevel tror jeg at vi i disse tilfælde også må give anden vokal en del af æren for den ejendommelige udvikling. Vi ser i tyrkisk en fremadskridende omsiggriben af vokalharmonien; i næsten alle moderne dialekter lige fra Osm. til Jak., er den gennemført til stiv formalisme, i Cuv. finder vi en gensidig fastklamren mellem vokalerne i tostavelsesord og ellers under bøjningen stærke brud på harmonien. Når så forholdene i Orkh. tages med i beregning, er der al sandsynlighed for at vi, hvis vi med et spring kunde nå et stykke op i fortiden, vilde finde en tilstand hvor vokalharmonien endnu var i embryo. Det er mærkværdigt så få spor vi i lydudviklingen møder af et friere vokalforhold; de indskrænker sig til enkelte exempler på omlyd, hvoraf de ældste vel er Jak. *sūrbä* og *uos*, men ellers ser det ud som om anden vokal ingen rolle spiller. Det tyder på at de fleste sammentrækninger som vi kan kontrollere er yngre end vokalharmoniens fuldendelse. Men derfor er det også mere end rimeligt at jo ældre sammentrækninger der er tale om, des stærkere vil vi spore anden vokals indflydelse ved siden af første. Uden tvivl vil man efterhånden kunne nå et stykke længere ad den vej. Fortungevokalen i *siäl*, jævnført med *tās*, hvis de går tilbage til en første stavelse **jai̯-* og **tai̯-*, er vel tilstrækkelig forklaret ved omgivelserne, men jeg anser det ikke for absolut umuligt at *säbirdäx* 'blad', ja måske Jak. *ayys* '8' — Osm. *säkiz* kunde vise op til en ældre vokalisme, og i hvert fald tror jeg bestemt at det er i anden vokal vi skal søge grunden til forskellen mellem Jak. *bus-* 'blive moden, kogt' — — Alt. *pyš-*, Abak. *pys-*, Kir. *pis-*, Kas. *peč-*, Osm. *piš-*, Cuv. *piś-* — og det § 107 nævnte *bys-* 'skære', Alt. *pyč-*, Osm. *bič-*; det samme gælder Jak. *kuččugui* 'lille' [1]) jævnført

[1]) Med hensyn til dannelsen jfr. Jak. *aččygyi* 'klein' (*aččyi-* 'klein werden') med Osm. *az* 'peu' og *aččyk* 'hungrig' med *ās-* 'hungern'.

med Abak. *kičig* = Kir. *keši*, hvor omlyden i Osm. *küčük*, Alt. *küčü* vel endnu bevarer mindet om den forsvundne media (ligesom i Osm. *büjük* 'stor').

Vokalerne i-ĕ, ï-ë i Cuv. Mere end noget andet sted kunde man i Cuv. vente at træffe minder af den art. Det er måske også til en vis grad tilfældet, men forøvrigt har der her fundet en række ejendommelige omdannelser sted. Jeg har udviklet hvordan fra moderne standpunkt set *ĕw* sammentrækkes til *ü*, og på den anden side *ü* diftongeres til *ĕw*. Dette er næppe oprindeligt. Ved siden af *śü* 'søm (Naht)' = *śĕwĕ* og *śülä-* 'sy' findes *śĕlä-*, tidligere er nævnt *xĕlĕm*, *xĕlyĕm* 'gnist', jfr. Osm. *kyvylğym*. Faktum er at *iw* altid sammentrækkes til *i*: *śiwĕğĕ*, *śičĕ* 'skarp', *siwĕ*, *si* 'kold', *śirĕm* '20', *inä* 'ko'. Jeg tror at forskellige fænomener har krydset hinanden og grebet ind i hinanden. De *w*-diftonger som er opstået af oprindeligt *g* og *b* bevares foran vokal, men sammensmælter foran konsonant. Det oprindelige turde da være at *üw* blev sammentrukket til *ü* og på den anden side dissimileret til *ĕw* (som i *kĕwä* 'møl'); *ĕw* (*iw*) blev sammentrukket til *ĕ* (*i*), men ved kombinering af disse to gik det let at få *ü* i alle tilfælde foran konsonanter. Under denne proces kan anden vokal meget vel have medvirket, i ord som *kür-* 'hente' (Zol. *kürt-* 'indføre') = Osm. *givir-*, Tar. Uig. *kigür-* 'indføre' = **kiv-gür-* (måske også *śürän* 'rød hest' = Abak. *jegrän* § 46). 132.

Der har rimeligvis fundet en lignende udvexling sted ved bagtungevokaler; en form som *pïr* 'hals' = Osm. *boyaz* viser hen til bortfald af labialen foran konsonant, uden runding aldeles som i *śirĕm*. Det kan godt være at der fra først af er blevet skelnet mellem *a* og *o*, *u* foran *w*, nu synes de jo at være faldne sammen til *ëw* eller *ïw*. Man kunde tænke sig at *ub*, *ug*, *ob*, *og* blev til *ïw*, medens *ag*, *ab* > *uw* holdt sig længere og senere blev *ëw*; sammentrækningen til *u*, som nu er almindelig i alle tilfælde, stammer i så fald fra dette sidste. Hvad der taler herfor er *šïwë* 'vand', med sit *š* der må være fremkaldt af vokalen; *ï* synes altså her at være ældre end i *sïwë* 'sund' = Osm. *say* (*sëwër-* = *savur-*). Det er ikke let at fremføre noget afgørende i dette spørgsmål, idet der åbenbart er foregået talrige udjævninger. At det nu hedder *tëw-* 'gøre' = **tog-*, *śëw-* 'vaske' = **jub-* behøver ikke at tale derimod, ti de kan være omdannede ud fra det sammentrukne *tu-*, *śu-*, under påvirkning af efterfølgende vokal. I hvor høj grad denne virker udjævnende ses f. ex. tydeligt i grammatisk vexel: *vil-* 'dø', *vĕlär-* 'dræbe'; *piś-* 'koge', caus. *pĕźär-*, *xïw-*, *xëwar-* (§ 97); jfr. endvidere Kurm. *šu* 'vand', gen. *šëwën*, dat. *šëwa* = almindeligt *šïw(ë)*, *šïwën*, *šïwa*; Aschm. skriver *ĕnä* 'ko' medens Munk. har det oprindeligere *inä*; sådan må man vel også opfatte *ĕ* i *čĕlyä* 'tunge' = Osm. *dil*, Jak. *tyl*. Foran et bevaret *w* er vokalen i det hele taget ikke meget stabil. *ï* står temmelig fast, men udenfor dette kan vokalens farve skifte noget; man finder *ëwës* og *ŏwŏs* 'asp' (§ 65), 133.

suw- — *sëw-* 'malke', Osm. *say-*, *tuw-* 'gøre' — *tëw-*, *tŏwan* — *tëwan* 'slægtning', af samme stamme, *tŏwŏr* — *tëwër* 'trang' (§ 112), *šŏwŏr* 'spids' = *šëwĕr* (§ 59) etc.; at vi ikke heri skal se noget oprindeligt viser den dialektale bøjning af *tu* 'bjærg', dat. *tŏwa*, gen. *tŏwŏn* = *tëwa*, *tëwën*.

134. Nu finder vi jo imidlertid *ï* også som repræsentant for et tyrkisk *a*, først og fremmest *ïwët-* 'kaste' — *at-*, *ïwën-* 'blive træt' jævnført med Kas. *ar-* [1]). Jeg ved ikke om *ïw* ligefrem er fortsættelsen af gammelt *ab*, så at vi altså må antage at dette ikke falder sammen med *ag*, eller om *ï* er fremkommet ved omlyd af en eller anden slags, det må fremtiden afgøre. At der efter min mening existerer en sådan omlyd i Cuv. har jeg tidligere omtalt, og jeg kan ikke komme bort fra at den er fortsat ned i tiden, i former som *śïwëx* 'nær' — Orkh. *jaguk*; samme dannelse er *xïwëx* 'avner', hvis etymologiske familieskab er mig ubekendt; fremdeles vel *sïwë* 'sund' = **sayuy*, udvidelse af Osm. *sā*. Om *jïwër* 'tung' — *agyr*, *jïwëś* 'træ' (§ 100), *ïwëś* [2]) 'håndflade' — Osm. *avuǧ*, *ïwël* 'søn' — *oγul*, *mïjë* 'hals' (ved siden af *mëj*) — Osm. *bojun* stemmer hermed har jeg ingen midler til at afgøre; *sëwër-* — Osm. *savur-* synes bestemt at tale imod, da det går tilbage til **sab-gur-*, imidlertid må man hele tiden huske på den stærke nivellerende tendens som går igennem Cuv. og som giver sig udslag i sideformer som *jëwër*, *jëwëś* = *jïwër*, *jïwëś*. Der er intet selvmodsigende i snart at påkalde *ë* som omlydende, snart som nivellerende, ti dette *ë* repræsenterer flere ting, først den moderne lyd der er et sammenfald af forskellige vokalnyanser, dernæst disse forskellige vokaler som den går tilbage til; Cuv. har vi jo desværre kun i én skikkelse.

135. En tilsvarende stilling mellem fortungevokalerne indtager *i*. Angående *śiwĕğĕ*, *inä* må jeg nøjes med at konstatere *i* som udvikling af *yg*; om *ĕnä*, *čĕlyä* har jeg talt. I *śirĕm* '20' — *jigirmi* eller **jigürmi* kunde man tænke sig at *ü* havde spillet samme rolle som ovenfor er tildelt *u*; alt taler imidlertid for at *ü* i den henseende skiller sig skarpt fra *u*, det kan fremkalde runding men ikke hævning. Rimeligvis beror forskellen mellem *śirĕm* og *śĕwĕ* (udvidet af Osm. *jiv*, § 59) på at de to vokaler i sidste tilfælde er blevne nivellerede. Helt anderledes stiller sagen sig hvor vi står overfor tidligere bagtungevokal, der tror jeg bestemt man har lov til at tale om hævning, fremkaldt af *u* førend fremskydningen fandt sted, som i *siwĕ* 'kold' — **sabguk*, **xĕrĕ* 'kant' — Jak. *kytÿ* (se § 30); at vokalen i det sidste ord atter er gået ned beror tildels på at ordet som postposition altid står i ubetonet stilling, jfr. *śor-tĕri* 'sommersæd' af *tïrë* 'korn'. Men så *šĕwĕ* 'fugtig' — Osm. *syvyk*? det må i så fald være analogt med det i forrige paragraf omtalte *sëwër-*.

---

[1]) *ï* kan findes i låneord om end ret sjældent; det gengiver tyrkisk *ai* især foran konsonant: *ëjër*, *ïrë* 'hingst' — Kas. *ajγyr*, *xïra-* 'skærpe' — Kas. *kajra-*

[2]) Hvad betyder den form *ŏś* der citeres ved siden af *uśĕ*?

I *pïr* 'hals' har vi set et exempel på at en media er forsvundet og har efterladt en høj vokal; derved forklares ord som *tïmar* 'blodåre' jævnført med Jak. *tymyr*, Koib. Kir. Kas. *tamyr*, Osm. *damar*, de kan altså ganske simpelt sidestilles med *ïwët-* 'kaste' = *yt-* = *at-*. De andre er *śïdar* 'hovedpude', jfr. Jak. *syttyk* id. = Alt. Kas. Osm. *jastyk*, og Jak. *syttā-* 'lægge under hovedet' = Osm. *jasda-*, Alt. *jastan-*, *ïjt-* 'spørge' = Jak. *yjyt-* 'spørge', Alt. *ajt-* 'sige'; endvidere hører vel herhen *śïr-* 'skrive' = *jaz-*, hvor vi imidlertid mangler den jakutiske form. Svarende til den efter min mening ældre sammentrækning som repræsenteres af *yt-* = *at-* findes altså i Cuv. dels bevaret *w*: *ïwët-*, dels *ï* alene: *tïmar*, og endelig former hvor vokalen tidlig har undergået betydelige forandringer: *il-* 'tage', *śiźĕm* 'lyn'. Disse sidste hænger vel sammen med de andre exempler på overgang til fortungevokaler som jeg har gennemgået i §§ 96—98. Udviklingen er ligefrem at opfatte som en overgang til *y*, til somme af formerne kan vi jo hente paralleller fra de andre tyrkiske sprog: *xüyĕm* jfr. Osm. *kyvan-*; *šĕwĕ* = Osm. *syvyk*; *törnä* = Kir. *tyrna*; overgangen har blot fundet sted i større omfang. Hvad betingelsen for denne overgang angår må jeg nøjes med samme vage antydning som på de andre sprogområder: i de kendte exempler synes der gennemgående at finde et sammenstød sted mellem *w* og påfølgende konsonant, vel at mærke således at muligheden for indskudsvokal i visse stillinger er udelukket. Med dette er ikke sagt at den følgende konsonant er ligegyldig. Herindunder kan *śülğĕ* vist godt anbringes, da *w* i *śĕwĕlğë* efter al sandsynlighed går tilbage til *bb*. I formerne *šĕwĕ*, *siwĕ* (§ 110), *pĕwä-*, *xĕw* må vi altså søge en forsvunden konsonant efter *w*, i de to første vel *g*, i de andre *j* (i *xĕw* egentlig *jn*, jfr. *vëj* 'spil' = *ojun*); *sü-* og *xü-* kan gå tilbage til en *i*-dannelse (som *jaj-* § 90), ved *pĕw* 'væxt' er jeg i endnu højere grad henvist til gisning (lignende afledning som *xĕw*?). Forskellen mellem *vïś-* 'sulte' = *ās-* (*aǧ*) og *jüś-* 'blive sur' jfr. *aǧy* forklares tilstrækkeligt af det sidste ords forlyd, der hindrede et vokalindskud i at trænge sig ind og sætte sig fast. Måske hører *pĕwär* 'lever' (§ 51) også herhen, i så fald går det vidunderlige af vokalen. 136.

137. Men nu forskellen mellem *tïmar* og *il-*, og forøvrigt også mellem de sidst nævnte exempler og et ord som *tuda* 'læbe', hvorfra kommer denne ulige udvikling? For en stor del har naturligvis omgivelserne, d. v. s. de efterfølgende lyd skylden, men desuden har vi jo allerede set ikke så få exempler på at dobbeltudviklinger er ført helt ned til nutiden indenfor Cuv.: *törnä* og *tŏrna* 'trane', *jüś* og *jïwëś* 'træ', *siwla-* og *sülä-* 'ånde', *śŏldŏr* og **śöldör* (čeremiss. *šŏdör*) 'stjærne'. Som jeg allerede har sagt giver hverken Aschm. eller Munk. nogen klar gruppering af de čuvassiske bygdemål, det er derfor umuligt at sige hvordan *sïwla-*, *sula-*, *sülä-* eller *śĕwĕlğë*, *śülğĕ* egentlig forholder sig til hinanden indbyrdes; men det at disse former faktisk findes side om side i tid befrier

os fra at føle den uregelmæssighed der er tilstede i de optegnede former som en byrde. Stammevexel under bøjningen kan måske have spillet en lille rolle. Selve vokalen *ü* (*ö*) må være temmelig ung; *il-*, *śiže̊m*, *śibėś-* (§ 104) viser ligesom *inä* hen til bortfald af *w* på et tidligere standpunkt, førend *w* begyndte at øve indflydelse på foregående vokal. Hvad endelig vokalforskellen mellem *pözö*, *pödö*, *sölö*, *ẋödört-* og *sülä-*, *śüyä* angår, da beror *ö* på den samme gensidige påvirkning som i *vŏttŏr* '30' og lign.; derfor er Aschm. *ẋüye̊m* 'smuk' lige så naturligt som Zol. *ẋöyöm*.

138. Når jeg ovenfor (§ 126) har sammenstillet Jak. *onus*, *uon*—*uol* med Kas. *un* — *tomor-*, *tumyr-* — *ul* (tydeligere *or-* 'slå' = *ūr-* — *su* 'vand' = *ū*), ses det let at leddet *tomor- tumyr-* er specielt kazansk, betinget af vokalforskydningen i denne dialekt; men forøvrigt dækker de to sider hinanden fuldstændig. De to epoker i sprogudviklingen som vi her finder repræsenterede går gennem hele det tyrkiske sprogområde; dermed nægtes ikke at de kan falde lidt tidligere eller lidt senere i de forskellige dialekter, at individuelle årsager her kan forsinke udviklingen i visse bestemte tilfælde, hist kan fremskynde den, ligesom eftervirkninger af den første bevægelse kan være af ulige styrke og sommetider måske nå helt op til nutiden. Men det til grund liggende princip er fælles. I Čuv. har der i disse aflejringer, for at komme tilbage til det udtryk, fundet talrige skruninger og forskydninger sted[1]), uden at dog de klare omrids er blevne udviskede. Når denne dialekt har *pur*, *por* = Jak. *bār*, *tul-*, *tol-* = *tuol-*, *śör* = *sūs*, *ke̊r-* = *kīr-*, betyder det at udviklingen i disse ord var fuldendt, førend videreførelsen og sammenfaldet af *a* og *o* begyndte, førend *ü* blev *ö* og *i* blev *e̊*. Tostavelsesord som *udë*, *odë* 'ø' behøver ikke at gå så langt op; dèr har følgende stavelse sikkert bidraget til at svække rodvokalens modstandskraft (jfr. *śurëm*, *śorëm* 'ryg' = Kas. *jauryn* 'skulder', Jak. *saryn* id [2]).

139. **Aksentens plads.** Det er langtfra min mening at jeg nu har fremdraget alle sider af denne sag; der findes blandt andet et spørgsmål hvis tid imidlertid ikke er kommen endnu, nemlig det: hvilken rolle indskudsvokalen har spillet, samt det dermed sammenhængende: i hvilket omfang tyrkisk har kendt dobbeltkonsonanter i udlyd. Man må også før eller senere komme til at spørge hvor aksenten har ligget; foreløbig vilde det være dårskab at spekulere derover, siden vi ikke engang ved hvor den nu ligger. I almindelighed er der vel tendens til at betone sidste stavelse, men deraf følger jo langtfra at det altid har været sådan; det forekommer mig at Osm. *kanad*, *ad* i modsætning til *tut-* etc. viser hen til en tid da første vokal bar hovedtonen. I Čuv. kan

---

[1]) Se f. ex. *këwak* og *tu* i forhold til Tar. *kök* og *tay*.

[2]) *saryn* og *samyr* 'regn' synes at være de eneste exempler på den 'korte form' af *ag*.

vi tydelig spore en stærk efterfølgende betoning som har fremkaldt elision af rodvokalen, noget de andre dialekter ikke kender uden måske i meget sene forlydsmodifikationer (som Kas. *peč-* 'skære', *pešer-* 'bage' med *p*); på den måde er fremkommet: *jun* 'blod' — **kian*, **kaian*, *čol* 'sten' = **taiaš*, *vur* 'mund' = Osm. *ayyz*, *viś-* 'sulte' = *ās-* og lign. Mærkelig nok er dette vokalbortfald i forlyd ikke helt gennemført, særlig påfaldende er *ïwĕl* 'søn' lige overfor *vŏrŏ* 'tyv' = Osm. *oγru*, og *ïwĕś* 'håndflade' = Osm. *avuǧ* mod *vur* 'mund'. Nogen rolle spiller vokalens kvalitet, således elideres *a* = ældre *ä* aldrig. Det ligger nær at tænke sig tostavelsesformen *ïwĕl* bevaret på grund af den høje vokal, der efter min formodning skulde stå i forbindelse med det følgende *u*; denne antagelse stemmer ikke så godt som ønskeligt med *vur* 'mund', der jo af Jak. *uos* bestemmes som et **aguz*. Måske kan der alligevel være noget om det, hvis jeg har ret i at forbindelsen *og* først blev *ïw*, således at *ï* holdtes fast af omlyden; vokalen i *ïjt-* 'spørge', *ïwĕt-* 'kaste' har jeg også antaget for at være af temmelig gammel dato. Til forklaring af *vur* og *ïwĕś* må jeg så nøjes med at henvise til nulevende dobbeltformer som *ëwĕs*, *vus* (*us*) 'poppel' = Koib. *ŏs* (Alt. *apsak*); Zol. anfører både *ïwĕs* og *ëwĕs*, der vel forudsætter et **abus*. I så fald går *vŏrŏ* tilbage til **ogry*, men disse spekulationer er og bliver såre problematiske. Angående et par ord har jeg været meget i tvivl om jeg skulde mistænke dem for lån eller ikke, nemlig *ïrat-* 'smærte', *van-* 'brydes' (at Zol. også angiver et *ëw-* 'male tobak' er ikke afgørende); jeg tør ikke sige noget enten for eller imod, foreløbig må de stå. Som allerede nævnt kan vi ikke lægge nogen vægt på vokalen i ord som *viś-*, vi har ingen sikkerhed for at den indeholder nogetsomhelst oprindeligt; *vŏrŏ* synes at henvise til et **oguru*, men hos Aschm. findes også *vurë*, særlig oplysende er de sideformer han anfører til *ëwĕs* 'poppel', nemlig *ŏwŏs*, *vus* og *vïs*.

Forlydsmodifikationer i Osm. Når Osm. har *vär-* 'give' = **140.**
biär-, *var* 'der er' = *bār*, ser jeg i *v* aldeles bestemt et minde om den lange vokal, eller nøjagtigere udtrykt, om det forsvundne *b* [1]); det samme gælder *ol-* 'være' = *buol-*, man kan let tænke sig bortfald af *v* i forlyd af et hjælpeverbum, hvis vokal tilmed var rundet, derimod vanskelig et tilsvarende bortfald af *b*. Ganske vist er *var-* 'gå' = Jak. *bar-* ikke meget bestyrkende for denne formodning, men jeg synes ikke det er tilstrækkeligt til at gøre en fornuftig forklaring umulig for de andres vedkommende. Disse former taler da tilsyneladende for en lignende betoning som på Čuv., men også kun tilsyneladende. Der er i Osm. vistnok foregået en vexelvirkning mellem rodstavelsens forlyd og udlyd, jeg tror vi skal frem ad den vej for at komme til forståelse af det uregelmæssige forlydsforhold ved *d—t*, og tildels *g—k*, i ord som *did-* 'sønderrive' men

[1]) *baį* 'rig' = *bāi* behøver ikke at være nogen undtagelse da *ā* muligvis beror på *į*; forøvrigt er ordet forældet i Osm.

tut- 'holde', *dörd* '4' men *tart-* 'trække'. Vel ved jeg meget godt at den nuværende tilstand ikke vil lade sig indordne i et sådant system, men en stor del må vi skrive på analogiens og andre omdannelsers regning; især er en vexel som *doj-* 'mættes', *tok* 'mæt', og ligeledes *kök* 'rod', men *gök*, acc. *göjü*, 'himmel' god at få forstand af. Som nærmeste forgænger til *vär-* vilde jeg opstille **vävär-* eller lign. Hvad *vur-* 'slå' angår, da beror forslaget vel på selve lydenes forhold til hinanden, det er snarest det første *u* som har overtaget *v*'s rolle.

141. **Langt ö og ü.** Når vi går over til fortungevokalerne, da møder os samme fænomener. Kas. har sit mellemtrin i *tök*, *tük* 'hår' jævnført med Osm. *tüj* og *tüs*; *töš*, *tüš* 'bryst' — Jak. *tüös*; *öč*, *üč* 'hævn' — Osm. *öǧ*. Kas. *söz-* *süz-* 'seihen, fischen' sammen med Kir. *süz-* og Osm. *söz-* gør os det muligt at forstå fortungevokalen i Cuv. *sör-* 'seihen', men denne er alligevel ikke fuldt forklaret ved henvisning til en forsvunden media; *sör-* og *śüzä* 'piletræ' — *üöt*, *söjüt* står lige fuldt i modsætning til *kĕwak* = *küöx* og til *kĕwaba* — Osm. *göbäk*, en modsætning som kun kan forsones ved at antage en indflydelse fra siden. Derfor tør jeg ikke bestemt erklære *kül*, *külĕ* 'sø' = Jak. *küöl* for lån. Ad den vej kan vi vel også fra Jak. *künü* 'misundelse', Alt. *kün* id., Kir. *kündö-* 'misunde' over Cuv. *kĕwĕś-* 'misunde', nå til Osm. *gönü*, *göjnü* 'misundelse, begær'; i sidste instans hænger det måske sammen med *köŋül* 'sjæl, hjærte' (i Jak. 'fri' eller 'vilje'). Jak. *kömüs* 'sølv', Osm. *gömüš* og *gümuš* lige overfor Tar. Alt. *kümüš*, Koib. Kir. *kümüs*, Kas. *kömöš* forråder et forsvundet element, og så synes Cuv. *kömöl* ikke at kunne komme ind på anden måde end gennem et **köbümüš*. Under behandlingen af *b* har jeg allerede omtalt *pürä* 'nyre' og *pĕwä* 'dæmning'; for det sidste ords vedkommende har jeg ingen anden oplysning end den der gives af Kir. *bögä*; hvad det første angår er der det ejendommelige at der i Osm. skal findes en 'vulgær' sideform *böbräk*, som godt kunde bestyrke antagelsen af en kombination. I et sådant forhold bunder sagtens også forskellen mellem Cuv. *valeś-* (*valäś-*?) 'dele' og de andre dialekters *ü*, i Abak. *üläs-*, Jak. *üllär-*, således at *val-* går tilbage til **ügäl-* eller **übäl-*; medens *vĕrän-* 'lære' forudsætter *ögi* eller lign., hvis ikke snarere jeg har ret i min antagelse af dobbeltkonsonant: **öbük-* eller **öbüg-*? [1]) Og måske man på den måde en skønne dag kan komme til at stå overfor forklaringen til Cuv. *kon* 'dag' — *kün* etc. (§ 35). Der indvendes muligvis at så ender det med at alle vokaler i tyrkisk er 'lange'; jeg tror og håber på at man engang må komme så vidt med største parten af dem.

---

[1]) Nå, måske bør man ikke tillægge *vĕrän-* nogen dybere betydning, men ganske simpelt sætte det i klasse med de øvrige exempler på *ö* i forlyd, hvor den čuvassiske ækvivalent gennemgående synes at være *vĕ* (*vi*).

Langt i og y. Om langt *i* har jeg ikke meget at sige, det har ikke skiftet karakter i nogen dialekt; to gode exempler er: *kīr-* 'træde ind' = Osm. *gir-*, Kas. *ker-*, Cuv. *kĕr-*, ellers *kir-*; *bīr* 'en' = *bir* og i norddiall. *pir*, Kas. *ber*, Cuv. *pĕr* (*pĕrrĕ*). I det første exempel kan vi identificere den forsvundne lyd ved hjælp af det beslægtede Osm. *givir-* 'indføre', Tar. *kigür-* = **kiv-gür-*. Lad mig med det samme nævne et andet exempel på *ib*: Jak. *silī* 'marv', Alt. *jilik*, Koib. *čiliŋ*, Tar. Osm. *ilik*, Kas. *jelek* forbindes ved Alt. *jülün* 'marv, saft i træer' med de § 95 nævnte former. I et tilfælde angiver Cuv. *s* et gammelt *i̯*: *šĕl* 'tand' = *tīs*, Alt. *tiš*, Osm. *diš*, Koib. Kir. *tis*, Kas. *teš*. Så er der de to: *byt*, *bit*, *pÿjdĕ* 'lus' og *yt*, *it*, *jïdĕ* 'hund' (hvor *j* ikke har stået i forlyd fra først af), de danner ligesom et overgangsled til *ȳt-* = *jar-* etc.; om *byt* og *yt* skal opfattes som et ældre trin af *yi̯* tør jeg ikke sige med bestemthed. Svarende til *ȳ* = opr. *yi̯y* har de øvrige dialekter gennemgående *y:* Koib. *ys-*, Orkh. *yd-*, Alt. *ī-* = *ȳt-*; *kyn* 'skede', = Jak. *kȳn*, Cuv. *jin*, er fælles for norddiall. Kas. Kir. og Osm. Påfaldende er Cuv. *xir* (eller *xĕr*) 'pige' = *kȳs*, ellers *kyz* eller *kys*, i dette ord synes der meget tidligt at have fæstnet sig en dobbelt stammeform; men forøvrigt er det ingenlunde sikkert at *ȳ* i alle tilfælde skyldes elision af *i̯*. Hvis Osm. *did-* er lig Jak. *tȳt-* (§ 80) tyder det i anden retning, de andre exempler er imidlertid så få og tillige så dobbelttydige at jeg slet ikke tør indlade mig på dem. 142.

Problemet e. Når vi går videre møder os det problem som har ord for at være det vanskeligste i tyrkisk lydlære, nemlig det som består i at en række ord hverken vil føje sig ind under *ä* eller *i*; jeg vilde hellere sige: dette spørgsmål er lige så vanskeligt som alle de andre. 143.

Vi kan gå ud fra Orkh.; dér findes f. ex. *bir-* 'give', en enkelt gang skrevet *br-*. Som jeg allerede har haft lejlighed til at bemærke, må vi ikke hænge os i at Orkh. sommetider udelader vokaltegnet hvor alle dialekter er enige om et *i*, f. ex. *jigrmi* eller *jgrmi* eller når der en enkelt gang skrives *br* = *bir* '1'. Men ved *bir-* stiller sagen sig ganske anderledes, ti der står Orkh. *bir-* overfor et næsten enstemmigt *bär-*: Tar. *bär-*, Alt. *pär-*, Koib. *per-*, Kir. *ber-*, Kas. *bir-*, Cuv. *par-*; hidsættes Jak. *biär-* har vi grunden: vokalen var lang, eller som jeg foretrækker at kalde det, den beror på sammentrækning. I Osm. lyder ordet *vär-*; vokalen er identisk med *ä* i *gäč-* etc., men dette er senere sammenfald, ti tidligere skrev man vaklende *i* og *ä*; således endnu Viguier (1790): *ver-*, *vir-* 'donner'. Man kan ikke godt gætte på andet end at derved betegnes et *e*, forskelligt fra både *i* og *ä*; men en sådan gætning er aldeles overflødig, ti det siges med klare ord af Meninski (Institutiones linguæ Turcicæ. Editio altera. Vindebonæ 1756 s. 7.): Proferatur *e* semper clare, ut in prima syllaba vocum Ital. *essere*, et Gall. *estre*, 'esse'; nisi cum loco je *i* ponitur in Turcicis,

v. g. in *dimek,* quod sæpe atque libere scribitur etiam *demek* tunc illud *e* legitur fere ut Gallicum *é.* Af Orkhonindskrifternes betegnelsesmåde lærer vi at dette ikke var noget særegent for Osm., men også fandtes hos de gamle Orkhontyrker (Inscriptions de l'Orkhon s. 15); Khivadialektens *bir-* 'give' siger os at også der ligger en lignende udtale til grund.

144. Andre exempler er: Jak. *siäx* 'ærme', jfr. Osm. *jän,* Alt. *jäŋ,* Koib. *neŋ,* Kir. *ǧeŋ,* Kas. *jiŋ,* Cuv. *śanë*; *kiäŋ* 'bred' (jfr. *kätit* 'bredde'), Osm. *gäniš,* Alt. *käŋ,* Kir. *keŋ,* Kas. *kiŋ,* Cuv. *kanzër* 'smal'; *kiäsä* 'aften' = Osm. *gäǧä* 'nat' (Viguier: *guiedje, guidje*), Tar. *käčä* 'aften', Alt. *käčä* 'i går', Koib. *keǧä,* Kir. *kešä,* Kas. *kičä*; jfr. Cuv. *kaś* 'nat', der nærmest svarer til Alt. *käč* 'aften, sent' = Kir. *keš,* Kas. *kič,* Osm. *gäč* 'sent'. Ved dette sidste ord er der en lille smule at mærke. For det første Jak. *kiäsä,* hvor man jo ikke skulde vente diftong, 'forkortningen' er indtrådt i sammensætningen *bäŷäsä* 'igår'; hvorfor den er udebleven i *kiäsä,* er naturligvis ikke godt at sige, men jeg tænker mig at det beror på analogi fra en tabt (eller ikke optegnet) beslægtet form, rimeligvis svarende til *käč.* Fremdeles, er der det osmanniske *gäč,* som skrives med ustemt *č*; denne skrivemåde behøver nu ikke at betyde så meget, ordet bruges almindelig kun som adverbium, d. v. s. uden lejlighed til følgeskab med affixer, og vi kan derfor jævnføre at Kúnos skriver *güč* i betydningen 'vanskeligt', men altid *güǧüm* 'min ævne' etc., ligeledes *süt* 'mælk' men acc. *südü* (jfr. *süt ilä* 'med mælk', *südīlä* 'med sin mælk'); endelig kan man henvise til afledningen *gäǧik-* 'tøve'.

Fra disse ord er der ingen grund til at skille Orkh. *in-* 'stige ned' (1 E 12) = Koib. *en-,* Cuv. *an-,* jfr. Jak. *äniä* 'bjærgskråning'; Viguier skriver *en-,* Kúnos *in-*; hvad nu grunden end er til dette moderne *i,* viser det absolut ikke op til nogen gammel forskel i vokalen. Det samme gælder Osm. *gid-* 'gå bort' = Tar. *kät-,* Kir. *ket-,* Kas. *kit-,* jfr. Alt. *kädä, kädärä,* Koib. *kedär,* Jak. *kiär* 'bort'. Endelig endnu èt, som der ikke er spor af i Jak.: Osm. *äd-* 'gøre' = Orkh. *it-* (1 E 21 *tdmz* 'vi gjorde'), Alt. Tar. *ät-,* Koib. Kir. *et-,* Kas. *it-* (Khivadial. har *kit-* og *it-*).

145. **Er e oprindeligt?** Vi må altså efter al sandsynlighed gå ud fra at vokalen i disse ord var *e,* i hvert fald somme steder. Men er dette *e* nu oprindeligt? Efter alt det foregående kan mit svar kun blive: nej, *e* må skyldes lignende årsager som de andre 'lange' vokaler, og jeg skal forsøge at gøre det sandsynligt, selv om jeg på forhånd må sige at det er et ret vanskeligt stykke arbejde, da vi i næsten alle tilfælde står overfor ord der har fået hævd som enstavelsesstammer. Jeg har jo allerede rørt lidt ved *iä,* da jeg talte om *kiäp* § 95. Først vil jeg da gøre opmærksom på at Jak. *siäx* og de andre dialekters *jäŋ* er to forskellige dannelser, altså kan den tid da der existerede en kortere stamme ikke være så fjærn. Fremdeles har Osm. en form der svarer nærmere

til *kiäŋ* end *gäniš* gør, og den skrives hos Barb. de Men. *gueïŋ*; Viguier har *guienishle-*, *guieynilet-* 'élarger'. Hentydningen er ikke vanskelig at forstå, det kan ikke godt dreje sig om andet end et *g*; sammentrækningen hører ikke til de ældste, så at ordet måske burde have været anbragt i første del. Ingen af de Cuv. former *par-*, *kanzër*, *śanë* udelukker tanken om et *b* eller *g*. Hvis jeg har ret i min opfattelse af forlyden i Osm. *vär-*, skulde vi her virkelig have en første stavelse *bäb-*; men jeg tror vi kan komme sagen lidt nærmere i Orkh. *tir-* 'samle' = Osm. *dir-* (eller *dirlä-*), Kir. *ter-*, Koib. *ter-* med den ejendommelige sideform *tär-*, dèr synes at bære vidne om sammentrækning; det osmanniske *dävšir-* 'samle' er åbenbart en anden afledning af samme rod. På Jak. findes et verbum *käbis-* 'kaste bort, opgive, lade i stikken', betydningen står nær den som *gid-*, *kät-* har, og jeg vil særlig fremhæve at *käbis-* bruges som hjælpeverbum for at betegne fuldendelse, f. ex. *siän käbis-* (af *siä-*) 'spise op', og jævnføre det med en lignende brug af *kät-*, f. ex. Kir. *kirip ketti* 'han gik helt ind', Tar *ölüp kätti* 'han døde'. Der er ikke tvivl om at de to verber hører nøje sammen, og fra formens side lader *käbis-* sig forklare som **käb-giz-*, dannet med det bekendte kausativsaffix *-güz*. Imidlertid findes der i Cod. Cum. et verbum *chemis-* 'projicere', og jeg tør ikke benægte at disse to er identiske, forholdet mellem *m* og *b* i indlyd har ikke villet oplade sig for mig. I hvert tilfælde ser vi at roden skal søges i *kä-*, hvad enten vi nu har med to eller tre forskellige dannelser at gøre.

En antagelse af at Osm. *e* står i forbindelse med et følgende **146.**
b, stemmer godt med den vaklende skrivemåde som vi tidligere har fundet i ord som *iv-* = *äv-* 'haste', *divir-* = *dävir-* 'vende' = Cuv. *tawër-*, *idik*, *ädik* 'støvle', hvor jeg har formodet et *b*. Naturligvis må der i *in-*, *gid-*, *dir-* have været særlige omstændigheder som holdt på den højere vokal, tvang den i vejret i steden for at lade den synke. I *gid-* kunde man tænke på *g*, hvad der vilde stemme med *gibi* (*gäniš* skulde jo gå tilbage til **gäg-*). Den første og egentlige grund til det vaklende vokalforhold i *gäj- gij-* 'klæde på', er vel også at roden engang har endt på *b* (se § 97). For Orkhonindskrifternes vedkommende anser jeg det for ret ligegyldigt om *i* er så godt som eneherskende, ved *it-*, endnu mere ved *kirü* 'tilbage' (som kun findes et par gange) = Osm. *gäri*, *gärü*. I det fuldkomment tilsvarende *birijä*, *brijä* 'hid' findes begge skriveformer, jfr. Osm. *bäri*, *bärü*, Kir. *beri*, Kas. *bire*, Alt. *päri*; det falder en ved dette ord strax ind at tænke på *biär-*, men det er vel heller ikke mere end et indfald (obs. Osm. *b*!); i hvert fald er de to *r*'er ikke identiske.

Endnu engang i. Men dermed har vi kun set den ene side **147.**
af sagen, den anden repræsenteres af et ord som det der i Orkh. skrives *biš*, en enkelt gang *bš* '5' — Jak. *biäs*, Osm. Tar. *bäš*, Alt. *päš*, Koib. *pes*, Kir. *bes*, Kas. (og Khiva) *biš*, altså nøjagtig samme

forhold som ved *biär-*, undtagen at Osm. ikke har *v*. Jeg tror at dette sidste betyder en oprindelig forskel; hvis vi vil antage et oprindeligt *b* i *biär- vär-*, kan *biäs* ikke indeholde samme elementer, og det samme siger Cuv. *pilĕk*, *pillĕk* '5' os. Derved stilles ordet i række med Jak. *siä-* 'spise' = Osm. Tar. *jä-*, Kir. *ǧe-*, Alt. *ji-*, (B. *jä-*), Koib. *či-*, Khiva. *ji-*, Cuv. *śi-*, *śij-*; fremdeles med Cuv. *ilt-*, *itlä-* 'høre' = Orkh. *sid-*, Osm. *išid-* (Viguier = *ichit-*, *echit-*), Jak. *isit-*, Tar. *išit-*, Kir. *esit-*, Koib. *es-* (aor. *estär*), Kas. *ešet-*. At Cuv. *i* i sidste tilfælde ikke skyldes det mouillerede *l*, der går tilbage til *š*, viser det tidligere nævnte *alĕk* 'dør' = Alt. *äžik*, Kir. *esik*, Kas. *išek*; Osm. *äšik* 'tærskel'.

Efter min mening kan der i disse ord ikke være tale om andet end *i̯*. Selvfølgelig er der ingen grund til at tvivle om at denne lyd også kunde forekomme i forbindelse med *ä*, men forøvrigt præsenterer den sig tydelig i Cuv. *jal* 'landsby', der er lig Orkh. *il*, *l* 'folk, rige', Alt. *äl*, Koib. Kir. *el*; Osm. *äl (il)* 'le monde, les gens, autrui; tribu, famille; district'. Forbindelsen *äi̯* optræder altså regelmæssig som *i* i Cuv., *jal* er ingen undtagelse, da *i̯* her stod i absolut forlyd, en stilling hvor den jævnlig modificerer den påfølgende vokal i fællesdialekterne men aldrig i Cuv. Naturligvis skulde man efter *jus* = **ai̯as* o. lign. også vente et *ja* som fortsættelse af forbindelsen *äi̯ä* i forlyd, og efter *jun* = **kai̯an* vente *a* i indlyd; der er intet andet at gøre end at akceptere faktum: *ä* og *i̯* har tidlig påvirket hinanden, sagtens så tidlig at *ä* endnu var fortungevokal (forøvrigt er det et stort spørgsmål om *ilt-* 'høre' går tilbage til *äi̯äš*, måske **äi̯š-*). Jeg har tidligere nævnt Jak. *siäl* 'manke' og ment at forholdet til Alt. *jal* forklares ved et *i̯*; Cuv. har som vi så *śilyä*. Også i *siä-* 'spise' er jeg mest tilbøjelig til at antage oprindeligt *a*; i den čuvassiske Kurmysch-dialekt bøjes ordet med bagtungevokaler: *śijadĕp* 'jeg spiser' (jfr. *ilädĕp* 'tager'). Aschm. betragter det som noget ejendommeligt ved denne dialekt at der undertiden indtræder bagtungevokaler efter *j*, jeg kan kun se det som stammende fra en sådan bestemt lydudvikling, og så er der intet mærkeligt i at analogien herfra har mærket låneordet *tija-* 'læsse på'. Fortid af *śi-* hedder også *śirĕm*. Jfr. endvidere ovenfor § 32 om *šal* og *śijal*, *šal* er ikke indskrænket til dialekten i Kurmysch. Der er endnu et ord hvor jeg ansætter *jai̯* som første stavelse, nemlig Osm. *jäni* 'ny' (ældre *jiŋi*, *jäŋi*) = Cuv. *śĕnĕ* (om *ĕ* se § 135), Alt. *jaŋy*, jfr. Kir. *ǧaŋa*, Kas. *jaŋa*, Jak. *saŋa*.

148. **Jakutisk i kontra e.** Vi må altså konstatere en skarp forskel mellem disse to grupper, en forskel der klarest kommer frem i Cuv. *par-* = *biär-* på den ene side, *pilĕk* = *biäs* på den anden. Imidlertid bliver der et og andet tilbage at bemærke. Ved enkelte ord giver de overleverede former os intet holdepunkt til bestemmelsen af hvilken gruppe de skal henføres under, f. ex. *siäl-* 'trave' = Alt. Osm. *jäl-*, Kir. *ǧel-*; eller *siät-* 'føre', jfr. Osm. *jädä-*, Kir. *ǧetäktä-*, Alt. *jädin-*. Men for at blive ved de nævnte exempler, da er det særlig *išit-*, *isit-*,

der tiltrækker sig opmærksomheden med sit *i*. Både i Tar. og Osm. har det efterfølgende *ši* sikkert haft lidt at sige, fra Tar. anføres både *äšik* og *išik* 'dør' — Cuv. *alĕk*. Måske kan vi antage det samme for Jak. og anføre *bisik* 'vugge' — Osm. *bäšik*, Koib. *pezik*, Kir. *besik*, men forøvrigt er et sådant *i* ikke indskrænket til ord hvor vi med rimelighed tør antage et *i̥*. Nu f. ex. *ilī* 'hånd, fingerbredde' = Orkh. *älig*, Cuv. *alĕ* 'hånd', Osm. *äl*; Alt. *ölü*, Kir. *eli* (Kas. *ille*) 'fingerbredde'; det kunde se ud som om *i* beroede på en slags omlyd, og *täsī* 'sky' (jfr. Cuv. *tar-* 'løbe') taler måske ikke afgjort derimod. Jeg anerkender stadig omlydsfænomenet, men det forekommer mig tillige at efterhånden som vi kommer dybere ned, får vi oftere og oftere øje på forhold indenfor rodstavelsen selv der har virket med og fremmet omlyden i de pågældende tilfælde. Om vi nu skal antage noget sådant for *ilī* tør jeg ikke sige ud fra disse former, men andensteds kan det vistnok bevises. Jak. har *igī* 'fil' = Kas. *igäü*, Osm. *ijä*, jfr. Tar. *äkä-* 'file' = Alt. *äyä-*, Kir. *egä-*; gutturalen viser klart at der må være forsvundet noget efter rodvokalen, og hvad dette noget er antydes let af vokalforholdet i Osm. *ijä*, *äjä* 'fil'. Ordet er ganske tydelig en afledning af den stamme som findes i Alt. under formen *öji-*, *üji-* (således skriver Verb., Radl. har *öj-*, *üj-*, *üjü-*), med betydningen: 'gnides i stykker, slides op, blive ødelagt'; og jeg tager ikke i betænkning at konstruere et **äb-*, **äbi-*. En bekræftelse på rigtigheden heraf får vi af den form *üjbön* 'fil, sværd' der af Radl. citeres fra Karakir.[1]) Endelig vil jeg nævne at Radl. i sin Wörterb. har *öigä-* 'file' som sojonsk; det synes at pege i samme retning, men jeg kender for lidt til lydudviklingen i denne dialekt til at kunne værdsætte denne forms betydning. På samme måde forstår jeg *īt-*, 'ernære, opdrage' = Orkh. *igid-* 'élever, relever', Uig. *ägit-* eller snarere *ägid-* 'erhöhen, erziehen' (Vámb.), ti det er utvivlsomt samme ord som Jak. *īt-* 'lade et gevær' = Cuv. *awĕrla-* [2]), altså **äbgid-*. At konsonantudviklingen bereder vanskeligheder indrømmer jeg, og må nøjes med at henvise til mine antydninger §§ 67 og 128. Svarende til Osm. Alt. *tär*, Kir. Koib. *ter*, Kas. *tir* 'sved' opføres hos Zol. *tar* og *tir*; vi må holde os til *tar* og så sætte Jak. *tirit-* 'svede' i klasse med *igī*.

På den anden side står rimeligvis Jak. *ilt-* (aor. *ilğär*) 'føre, bære' = Orkh. *ilt-* (II E 19), *lt-* (1 E 23), Osm. *ilät-*, Kas. *ilt-*, *it-*; her siger Cuv. *leś-* intet, men Cum. (sammen med Orkh.) anviser det sin plads: *elturmen* 'duco'; Cod. Cum. har nemlig uden undtagelse *e* i disse ord: *et-* 'facere', *esit-* 'audire', *en-* 'descendere', *keng* 'amplus', *bes* 'quinque', *ber-* 'dare', *yeng* 'manica'. Det er ikke

---

[1]) Karakir. indtager i visse henseender et mellemstandpunkt mellem Kir. og Alt.; forbindelsen *äb* bliver *üj*, f. ex. *üj* 'hus'.

[2]) Betydningsovergangen gives af Jak.: 'aufziehen, ernähren, laden (ein Gewehr)'.

umuligt at Cuv. *leś-* og den dialektale sideform *jeś-* går tilbage til **jleś-*. Fremdeles indordner jeg under klassen *biäs pilĕk* følgende: Jak. *silim* 'lim' — Cuv. *śilĕm*, Alt. *jälim*, Kir. *ǧelim*, Koib. *čelim*; Cuv. *ir-* 'ælte' — Osm. *äz-*, Kir. *ez-* (**äjz-*, anden vokal som sædvanlig udeladt); Cuv. *śilĕ* 'yver', jfr. Kir. *ǧelin*, Kas. *jilen*; Cuv. *śil* 'vind' — Osm. Alt. *jäl*, Koib. *čel*, Kir. *ǧel*, Kas. *jil*. Derimod må vi på grund af *t* udskyde Cuv. *tir*, *tirĕ* 'hud' som lån, og lade Jak. *tiri*, Osm. *däri*, Kir. *teri*, Kas. *tire*, Alt. *tärä* stå hen, ligesom *siät-* og *siäl-*.

149. Men hvorfra kommer da disse jakutiske *i*'er. Ja, jeg kan ikke forstå dem anderledes end på min sædvanlige måde, nemlig ved at antage indflydelse fra siden, fra en bortelideret vokal. Hvis jeg altså skulde samle de (efter min formening) til grund liggende elementer i omtrentlige formler, vilde disse se sådan ud: **äbikä-* 'file', **äbigid-* 'ernære etc.', **äjil-t-* (angående endelsen se § 125) 'føre' og lign. Når Jak. har *bīl* 'talje, lænder' — Alt. *päl*, Kir. *bel*, Osm. *bäl*, Kas. *bil*, Cuv. *pilĕk*[1]), kunde årsagen være den samme, således at grundformen var et **bäjil*.

Der findes et verbum som i Jak., og tildels også i de øvrige dialekter, er et slags søsterord til *siä-*, nemlig *diä-* 'sige' — Alt. *tä-*, Koib. *te-*, Kir. *de-*, Osm. Tar. *dä-*, Orkh. *ti-*, Kas. *di-* (*deješ-* 'tale sammen'), Cuv. *te-*, *tij-*; efter de sidste former at dømme er ligheden ikke gammel. Her vil jeg særlig gøre opmærksom på Cuv. *te-*, med den sjældne vokal *e*, der så vidt jeg kan se kun forekommer i ganske enkelte tilfælde hvor første vokal er forsvunden, og anden vokal har erstattet den som ordets sonant; da Aschm. ikke skelner mellem dette *e* og det almindelige *ä*, er jeg henvist til et par exempler hos Munk., sikkert er i hvert fald *leś-* = *ilt-*.

150. Endelig kommer talordene for 2 og 7, hvor vokalen i den čuvassiske form er afgørende: Jak. *ikki* = Cuv. *ikkĕ*, Orkh. *ki* (altid uden vokaltegn), Osm. Tar. *iki*, Koib. *ikki*, Alt. *äkki*, Kir. *eki*, Kas. *ike*, Cum. *eki*; Jak. *sättä* — Cuv. *śiččĕ*, Orkh. *jiti*, *jti*, Osm. *jädi*, Tar. *jätti*; Koib. *četti*, Alt. *jätti*, Kir. *ǧeti*, Kas. *jide*, Cum. *jeti*; af samme stamme dannes ordet for 70: Orkh. *jtmš*, Osm. *jätmiš*, Kir. *ǧetpis*, Kas. *jitmeš*, Cuv. *śitmĕl* (i norddiall. er det erstattet med *jättön* 'syvti', Jak. *sättä uon*). Det første man lægger mærke til i disse to ord er at Jak. har kort vokal. I det store og hele er formerne ikke så vanskelige; dobbeltkonsonanten kan ikke være meget gammel, det viser den omstændighed at *kk*, *tt* er bevaret i norddialekterne; der må i en ikke så fjærn fortid have fundet et sammenstød sted, rimeligvis betinget ved elision af en mellemliggende vokal. Stammen i *jätti* ses jo af *jätmiš*, Cuv. *śitmĕl* (**jäjät-?*) og angående dannelsen henviser jeg til § 81. Beslægtet med *ikki* er vel Osm. *ikiz*, *äkiz* 'tvilling' — Alt. *äyis*, Kir. *egiz*, Kas. *igez*,

---

[1]) Cod. Cum. *bel*; Kuun's *bil* 'lumbi' beror på en fejlagtig forklaring; det pågældende sted, s. 141, bør vel læses *bilgä* 'vis'.

Cuv. *jĕgĕr*. Jeg har været tilbøjelig til at betragte *j* i *jĕlĕk* — Osm. *ilk* 'først' (se § 100) som et betydningsløst forslag, men det er jo muligt at Cuv. har bevaret et oprindeligt forlyds-*i̯* som er gået tabt i de andre sprog foran *i* (jfr. *jin* 'nål' — Tar. *jiŋnä*, smstds.). I så fald må forskellen imellem forlyden i *ikkĕ* og *jĕgĕr* være så godt som tilfældig.

151. **Har der alligevel existeret et e?** Men vi er endnu ikke færdige, tilbage står et par enstavelsesstammer hvor Jak. har kort vokal: Jak. *sir* 'jord' — Orkh. *jir*, *jr*, Cuv. *śĕr*, Alt. Osm. Tar. *jär*, Koib. *čer*, Kir. *ǯer*, Kas. *jir*; Jak. *sit-* 'indhente, nå' — Cuv. *śit-*, Alt. Tar. *jät-*, Koib. *čet-*, Kir. *ǯet-*, Kas. *jit-*, Osm. *jät-*, *jätiš-* (— Khiva. *jetiš-*, *jitiš-*); Jak. *ir-* 'tø', jfr. Osm. Alt. *äri-*, Kir. *eri-*, Kas. *ere-*, Cuv. *irlä-* eller *ĕrlä-* (Zol.). Skal vi nu hertil føje Jak. *timir* 'jærn' — Orkh. *tmr*, Osm. *dämir*, Alt. *tämir*, Koib. Kir. *temir*, Kas. *timer*, Cuv. *timĕr*, samt Cuv. *tiw-* 'berøre' — Jak. *tii-*, Orkh. *täg-*, og fremdeles uddrage en del af de i det foregående behandlede exempler, for at sammenstille et tyrkisk *e*? Jeg tør ikke benægte det. Det var det mål jeg i begyndelsen af mine studier stræbte efter, men jeg opdagede snart at dette *e* i hvert fald ikke rummede den hele sandhed; og fremfor alt viste udviklingen ved de øvrige vokaler frem ad andre veje. Jeg vilde helst ganske nögternt og lidenskabsløst stille materialet op og lade de forskellige muligheder veje imod hinanden af sig selv, uden at jeg trængte den ene eller den anden forklaring frem. Min egen opfattelse får jeg måske lettest frem ved ganske flygtig at trække grundlinjerne fra det foregående op; grundlinjer som jeg har ment at finde givne af sproget selv, uden dog at turde nægte at jeg, trods al god vilje, er kommen til at lægge et og andet til af mig selv. Jeg udelader talrige 'måske', 'vel' o. s. v.; enhver som har læst de foregående sider vil se hvor jeg selv tror at kunne sige 'der er', og hvor jeg nøjes med et 'kan være'.

152. Vokaludviklingen, således som vi kan skimte den i de kendte tyrkiske dialekter, er produktet af et stavelsereducerende princip, som vel altid er tilstede men særlig har givet sig til kende i gentagne udviklingsepoker; dette princip eller denne kraft kommer naturligvis til at brydes med andre udviklings- eller konserveringsfaktorer, således at overgangsleddene ikke er samtidige eller fuldt ud identiske inden for alle dialekter, inden for alle vokaler, eller blot helt inden for hver enkelt vokal i hver enkelt dialekt. Om hovedtrækkene kan der ikke være nogen tvivl, i enkeltheder kræves en nøjere undersøgelse. Den sidste sammentrækning er endnu ufuldendt og giver os derfor midler til at forstå den foregående, hvis resultat er de lange vokaler. Cuv. indtager en særstilling, idet den første udviklings fuldendelse i talrige tilfælde er bleven forsinket, så at de to udviklingslinjer bølger stærkt ind i og forbi hinanden. Udenfor Jak. er de lange vokaler så godt som forsvundne; grunden ligger tildels deri at sammentrækningen skabte

dobbeltformer, af hvilke Jak. gennemførte den vægtigste, de andre dialekter temmelig regelmæssig den halvlange. Dog har også i Jak. det forkortende princip undertiden fastsat den endegyldige form, især i anden stavelse af tostavelsesverba med konsonantisk udlyd (som *asat-*); i enstavelsessubstantiver sejrede altid den længste form, i enstavelsesverba som regel: *küt-, biär-, siät-*, caus. af *siä-*, — med undtagelse af dannelser på *-d (-ad)*, som *kät-, tot-, xot-* (= *käd-, tod-, kod-*), der altså er fremkomne på samme måde som *asat-*. Om grunden til at disse verber netop i samlet trop gik over til den side kan vi kun fremføre gisninger. I *xot-* har vi en antydning af de udenomshensyn som kunde gøre sig gældende, dobbeltformerne vilde blive *kuot-, xot-*. Desuden var muligheden for analogidannelse tilstede i hver eneste form; at opspore hvorfor den slår igennem eller hvorfor den bindes er nu ugørligt. Der er ingen grund til at tvivle om at analogien også kan have virket blandt substantiverne; vi har i hvert fald ét exempel i: *kȳz, kyz*, jævnført med Jak. *kȳs*, plur. *kyrgyttar*, og rimeligvis også i Jak. *tot* 'mæt'; roden til *tod-* 'mættes', *tot, tok* 'mæt' antydes af *tuol-* 'fyldes'[1]), en grundform *to-* kan jeg overhovedet ikke tænke mig, når jeg ikke skal gå på trods af sprogets eget vidnesbyrd om sig selv.

I alle disse tilfælde bevarer Osm. ved sin sonorificerede stammeudlyd mindet om den gamle tostavelsesform. Af den grund må en sammentrækning som den der repræsenteres af *at-, yt-, ïwët-* 'kaste' sættes op til en ældre epoke i sproget, antagelig gælder det samme om Jak. *bys-* 'skære' = Osm. *bič-* o. lign.[2])

153. **Omlydsspørgsmålet for sidste gang.** Min opfattelse af *sir* 'jord' = *jär, sit-* 'nå' = *jät-* (Osm. *jätiš-* obs. *t*) er dermed givet; lad mig føje endnu et til. I ordet for 'mand' er *ä* gennemgående: Jak. Alt. Orkh. Tar. Osm. *är*, Koib. Kir. *er*, Cuv. *ar*, Kas. *ir*, men mærkværdig nok siger Budenz at i Khiva. findes både *ir* og *är*, hvorved vi mindes om Jak. *irgäx* 'dyrehan' = Osm. Alt. *ärkäk*, Kir. *erkäk*, og Radloff påstår at ordet i Soj. hedder *ör*. Der er rimelighed for at anden vokal på den ældste sammentræknings tid havde en mere selvstændig karakter, ikke var så stærkt kuet af vokalharmonien som senere hen; jeg anser det ikke for umuligt at vi endnu kunde finde forstenede rester heraf, måske særlig i Cuv. Under dette synspunkt vover jeg da at anføre: Alt. Osm. *äm-* 'die' = Koib. Kir. *em-*, Kas. *im-* (Jak. *ämii* 'bryst') = Cuv. *öm-*; Jak. Alt. Osm. *ät* 'legeme, kød' = Cuv. *üt*; Kir. *et*, Kas. (Baškir.) *it*

---

[1]) Jfr. betydningen af *tok*: Osm. compacte, plein, rempli; rassasié; Kas. satt; voll, vollkommen; *tod-* 'mættes' kan godt fra først af have haft en vis transitiv betydning; forøvrigt må man ikke i tyrkisk for strængt gennemføre kategorierne trans. og intrans., især ikke på ældre trin, jfr. f. ex. *toy-* 'føde', 'fødes', § 44.

[2]) Endelig mener jeg at kunne skimte gamle sammentrækninger i enkelte former som *kur* 'bælte', *kün* 'dag'; dog siger jeg udtrykkelig at dette kun er en løs formodning, som jeg knapt rigtig tør vedkende mig.

synes kun at kende betydningen 'kød'; Jak. *itir-* 'drikke sig fuld', jfr. Alt. *äzir-*, Kir. *esir-*, Kas. *iser-* og Cuv. *üzĕr, ĕssĕr* 'fuld' (verbet hedder *üzĕrĕl-*). Fremdeles *śön-(śĕn-)* 'sejre' = Alt. *jäŋ-*, Osm. *jän-*, Kir. *ǰeŋ-*, Kas. *jiŋ-*, rimeligvis en afledning af samme stamme som i Orkh. *jig, jg* 'god' = Osm. *jäg* 'supérieur'; det er altså tildels samme årsager der har fremkaldt Orkh. *e* og Cuv. *ö*, men jeg kan ikke forstå dette sidste anderledes end som en omlydt form. Verbet *jäŋ-* er en dannelse på *-ŋ*, som *äŋ-* 'bøje', *tuŋ-* 'beskære' etc. (§ 119) [1]) og måske kunde antagelsen af en oprindelig form **-uŋ* for det affix støttes af vokalen *u* i *tuŋ-*, jævnført med *tobū*. Rimeligvis er *śömör-* 'ødelægge, knuse' = Alt. *jämir-*, Kas. *jimer-* beslægtet hermed, dannelsen kender vi fra *tomor-* etc. (§ 113).

At der har fundet en sammentrækning sted, at der er bortfaldet noget, i mange tilfælde en media, kommer man ikke udenom; men måske de to anskuelser kunde forenes, på den måde at man erstattede min tro på en bortelideret vokals indflydelse med antagelsen af et oprindeligt *e*. Med de to klasser *biär-, vär-, par-* og *biäs, bäš, pilĕk* må det alligevel have sit forblivende, og Jak. *sättä, īt-* = *awĕrla-* vil også komme til at stå udenfor. Og tager vi en tilsyneladende højst uregelmæssig ordgruppe som: Jak. *täl-* 'skære remme ud af læder, skære op i lange flænger', i betydning = Alt. *til-*, Kas. *tel-*, Osm. *dil-*, Cuv. *čĕl-*, jævnført med Osm. *däl-* 'gennembore', samme betydning som *diš-* og Jak. *täs-*, Alt. *täš-*, Kas. *tiš-*, — da har der vel nok fundet en gensidig udvexlen af vokaler sted, men jeg kan godt forstå at disse verber er beslægtede og at der til en vis grad er noget lydlig berettiget i de to vokaler. Det samme gælder Jak. *kir-* 'gnave' i forhold til Alt. *kämir-*, Osm. *gämir-*, Koib. Kir. *kemir-*, Kas. *kimer-* 'gnave' (en dannelse som *jämir-* ovenfor), vel også Jak. *kärt-* 'hugge, hakke, fælde' = Alt. *kärt-*, der også betyder 'gnave' (om mus og andre dyr), Osm. *kärtik* 'skår, hak'. Ja, måske er det for meget sagt at jeg forstår disse former, men jeg indser at man ad den vej kan komme til at få forståelse af dem. Det må nu forholde sig med disse to sammenstillinger som det kan; langt vigtigere er to verber hvor rodvokalen synes at være *i*: Jak. *büt-* 'være færdig' = Alt. *püt-* 'voxe, fuldendes', Kas. *bet-*, Cuv. *pöt- (pĕt-)*; Osm. *bit-* (aor. *bitär*) 'voxe, dø' og Jak. *süt-* 'gå til grunde' (caus. *sütär-*) = Osm. *jit- (jitir-)*, Orkh. *jit-*, Koib. caus. *čidir-*, Cuv. *śüt-* (også *śĕt-*, der forudsætter *śöt-*); i Cod. Cum. findes *biter* 'crescit', *jitirdim* 'perdidi'. At Alt. i første tilfælde har beholdt *ü* skyldes tildels afledningen *püdün* 'hel' = Jak. Kir. Osm. *bütün*, Kas. *bötön*, Cuv. *pödöm*; derved forklares også Cuv. *pöt-* i forhold til *śüt-*. Det går ikke an at tænke sig *ü* som stammende fra *püdün*, der må have været noget indenfor 154.

[1]) Er Alt. *jäŋil* 'let' = Osm. *jänil*, Kir. *geŋil* en afledning af *jäŋ-*? I så fald er Cuv. *sömöl* (§ 23) et interessant exempel på differentiation. Det *g* (eller *j*?) som stikker frem i ældre Osm. *jäǰni* = *jänil* kan ikke godt være gammelt.

selve rodstavelsen som holdt fast på denne endelse af tredje gruppe, og forøvrigt er *süt-* ikke forklaret af *bütün*. Mærkværdig nok skriver Kir. Slov. i det første tilfælde *bet-* (Radl. derimod *bit-*), ganske som ved *keši* 'lille' = Abak. *kičig*; Osm. *küčük*, Jak. *kuččugui* (se §§ 131 og 107).

155. Til slutning skal jeg uden omsvøb hidsætte et par exempler som jeg tilfældigvis er stødt på; med vilje har jeg ikke søgt efter flere, da jeg har en følelse af at jeg allerede er tilstrækkelig langt ude. Man tage dem altså for hvad de er.

I samme betydning som Osm. *öt-* (aor. *ötär*) 'synge, gale, tordne', har Cuv. *awĕt-*, *at-*; og Jak. *ät-* 'tale, tordne'. Fra Cuv. anføres også *alt-*, måske står det *l* i forbindelse med den korte vokal i Jak.?

Osm. har et verbum *döv-* 'slå', måske identisk med Kir. *tüj-*, Kas. *töj-* 'knuse'; men hos Kúnos finder man side om side med former som *dövär* 'prygler' også verbalsubstantivet *döjmä*, altså atter denne vexel mellen *v* og *j* (Viguier *deuv-*, *deuy-*), og Cuv. har fortungevokal: *tĕw-*. Endvidere: til Kas. *uak-töjäk* 'småting' svarer Osm. *ufak-täfäk* eller *ufak-tüfäk*, Cuv. *vak-tĕwäk*, Koib. *ōk-tāk*, Alt. *ōk-tök*. Man kunde tænke sig at andet led i denne syntaktiske forbindelse var omdannet analogisk efter første, altså blot var en genspejling af *ufak* etc. og slet ikke havde noget med *döv-* at gøre; udtrykket må være gammelt siden det er hjemme både i øst og vest, omdannelsen kan følgelig have fundet sted medens *b* endnu levede. Men er det ikke naturligere, ud fra Osm. *döv-*, *döj-*, *täfäk* og Cuv. *tĕw-* at slutte tilbage til en tostavelsesstamme: **täbüg-?* Ordet mangler vistnok i Jakutisk.

Barbier de Meynard skriver *dög-*, *döj-*; ganske samme form giver han et andet verbum som betyder 'binde', = Kir. *tüj-*, Alt. *tū-*; deraf er afledet Kir. *tüjün* 'knude' = Kas. *töjön*, Cuv. *tĕwä*, *tĕwĕ* (*tü*), *tülä-* 'binde', Osm. *döjum* eller *düjüm*. En sådan vaklen i Osm. mellem *ö* og *ü* kan jeg aldrig anse for betydningsløs, og i dette tilfælde har vi end ydermere Jak. *tümük* 'knude', *tüm-* 'binde' til vidnesbyrd om at analysen skal fortsættes udover *dög-*. Fremdeles hører herhen: Kir. *tüjmö* 'knap' = Kas. *töjmä*, Cuv. *tüm(m)ä*, Osm. *döjmä* eller *düjmä*, Jak. *timäx* 'flacher Knopf, Bändchen durch welches ein Kleidungsstück zusammengehalten wird'. Altså atter det hemmelighedsfulde jakutiske *i*. Kas. *töjnä-*, *tüjnä-* 'vikle, binde sammen, slå knuder', hvor vi igen møder denne vexel, frister en over til Kas. *tejä-*, *töjö-* 'læsse på' = Kir. *tijä-*, Jak. *tiäi-*, og stiller i udsigt en rodstavelse med urundet vokal, til forklaring af *timäx*; *dög-* = **täbüg-?* *tijä-* = **täb-jä-*, som *boja-* 'farve' (§ 98)?

156. Det er kun lidt som nu mangler, og dette lidet kan jeg gå ganske let henover. For fuldstændighedens skyld nævner jeg at det i Khiva skal hedde *kil-* 'komme' — de andre dialekters *käl-* (også Jak.; Orkh. *kl-*), *kel-*, *gäl-*, Kas. *kil-*; Cuv. *kil-* kan vel være lånt. Jak. *diriŋ* 'dyb', Osm. *dirin*, *därin*, Alt. *täräŋ*, *töröŋ*, Kir.

ib. *teräŋ*, Kas. *tirän*, Cuv. *tarën*, *tarëm* mistænker jeg for ikke være tyrkisk.

Når Jak. har *min* 'jeg', *än* 'du', de andre dialekter *män*, *sän*, egnes der ikke herved noget lydhistorisk problem, forøvrigt er en jo klar nok. Med endnu større ret kan jeg skyde behandgen af det såre uselvstændige hjælpeverbum 'at være' fra mig; r meget der er sammenblandet i de bekendte former *är-*, *ä-*, *i-* har jeg ikke den fjærneste anelse om. Det spørgende proaen 'hvem' hedder på Jak. Osm. Tar. Kir. *kim*, Kas. *kem*, Orkh. . *käm*, Koib. *kem*, *kim*, Cuv. *kam*, Cod. Cum. *kym*; ordet er en ımensætning, som må sammenholdes med den defektive stamme ı i Jak., f. ex. *xanyaxa* 'cui'; jfr. Orkh. *kany* 'hvor' — med Kas. 'hvilken' etc. etc. Det samme gælder afledninger af *nä* 'hvad'.

Afslutning.

Når man er opdraget indenfor indogermanistiken og har søgt at tilegne sig dens metode, vil man give sig over til studiet af ubeslægtede sprog med noget nær samme følelse som den der knytter sig til ens første udenlandsrejse; en følelse der kunde karakteriseres som en art højere nysgærrighed. Nydelsen består for en stor del i at denne nysgærrighed stadig holdes vågen og stadig tilfredsstilles, dels ved at der møder så meget nyt, dels ved at dette nye i overmåde mange tilfælde viser sig at være gammelkendt i uvante forbindelser; indtrykkene ordner sig hurtigt ind i det foruddannede verdensbillede og giver dette stærkere farver. Men ved en sådan sproglig udenlandsrejse samler nysgærrigheden sig om et bestemt spørgsmål: findes der nu virkelig i mit skema en plads til alt det nye som kan møde mig? Med andre ord: er sprogenes udvikling allevegne undergivet samme love, eller gives der udviklingsprincipper hvis væsen man enten slet ikke eller kun mangelfuldt har erkendt? Endnu den dag i dag påkaldes der i afsides egne af sprogvidenskaben dunkle magter der godt kan sammenlignes med tidligere tiders horror vacui; almindeligvis behøves der ikke megen linguistisk oplysning for at erkende den virkelige sammenhæng, og man tør vel nok sige at til dato har den indogermanistiske metode ikke lidt nogen ydmygelse. Men prøvetiden er langtfra til ende. Vi er endnu ikke berettigede til at opstille den påstand at sprogvidenskabens rammer en gang for alle er givne med de to: lydudvikling og analogi. Ja, selv om man (foreløbig eller for bestandig) kan blive stående ved dette duumvirat, er dog forskellige variationer mulige. Man kunde ret vel tænke sig en semitistik hvor rollerne forbyttedes [1]), således at analogien blev domina og lydlæren måtte nøjes med en lille beskeden plads som ancilla. Og under navnet lydlov [2]) sammenfattes jo mange forskellige ting;

[1]) Jeg tænker herved kun på videnskaben, ikke på livet.

[2]) Når man med lydlove forstår de kategorier under hvilke vi indordner observerede lydforskydninger, da kunde man vel have lov til at sætte

måske kan der dukke ukendte fænomener op, som lader sig anbringe under dette fællesnavn uden at systemet derved sprænges. Det er imidlertid ikke let at forestille sig af hvad art disse nykomlinger skulde være førend de virkelig har meldt sig, og man kommer sikkert videre ved i sin praxis at gå ud fra deres nonexistens, end ved altid at være parat til at strække gevær.

Et sådant problem som det her antydede må jo fremstille sig for enhver der sysler med sprog; spørgsmålet strejfes ofte i sprogvidenskabelige værker, men det er egentlig sjældent at man finder det udtalt med klare ord. At almindelig sprogvidenskab er i sin vorden ses måske bedst af det mosaikagtige ved de exempler som anvendes. Forfatterne tager deres illustrationer ganske i flæng, fra alle verdenshjørner: Grønland og Sydafrika, Kina og Sydhavsøerne, således at de lærdomme der tilsyneladende uddrages af exemplerne, i overmåde mange tilfælde kun er en på forhånd opstillet tese der søges støttet af valgte exempler; selvfølgelig kommer det skæve ved metoden til at virke underminerende på resultaternes bestandighed. Videnskaben må stræbe henimod det mål, at resultatet selv voxer sig ud af materialet. Det er vel ikke for meget sagt at den form under hvilken et spørgsmål som det nævnte skulde opstilles, endnu ikke er funden; det er ikke tilstrækkeligt at kende en hel del forskelligartede sprog, man må følge udviklingsgangen indenfor forskellige ætter.

Måske kan også mit arbejde, så beskedent som det er, i denne henseende have en lille mission. Nu har jeg i nogle år søgt at leve sammen med de tyrkiske sprog, jeg har været vidne til et ejendommeligt sprogliv, men elementerne, faktorerne, både de virkende og de lidende er gammelkendte; i grunden møder os intetsomhelst exotisk. Jeg skal kortelig forsøge at gengive mit indtryk af disse sprogs ejendommeligheder.

---

et skarpt skel mellem: på den ene side aksentindflydelse, samt sådanne radikale lydforskydninger hvor en lyd gennemgående erstattes af en anden beslægtet (f. ex. Kas. *o, e* for *u, i*, Kir. *š* for *č*; i almindelighed går da vel den pågældende lyd for en stund ud af sproget); og på den anden side artikulationsforandringer der opstår ved samvirken med andre lyd(komplexer) indenfor samme ord, eller for forlyds og udlyds vedkommende med foregående og efterfølgende ord. Det må vel stå fast at der ofte i den anden gruppe gør sig et viljesmoment gældende, at sproget, eller rettere de som taler sproget, træffer et valg. Jeg tror man har fuld ret til at sige som jeg har sagt, at Osmannerne bevarer *a* i *daa* fordi de ikke vil undvære adskillelsen mellem denne dativ og nom. *dā*; indflydelse fra andre dativer som *at-a* er rent underordnet. Fordi man kan sige at *a* skyldes analogi er det ikke sikkert at man har ret dertil. På overgangen mellem lydudvikling og analogi står efter min mening forbindelser som Prov. *ni greu ni leu* (Diez Wörterb.); det er ikke let at formulere forskellen mellem lydlig og analogisk assimilation i to exx. som: Lit. *devyni*, *deszimt* '9, 10' og *szeszi* '6' (i f. Brugm. Grundr. I² s. 786) eller Lat. *quinque* for **pinque* (forøvrigt ser jeg nu bagefter at denne opfattelse allerede er fremsat meget bedre af Schuchardt: Ueber die Lautgesetze s. 7).

Tyrkisk er berømt for sin klarhed og elegance. Denne dom er baseret på de litterære former, især de centralasiatiske, og det er langt fra at disse berømmelige egenskaber findes ligelig udbredt over hele sprogområdet; alligevel er den priste fortræffelighed mere end et litterært tilsnit, den der har gjort sig fortrolig med det osmanniske folkesprog vil vel være tilbøjelig til at udtrykke sin beundring i temmelig stærke ord. Klart og elegant — men så føjes der til: og tillige overmåde konservativt. Der er nu stor forskel på om man konstaterer at et sprog indenfor en vis tid kun har undergået meget få forandringer, eller man, som det ofte sker i dette tilfælde, udtaler en dom om et sprogs ævne og tilbøjelighed til at skifte udseende. Overfor en sådan dom opfordres man ligefrem til at spørge: Er tyrkisk konservativt på en anden måde end sprog kan være det i vor familie, ligger der i sprogets væsen, som medfødt karaktertræk, en vis uafhængighed af alle udviklingsimpulser?

Helt rigtig er den almindelige betragtningsmåde ikke. Man har set alt for ensidigt på det lydlige, og ladet andre, meget vigtige sider ude af betragtning. Dialekter som Osm. og Alt., for ikke at tale om Jak. og Cuv., ligner egentlig ikke hinanden så skuffende som man kunde tro efter den megen konservatisme. For det første antager de enkelte sproggrene et lidt forskelligt skær af de isprængte låneord; de østligste og nordligste dialekter, fremfor alle Jak. har lånt fra mongolsk, i Østturkestan mærkes foruden indflydelse fra Muhamedanismens ordskat også det kinesiske naboskab, Osm. Kir. og Volgadialekterne har modtaget en vis, skønt ikke overvældende stor påvirkning fra arabisk og persisk, hvortil der i Volgadialekterne kommer et lille russisk element. Disse afskygninger ses imidlertid mest på afstand. Langt stærkere træder det individuelle særpræg frem i den grammatiske struktur. Selv om bøjnings- og afledningselementerne for største delen er fælles, eller må tænkes at have været det fra først af, er de langtfra blevne udnyttede ligeligt over hele sprogområdet; der er blevet valgt og vraget i den overleverede affixskat. Det samme affix som et sted danner betingelsen for at kunne udtrykke en hel begrebssfære, er et andet sted skudt til side som overflødigt. Endelig kan nævnes den forskellige grad af fuldkommenhed som bøjningssystemet har opnået; som typer står Osm. med sit fint udciselerede verbalsystem, og ved den modsatte pol norddialekterne med en ret primitiv verbalböjning og overlæsselse af hjælpeverber.

Tyrkisk har aldrig været stationært, men så meget sandt er der i den almindelige tro på disse sprogs konservative karakter, at lydudviklingen i de sidste århundreder er gået meget langsomt for sig. At der forud for den nærværende sprogepoke ligger en tid med stærke udviklinger og stærke brydninger tror jeg ikke man kan tvivle om. Ved Orkhonindskrifternes sprog kommer vi den ikke et skridt nærmere, deraf følger imidlertid ikke at den

ligger så grumme langt tilbage. Ud af den gik som den ordnende genius vokalharmonien, fra først af højst ufuldbåren, men med udviklingsspirer i sig der kunde gøre den til en sådan jærnhård magt som den nu er.

Jeg tænker mig at det er gået til omtrent på følgende måde. Ved rene tilfældigheder kunde i en række tostavelsesord vokalerne komme til at stå i et vist forhold til hinanden, derved skabtes en sprogvane der var tilbøjelig til at modificere affixvokalen let efter den foregående lyds karakter, fra først af vel sådan at den blev dannet lidt højere eller lidt lavere. Hertil har vi jo en interessant parallel i et mislykket tilløb til vokalharmoni indenfor oldnorsk; der optræder *i* efter *æ, i, u, y*; *e* efter *a, e, o* og langt *æ*; efter *å* og tildels *ø* findes en del vaklen, dog er *e* fremherskende (se E. Wadstein: Fornnorska homiliebokens ljudlära, Upsala 1890, s. 89). Ved affixsammentrækninger var der i tyrkisk rig lejlighed til at begunstige den ene eller den anden vokaltimbre. Man kan godt tænke sig at lyden *y* tildels er indkommet i sproget ad samme veje som vi ser i sene udviklinger, og efterhånden på grund af sin karakter stillede sig i komplementsforhold til *i*, hvorved den måske fremkaldte en spaltning af *i* ved tostavelsesord. Jeg giver ikke disse spekulationer ud for at være mere end de er, men i hvert fald har de lige så megen værdi som de filosofiske systemer man hidtil i så rigt mål har opstillet[1]), og de har en lille smule mere med virkeligheden at gøre. Faktum er at vokalharmonien har udviklet sig i retning af større skematisk regelmæssighed, og at denne udvikling er fortsat op til nutiden.

Men vokalharmonien har på sin side øvet en stærk indflydelse på sprogets liv; vi kan med fuld ret betragte den som det konserverende element. Ved den er der lagt et bånd på vokaludviklingen, eller rettere afstukket temmelig snævre grænser for eventuelle overgange, idet de følgende stavelsers vokaler vil reagere stærkt mod en forskydning der nærmer sig grænsen, og truer med at udviske rodstavelsens for- eller bagtungeklang. Det er ret sjældent at en påvirkning udefra er stærk nok til at sprænge modstanden og tvinge ordet over i den modsatte klasse. Og omvendt

---

[1]) De forskellige teorier er kortelig omtalte af Grunzel side 19 flg. Særlig karakteristisk er Steinthals forklaring (Characteristik der hauptsächl. Typen des Sprachbaues 1860, s. 180—181): Dieses Gesetz beruht aber durchaus nicht auf einer Forderung, die allgemein aus der Natur der menschlichen Sprache flösse. Es liegt in ihm nicht eine weise Selbstbeschränkung, sondern geistige Trägheit. Alle vorschreitende Assimilation ist weniger organisch als die rückschreitende; denn diese ist Erfolg der Lebendigkeit des vorausgreifenden Geistes, jene bekundet bloss die Trägheit der vom Geiste nicht beherschten Organe, also zugleich geistige Schlaffheit —. So haben nun — die altaischen Sprachen aus ihrer Trägheit den Vortheil zu ziehen gewusst, das Affix in der kenntlichsten Weise als abhängig vom Stamme zu stempeln. etc. Teorien er forøvrigt bleven optaget og ført videre af G. v. d. Gabelentz (Die Sprachwissenschaft s. 382—3).

er der med det samme sørget for at affixvokalerne holdes skarpt og klart ud fra hinanden; efter at afledningselementerne for største delen er blevne reducerede til èn stavelse, med en ret ringe lydmasse, er der egentlig ingen stor fare for afslibning. Denne forklarings rigtighed bevises jo blandt andet derved at i de tilfælde hvor afslibningen kunde foregå på bekostning af en konsonant, har denne ingenlunde lagt nogen overvættes stor genstridighed for dagen.

Selvfølgelig kan ingen jordisk magt, end ikke vokalharmonien slå bom for et sprog. Vokalprædestinationen virker hæmmende, regulerende, man kunde sige opgørende. Båndet mellem to beslægtede former kan kun spændes til en vis grad; øges trykket, går de hver sin vej, og er som to der aldrig har kendt hinanden. Det er som om udviklingens facit stadig bliver gjort op; det snævrere fællesskab om affixerne afbrydes så snart den enes stammevokal skifter karakter, enten ved antagelse af runding eller ved forandring af tungestilling. Samtidig med at affixvokalerne virker hæmmende på udviklingen, har de, tiltrods for deres uselvstændighed eller snarere på grund af den ved uselvstændigheden fremkaldte stærke organisation, en stor indflydelse på sprogfølelsen, som klassificerende, rubricerende elementer. I denne vexelvirkning, gensidige afstiven, mellem første stavelse og affix stikker hemmeligheden ved stammens uforanderlighed under bøjningen (jfr. blandt andet § 26), men at betragte denne uforanderlighed som en uundgålig følge af sprogets 'agglutinative' karakter er ren og skær teoretiseren (jfr. § 25).

Når jeg fortsætter denne betragtning ud i et par bemærkninger om tyrkisk som suffixsprog, agglutinerende sprog, da sker det på en let polemisk baggrund; der ligger i dem en indsigelse mod bestående synsmåder, således som de fremsættes direkte og indirekte i grammatikker, sprogsammenlignende værker og andre steder. Enhver læser vil sikkert bag følgende linjer genkende ofte fremsatte påstande, uden at jeg for hver enkelt sætning behøver at citere til højre og venstre. På den anden side mener jeg slet ikke at disse mine betragtninger er nye fra ende til anden, man kunde måske med lidt flid samle største parten sammen fra forskellige steder. Som støttepunkter giver jeg blot et par parallelsteder fra arbejder som jeg netop har ved hånden, f. ex. Whitney: Language and the study of language 1867, s. 317, eller hans: Leben und Wachsthum der Sprache (Leskien's oversættelse 1876), s. 246—8; se endvidere Fr. Müllers behandling i hans: Grundriss der Sprachwissenschaft II.2, s. 258 ff. Et særlig krast udtryk for den gængse betragtningsmåde giver artiklen Ural-Altaic i Encyclop. Brittanica (skrevet af A. H. Keane).

Ved første bekendtskab med de tyrkiske sprog får man let det indtryk at stamme og endelse står uformidlet overfor hinanden, men ved nærmere eftersyn viser det sig at der er foregået

og stadig foregår en udvikling, hvis retning bestemmes af de samme kræfter og tilbøjeligheder som vi kender fra vore egne sprog. Der har fundet og finder stadig en indoptagen sted af endelsen i stammen, der er sket talrige analogiske omdannelser og nydannelser af affixer, således som jeg har haft lejlighed til at vise ved exempler i det foregående. Tiltrods for at ethvert spor af ældre tyrkiske sprogtrin er forsvundet, kan vi ved en sammenligning mellem de nulevende dialekter fremdrage en statelig række fossile dannelseselementer, der engang må have hørt til sprogets rørlige gods. Osm. *kar* 'sne' ser så udeleligt ud som noget, Jak. *xār* og Čuv. *jur* lærer os at ordet går tilbage til en tostavelsesstamme **kaịar*, og så finder vi også kortere afledninger af samme rod i Osm. *kai* 'pluie mêlée de neige, temps de givre' og Jak. *xai-* 'mit Schnee bewerfen'. Man behøver ikke at blade længe i en ordliste for at kunne forøge exemplernes antal. Osm. *söjlä-* 'tale' er ikke nogen afledning af *söz* 'ord', dette sidste er en dannelse på *-z*, af samme slags som *köz* 'øje' jævnført med *kör-* 'se'. Når Kas. og andre dialekter har ét ord *jan* og et andet *jak*, begge med betydningen 'side', kan man ikke være i tvivl om at de er beslægtede, at der i *n* og *k* gemmer sig gamle afledningsaffixer og at **ja-* repræsenterer en fælles rod, måske den samme som i Jak. *sysyn-* 'sich nähern'. Det samme gælder *arka* 'ryg' (Osm. Kas. etc.) i forhold til *art* id., hvis dannelse vi genkender i Osm. Kas. *syrt* 'ryg', Osm. *üst*, Kas. *öst* 'Obertheil, Oberfläche', ord der nu væsentlig kun lever i postpositionelle udtryk. Eller for at tage et exempel fra verberne kan jeg nævne stammeudvidelsen *-k* der nu står lige på nippet til at gå ud af sagaen, jfr. Kas. *jolok-*, *jolk-* 'ausrupfen' med *jol-* 'auslösen' og Alt. *jul-* = *jolok-*; vi kender den fra Jak. *üöx-* 'schelten' = Kir. *sök-*, Osm. *söv-*; Jak. *āx-* 'zählen', jævnført med Čuv. *sëw-*; Osm. Kas. *jak-* 'tænde' sammenlignet med *jan-* 'brænde' og Čuv. *śut-* 'tænde', hvor dannelserne er bekendte. I Alt. Kas. Osm. findes et verbum *jyk-* 'umwerfen, zerstören', Radloff anfører i sin Wörterbuch fra Osm. en afledning af kortere stamme *jyjyk* 'zerstört'; hvor han har det fra ved jeg ikke, men det støttes af den osmanniske sideform *jyjk-* (Barb. de Meyn.), hvis *j* rimeligvis er indkommet ved analogi; Abakandialekternes *juk-* — *jyk-* er da letforklarligt.

En sådan udvidelse af den overleverede stamme ved sammensmæltning med afledningselement foregår endnu den dag i dag, tiltrods for at vokalharmoniens rubricerende magt har gjort en del til at give endelsen større modstandskraft (jfr. norddialekternes *ajr-* 'adskille', i Osm. pass. *ajryl-*, Alt. *jun-* 'vaske', udviklingen af verbaladjj., se § 21).

Ud fra denne betragtning forklarer jeg den bekendte adjektivsforstærkelse: *ap ak* 'helt hvid', *bom boš* 'helt tom', *kyp kyzyl* 'helt rød', *kup kuru* 'helt tør' (alle fra Osm.) etc. Nu er disse udtryk døde formler, dannede efter paradigma, og det vil måske

ikke være muligt at påvise den lydlige udvikling ved et eneste af dem; men de er sikkert fra først af fremkomne ved at man sammenstillede to forskellige afledninger af samme stamme.

Lignende forhold lader sig påvise indenfor flexionsaffixerne i snævrere forstand. En sproghistorisk behandling af bøjningssystemet i tyrkisk kan ikke forme sig til en optælling af så og så mange flexiviske elementer; bortset fra lydudviklingen, vil det ved en simpel paradigmasammenstilling strax springe i øjnene at analogien har været med i spillet, har omdannet og omflyttet, sikkert også ligefrem produceret. Verbalflexionen bærer tydelige mærker af sin nominale oprindelse, allerklarest fremtræder udviklingen i det gamle præteritum, en af de ældste tempusdannelser i tyrkisk:

Osm.	1. person	*jap-tym*	2. *jap-tyn*	3. *jap-ty*
Jak.	1. „	*bys-tym*	2. *bys-tyŋ*	3. *bys-ta*
Cuv.	1. „	*pul-dëm*	2. *pul-dën*	3. *pul-ğĕ*
	eller	*kai-rëm*	*kai-rën*	*kai-rĕ*

Altså en nominaldannelse på *d* + possessivt pronomen. Men heraf følger ikke at alle endelser ganske simpelt lader sig forklare som poss. eller personligt pronomen, netop i dette præteritum træffer vi rundt omkring i dialekterne den ejendommelige 1. person plur. på *-k*, f. ex. Osm. *jap-tyk* 'vi gjorde'.

For ikke at komme ind på luftige fortidsspekulationer skal jeg indskrænke mig til at nævne et par exempler fra Osm. Præsens af *ol-* 'være' hedder *olijor*, af *jat-* 'ligge' *jatijor*, af *ät-* 'gøre' *ädijor*, ikke *olujor*, *jatyjor* som man skulde vente og som grammatikkerne foreskriver, herefter dannes *ujijor* 'sover' af *uju-*, *arijor* 'søger' af *ara-*, ja endogså *jazmijor* 'skriver ikke' af *jaz-ma-*. Stammen i futurum er f. ex. *jaz-ağak* 'han vil skrive', 2. person hedder i skriften *jazağaksyn*, men folket danner efter 1. pers. *jazağām* (= *jazağay-ym*) en 2. pers. *jazağān*, ligesom *jazdym*, *jazdyn* 'jeg, du skrev'. Sproget er på veje til at skabe et 3. personsmærke *-k* (plur. 1: *jazağāz*, 2: *jazağānyz* ved siden af *jazağaksynyz*).

Affixerne i tyrkisk er ikke i besiddelse af større selvstændighed end i vore sprog. En Osman kan sige *al-a-ma-mak* 'ikke at kunne tage', men *a* eller *ma* har lige så liden betydning for ham som *te* eller *n* i *liebten* for en tysker eller *s* og *o* i *leipso* havde for en græker. Det er mærkeligt at se hvordan en sådan ortografisk nykke som den at visse endelser i uiguriske håndskrifter skrives adskilt, kan indvirke på europæiske sproglærdes begreber. Det nytter heller ikke at sige at affixerne kan bytte plads, ja i ganske enkelte tilfælde gives der dobbeltmuligheder, men de pågældende former er lige så vel dannede på paradigma som enhver anden regelmæssig form i den grammatiske verden. I Osm. kan man i 3. person sg. og plur. conditionalis af *ol-* sige *olursa olursalar* efter hypotheticus *olsa olsalar*, eller *olursa olur-*

larsa efter aorist *olur olurlar*. En 3. pers. plur. aor. **ol-lar-ur* for *olurlar* existerer lige så lidt som et **säv-dir-in-* for *säv-in-dir-* 'glæde'. Affixet kan ikke gå et skridt længere end analogiens lænke rækker, det er altså ikke løsgående på anden måde end *s* i engelske og danske udtryk som: *The queen of England's power* eller *manden i månens existens*. Der er stor forskel mellem *säv-in-ir-im* 'jeg glæder mig' eller *säv-in-dir-di* 'han glædede' og græsk *pepaideusomai* eller *paideuthesomai*, men disse former har et meget vigtigt lighedspunkt; der har aldrig været nogen græker som tænkte: ved en forbindelse af perfektums reduplikation og futurums *s* må vi jo kunne få et fut. exact., ej heller har nogensinde en tyrk været besjælet af sådan abstrakt skabertrang. Man betoner undertiden ensidigt at analogiens lænke er længere i disse sprog, og overser at også de tyrkiske verbalformer er stereotype, dermed mener jeg at de enten ligger fuldt færdige i sprogbevidstheden (det som et sted i det foregående, måske lidt søgt, er kaldt at de føres på lager i sproget), eller også dannes de med et slag efter et i hver given stund tilfældigt opdukkende (ubevidst) paradigma. Det vilde sikkert blive et i tyrkiske øren løjerligt idiom der fremkom, når man for at udtrykke sine tanker tog den fornødne stamme og dertil føjede de efter ens egen mening passende affixer, uden at rådspørge sprogfølelsen; med dette ord er vi nået ned til det regulerende livsprincip, men dermed har vi også nået det almensproglige. Til det monstrum *säv-iš-dir-il-ä-mä-* som atter og atter må møde op for at give tyrkisk en værdig repræsentation, er der at sige: at blandt alle sjældne former i verden er denne en af de sjældneste. Det er såre langt fra at sproget benytter sig af alle de friheder som grammatikerne indrømmer det. Man skal søge længe i folketexter, det være osmanniske eller andre, inden man får samlet en håndfuld verber med mere end ét genusmærke. Særlig vigtige for bedømmelsen af affixernes formelle natur er de ikke sjældne exempler på pleonastisk affixforøgelse, f. ex. Jak. passiv på *-ylyn*: *ät-ilin-* 'siges' af *ät-* 'sige'; af samme art er Osm. *jä-n-il-* 'spises' [bruges sidestillet med *ič-il-* 'drikkes'] jfr. Jak. *siän-ilin-* 'spises' = *siä-n-*, Osm. *dä-n-il-* 'siges', *konul-* pass. til *ko-* (*kon-* opfattes ikke længere som afledning af *ko-*); fremdeles dobbelte causativa, såsom Jak. *käs-är-t-* '(z. B. Pferde) waten lassen' = *käs-tär-*. En sammenligning mellem indoeuropæisk og tyrkisk (eller andre sprogætter) bør rettelig ikke foretages på den måde at begge objekter tegnes i forkortning, hver fra sin ende; derved fordunkler man de lighedspunkter der muliggør en sammenligning, og man udelukker sig tillige fra en retfærdig vurdering af forskelligartetheden.

Her en knap karakteristik af de tyrkiske sprog efter min opfattelse.

Stammen er ikke identisk med rod; denne sidste er ligesom i indoeuropæisk et rent videnskabeligt begreb. Gennem alle sproggrene går et antal rodord, det vil sige stammer som vi foreløbig

må lade uanalyserede; efterhånden vil deres antal ganske sikkert blive betydelig indskrænket. F. ex. kunde jeg tænke mig at **ad-* (Jak. *at-* 'den Mund aufsperren', Kas. Osm. *ajyr-* 'skille ad' etc.) hørte sammen med *ač-* 'åbne' (Jak. *as-*), og altså var en stamme på *-d* som *tod-*, *kod-*; *al-*, Jak. *yl-*, 'tage' sætter jeg i forbindelse med *at-*, Jak. *yt-* 'kaste', fremdeles med *avuǧ* 'håndflade', den forskellige udvikling af *ab-* i tyrkisk *al-*, *at-*, *avuǧ*, Cuv. *il-*, *ïwët-*, *ïwëś* skulde efter min formening bero på efterfølgende lydelementer; lydkomplexet **ab-* (**abu-*?) kan godt være en stamme, et verbum, måske er vi dermed nået så langt tilbage at vi kan jævnføre Mong. *ab-* 'gribe, tage', hvis denne sammenstilling finder støtte fra anden side. Jeg har valgt disse to exempler som antydning af hvad jeg mener, og tillægger dem ingen værdi herudover.

Stammen fungerer i verba som imperativ, i nomina som nominativ, samt i adjektivisk stilling som fælleskasus. En forbindelse af to nominer særmærkes almindeligvis på den måde at andet led udvides med possessivt pronomen (Osm. *art kapu-su* 'bagdør', *däv kary-sy* 'troldkonen', jfr. *ōlan-yn ana-sy* 'drengens moder'; Orkh. *kisi ogl-i* 'menneskens børn', *kün ortu-siŋaru* 'mod solens opgang', jfr. *türk budun-yŋ il-in* 'det tyrkiske folks rige'); i enkelte tilfælde bliver betydningen af denne forbindelse sådan at vi indoeuropæere er tilbøjelige til at opfatte den som et genitivsforhold; i Jak. erstattes genitiv ligefrem på denne måde. Ved dette formelskema er udviklingen af en nominalkomposition standset [1]).

Overalt i de overleverede tyrkiske dialekter finder vi, ligesom i de historiske trin af indoeuropæisk, en skarp adskillelse mellem verbalstammer og nominalstammer, men måske vil man også her kunne påvise fællesgods i dannelseselementerne. Kunde verbalafledningen *-d* hænge sammen med det nominale *-d*, som vi særlig kender fra præteritum?? Særlig påfaldende er ligheden mellem de reciproke verber og *-yš*, f. ex. i Osm. *jazyš* 'skrift', *vuruš* 'slagsmål', *iniš* 'skråning' (*in-* 'stige ned'); Orkh. *süŋüš* 'kamp', jfr. *süŋüg* 'lanse'.

Indenfor substantiverne findes en veludviklet flexion, bestående af accusativ (om denne se Inscript. de l'Orkhon s. 191 f.), dativ, genitiv (mangler i Jak.); fremdeles en såkaldet instrumentalis, der udenfor Orkh. og Uig. kun forekommer i forstenede former, den oprindelige form var rimeligvis *-un*. Exx. fra Osm.: *önün* (*öŋün*) 'en avant', *ilkin* 'tout d'abord', Jak.: *soγotoγ-un* 'alene', *kün-ün* 'daglig', *küs-ün* 'im Herbst'; denne sidste form bruges også som nom. (jfr. *sajyn* 'sommer' = det indecl. *sai*). Böhtlingk har sikkert ret når han (§ 402 s. 164) forklarer postpositionen *isin* (= Orkh. Tar.

[1]) Jfr. dog de reduplicerede former *ap ak* etc. (s. 115). Fra først af var disse imidlertid ikke sammensætninger, men syntaktiske forbindelser som dansk *fri og frels*, tysk *los und ledig;* jfr. tyrkiske hendiadyoin, f. ex. *äb bark* 'familie', hvor begge ord bøjes (se K. Foy i Mittheill. Seminar. f. orient. Sprach. zu Berlin. II).

üčün, Osm. *ičün,* Norddiall. *učun,* Kas. *öčön,* Kir. *üšün*) 'causā' som en sådan gammel kasusform. Endelig har vi to stedskasus, locativ og ablativ; ifølge Osm. (f. ex. *jär-dä* 'på jorden', *jär-dän* 'fra jorden') og Cuv. (f. ex. *alë-ra* 'i hånden', *alë-ran* 'ud af hånden') skulde forlyden være den samme i begge tilfælde, herved må dog erindres at ablativsendelsen i Jak. er *-ttan* (*tt* forkortes efter konsonant), heller ikke i Norddiall. og Kir. er forlyden i de to affixer helt identisk (jfr. f. ex. Kir. *kündö* men *künnön*). Angående vokalen har jeg gjort en lille bemærkning § 3; i Norddiall. findes adverbier som Alt. *tyškartyn* 'von aussen', *kädärtin* 'von der Seite', Koib. *yraktyn* 'weither' etc.

Som postpositioner tjener i de moderne sprog flekterede substantiver, f. ex. Osm. *ōlanyn jan-y-na gälir* 'går hen til ynglingen' (*jan* 'side'). Selvstændigheden kan gå tabt, så at der fremkommer ægte forholdsord, således Osm. etc. *gibi* 'som' (§ 80) [1]). På overgangen står f. ex. Osm. *ard*; *bunlaryn ard-y-na düšär* 'løber efter dem', idet *ard* ligesom *üst* meget sjælden anvendes som substantiv. Af postpositionelle affixer er i det foregående nævnt *-täg, -gärü, -ru*; fremdeles som ex. *-ra,* Orkh. *taš-ra* 'au dehors', *ič-rä* 'au dedans'; *ilä* 'med', som i Osm. netop nu er i færd med at gå over til at blive vokalbestemt. Det er umuligt at se et flekteret substantiv i disse og lign. former, måske findes der blandt dem reducerede postpositioner i egentlig forstand. Stivnede former bruges nu som adverbia: Osm. *iläri, bäri, gäri* (§ 14), *sōra, *soŋ-ra,* 'efter' (alm. som postpos.), *öjlä* 'sådan' af *o* 'denne'.

Pronominerne slutter sig til substantiverne, dog med visse ejendommeligheder. For det første stammevexel: dat. af personlige pronomina: Osm. *bana, sana* (*bän, sän*), Kir. *mayan, sayan* (*men, sen*), Alt. *mā, sā* (*män, sän*). I demonstrativerne har der fundet talrige udjævninger sted, som det vilde blive altfor vidtløftigt at gå ind på her; jeg skal blot til illustration give et par former: Orkh. *ol* 'hin', acc. *any*; Osm. *o, ol, any* (men også *onu,* dat. *ana, ona*); Orkh. *bu* 'denne', acc. *buny,* loc. *bunda*; Osm. *bu, bunu, bunda,* men Alt. Kir. *myny, mynda;* Alt. dat. *pā* efter *mā*; Jak. med udvexling af vokaler: acc. *many* men *onu.* For det andet ejendommelige endelser; som ex. Orkh. *aŋar,* dat. til *ol.*

Possessivforholdet betegnes ved efterhængte pronominalantydninger, i 1. pers. sg. *-m,* 2. pers. sg. *-ŋ,* 3. pers. Jak. *-a,* Tyrk. *-y,* Cuv. *-i* (se § 16); langt herudover går samstemmigheden ikke. I 2. pers. er forholdet til det personlige pronomen uklarere end i 1. pers.; måske har vi her minder om ældre *min* 'jeg' og **säŋ* 'du'?

I verbernes bøjning er grundlaget en forbindelse mellem verbalsubstantiv og possessivt eller personligt pronomen, men som allerede nævnt er det oprindelige forhold stærkt fordunklet ved udvexlinger ad paradigmatisk vej. Ren flexion haves i præteritum

[1]) Jfr. fransk *chez* for *en cas,* nordisk *bag, bak* for *á bak.*